

Karl Marx's ekonomiska läror

Populärt framställda och belysta av Karl Kautsky

1886

Bemyndigad översättning från tyskan (*Karl Marx' Ökonomische Lehren*) av Fr. Sterky

Socialdemokratiska Förbundets Förlag, 1897

Karl Kautsky ansågs i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet vara den främste uttolkaren av Marx. Detta gällde även Lenin, som fram till Första världskrigets utbrott hade varit mycket inspirerad av Kautsky¹, men bröt med honom pga hans vacklande hållning till kriget.

Föreliggande bok kom ut i ett stort antal upplagor och översattes till många språk, det var exempelvis en av de första marxistiska böcker som gavs ut på kinesiska. I denna svenska utgåva har svenskan moderniserats något – det gäller främst stavning och verbformer – för att öka tillgängligheten för moderna läsare.

Innehåll

Utdrag ur författarens förord.	1
Första avdelningen. Vara, penningar, kapital.	3
1. Varan.	3
2. Penningen.	17
3. Penningens förvandling till kapital.	25
Andra avdelningen. Överskottsvärdet	31
1. Produktionens förlopp.	31
2. Kapitalets roll vid bildandet av värde.	35
3. Graden av arbetskraftens utsugning.	38
4. Arbetsdagen.	41
5. ”Småmästarens” överskottsvärde och kapitalistens överskottsvärde.	47
6. Det relativa överskottsvärdet.	49
7. Kooperation.	51
8. Arbetsdelning och manufaktur.	55
9. Maskiner och storindustri.	59
Tredje avdelningen. Arbetslön och kapitalinkomst.	77
1. Arbetslönen.	77
2. Kapitalinkomsten.	84
3. Enkel reproduktion.	86
4. Överskottsvärdets förvandling till kapital.	88
5. Överbefolkningen.	93
6. Gryningen till det kapitalistiska produktionssättet.	101
7. Det kapitalistiska produktionssättets slut.	105

---

¹ Detta har bl a diskuterats och betonats många ggr av Lenin-specialisten Lars T Lih i böcker (*Lenin Rediscovered, Lenin and What Is Bolshevism?*) och många artiklar, t ex [Karl Kautsky as Architect of the October Revolution](#). Se även: [Lenin-Kautsky Post-1914 Database](#)

Utdrag ur författarens förord.

Författaren till föreliggande arbete är tillförlig av sin befattning tvungen att följa med den nyare tyska ekonomiska litteraturen, och han har funnit att intet namn så ofta nämns däri, som *Karl Marx*. Hans läror är liksom axeln, omkring vilken nutidens mesta diskussion i ekonomiska frågor rör sig. Detta faktum uppfyller dock icke författaren till denna skrift med den belåtenhet, som man kunde vänta av en anhängare av Marx's skola. Han har nämligen blott allt för ofta haft tillfälle att konstatera att de, som skriva om Marx, antingen alls icke eller blott helt flyktigt har läst dennes skrifter. Och tar man dessutom i betraktande att de flesta litteratörer eller vetenskapsmän, som sysselsätter sig med Marx, icke gör detta för att vinna objektiv, vetenskaplig kunskap, utan för att fullfölja särskilda intressen, så kan man icke blir överraskad av att se de orimligaste åsikter om Marx's läror vara i omlopp.

Inom den tyska litteraturen felas ännu en skrift, som kort sammanfattar Marx's ekonomiska läror samt framställer och belyser dem på ett allmänfattligt sätt. Ansatser till ett sådant arbete har nog gjorts från olika håll, men de har alla förblivit fragment.

Föreliggande arbete utgör ett försök att fylla denna lucka eller att åtminstone lämna ett bidrag till dess fyllande.

Det ansluter sig naturligtvis till Marx's huvudverk "Das Kapital" och följer detta verk i den yttre anordningen av ämnet. Marx's övriga ekonomiska skrifter har endast undantagsvis kunnat användas, till förklaring av svårare ställen eller till vidare utveckling av innehållet i "Das Kapital".

Framställningens ändamål är först och främst att göra dem förtrogna med tankegången i "Das Kapital", som icke har tid eller råd ("Das Kapital" kostar 14 kronor. *Övers anm.*) att studera detta verk. Men författaren hoppas att hans framställning skall underlätta detta studium även för många, som äga "Das Kapital", och slutligen att den skall förmå många att läsa originalverket, om vilket de antingen gjort sig en falsk föreställning eller från vars studium de blivit avskräckta genom den första avdelningens svårigheter.

Man tror vanligtvis att vilken som helst kan förstå nationalekonomin utan de ringaste förstudier. Men *nationalekonomin är en vetenskap*, och en av de allra svåraste, ty det finns knappt något annat fält för mänsklig forskning, så invecklat som samhället. Det vill säga, för att förstå den samling allmänt kända satser, som Marx kallar *vulgärekonomi*, behöver man ej mera kunskap än varje människa själv förvärvar sig av det dagliga livets ekonomiska företeelser. Men för att förstå Marx's "Kapital", som under formen av en kritik av den politiska ekonomin grundlägger ett nytt historiskt och ekonomiskt system, för att förstå detta verk måste man icke blott besitta en viss mängd historiska kunskaper, utan man måste även känna företeelserna inom storindustrins utveckling.

För den, som ej åtminstone delvis känner de fakta, från vilka Marx härleder sina ekonomiska lagar, kommer nog dessa lagar att förbli dunkla, och han kan nog klaga över mysticism och Hegelianism. Det klaraste framställningssätt skulle här ej hjälpa.

Detta är enligt vårt förmenande en farlig klippa för varje försök att populärt framställa "Das Kapital". *Marx har skrivit så populärt som möjligt*. Där han är svår att förstå beror detta icke på språket, utan på ämnet och på *läsaren*. Skulle man utan vidare översätta detta svårbegripliga språk på ett som föreföll lättfattligare, så kunde detta endast ske på bekostnad av noggrannheten. I stället för att bli populär blev framställningen ytlig.

Med dessa åsikter var författarens uppgift given. Den bestod icke i att blott förändra språket. Marx har, som sagt, skrivit så populärt och dessutom så kort och på sak att ett avvikande från hans ordställningar, ofta blott skulle vara möjligt på bekostnad av riktigheten. Författaren har därför ordgrant återgivit en mängd ställen ur Marx's skrifter. Dessa ställen är utmärkta inom

citationstecken och härleda sig från ”Das Kapital” om ej annorlunda särskilt anges.

Författarens uppgift var att *göra läsaren uppmärksam på de fakta*, som ligger till grund för de teoretiska betraktelserna. Detta var i synnerhet nödvändigt i första avdelningen Marx har mestadels själv hänvisat till dessa fakta, men ofta blott antydningssvis, varför dessa hänvisningar lätt överses. På andra ställen måste författaren tillåta sig fästa uppmärksamheten på dessa fakta på eget ansvar. Detta gäller i synnerhet de första paragraferna i första kapitlet. Dock kunde i föreliggande arbete blott ifrågakomma hänvisningar. En utförlig framställning av de faktiska företeelser, som ligger till grund för ”Das Kapital”, vore icke blott omöjlig tillfölje av det knappa utrymmet utan skulle även överstiga författarens krafter; för detta ändamål fordrades ingenting mindre än att skriva en människosläktets utvecklingshistoria ända från urtiden. Ty ”Das Kapital” är ett väsentligen *historiskt* verk.

I de avdelningar, som handla om den moderna industrin, framträder denna arbetets karaktär tydligt för var och en. Dessa avdelningar innehålla icke blott teoretiska betraktelser utan dessutom utförliga historiska avhandlingar över ämnen, som ända dithills antingen ofullständigt eller alls icke behandlats. I dessa avdelningar är de företeelser, som ligger till grund för de teoretiska betraktelserna, återgivna så fullständigt att varje tänkande kan förstå dem utan vidare förkunskaper. Här var författarens uppgift en annan. Hänsynen till utrymmet tillät blott att återge det viktigaste. Det gällde att detta oaktat bevara den historiska karaktären hos de teoretiska betraktelser, som genom att förlora något led i sina förutsättningar, skulle ha fått en annan karaktär och kommit ett påstående att synas obevisat därför att det endast var giltigt under vissa historiska förutsättningar.

Föregående liknande arbeten kunde författaren blott föga använda. Därifrån utgör dock Devilles * franska utdrag ur ”Das Kapital” ett undantag, som kommit författaren väl till pass.

En särskild lätnad har jag vid detta arbete haft genom att *Edward Bernstein* icke blott biträtt med från honom hänvisningar och ett kritiskt genomseende av manuskriptet utan även självständigt bearbetat enskilda kapitel. Så härrör sig t. ex. nästan hela det stora och viktiga kapitlet om storindustrin (i 2 avdelningen)

Det författaren här ger är sålunda icke en fotografi av ”Das Kapital” – en miniatyrbild av originalet, färglös men trogen, linje efter linje, utan en bild med färg och teckning påverkade av hans eget jag.

Och skulle också ofta framställningen, för att undvika långrandighet, förlora i tydlighet, så bedja vi läsaren alltid fasthålla vid att det icke är Marx utan författaren, som talar till honom, som *berättar* honom om Marx's ekonomiska läror. Man må anse detta vara en blygsam uppgift. Men den, som skriver dessa rader, skulle dock känna sig i högsta grad tillfredsställd, om det lyckats honom att i någon mån bidra till att utbreda de sanningar, en rastlös for skare, en grundlig vetenskapsman, en stor tänkare bragt i dagen såsom frukten av sitt hela livs arbete.

London i oktober 1886.

K. Kautsky.

---

* Gabriel Deville, *Le Capital par Carl Marx, résumé et accompagné d'un Aperçu sur le socialisme scientifique*, Paris, Henry Oriol, 324 S. Fres 3.

Första avdelningen. Vara, penningar, kapital.

1. Varan.

1. Varuproduktionens väsende.

Det som Marx företog sig att utforska i sitt arbete "Das Kapital" var det *kapitalistiska produktionssätt*, som nu är det rådande. Han sysselsätter sig icke i detta verk med de *naturlagar*, som ligger till grund för produktionens förlopp; att utforska dem tillkommer mekaniken och kemin, icke den politiska ekonomin. Å andra sidan gör han icke till sin uppgift att undersöka de för alla folk gemensamma formerna för produktionen, då en sådan undersökning huvudsakligen endast kunde leda till allmänna, triviala satser sådana som, för att ta ett exempel, att människan för att kunna producera alltid behöver verktyg, jord och livsförnödenheter. Marx undersökte i stället lagarna för hur en bestämd form av samhälligt producerande försiggick, den form som är egendomlig för en viss tid (de senaste århundradena) och för vissa nationer (de europeiska eller från Europa härstammande; på senare tider börjar detta vårt produktionssätt även vinna insteg hos andra nationer t. ex. hos Japaneserna och Hinduerna). Detta nu härskande produktionssätt, det kapitalistiska, vars egendomligheter vi ska lära känna närmare, är skarpt skiljt från andra produktionssätt t. ex. det feodala såsom detta härskade i Europa under medeltiden, eller det ursprungliga kommunistiska, såsom det förefinns vid början av alla folkslags utveckling.

Betrakta vi det nuvarande samhället, så finner vi att dess rikedom består av *varor*. En vara är en arbetsprodukt, som icke frambringas för eget bruk vare sig för producenten eller för med honom samhöriga personer, utan för att *utbytas* mot andra produkter. Det är sålunda icke *naturliga* utan *samhälleliga* egendomligheter som gör en produkt till vara. Ett exempel skall klagöra detta. Det garn, som en flicka i en forntida bondefamilj spinner av lin för att därav välva linne, som förbrukas inom själva familjen, är en *förbrukningsartikel*, icke en *vara*. Men om en spinnare bearbetar lin för att bortbyta lingarnet till sin granne mot vete, eller om en fabrikant dag ut och dag in låter spinna flera centner lin för att sälja produkten, då är denna en vara. Denna produkt är nog även en förbrukningsartikel, men en förbrukningsartikel, som har att utföra en viss samhällelig roll d. v. s. som skall utbytas. Man kan ej se på lingarnet om det är en vara eller icke. Dess naturaform kan vara densamma om det spinns i en bondefamilj för att begagnas av spinnerskan själv, eller i en fabrik av en fabriksflicka, som kanske aldrig själv kommer att nyttja en tråd därav. Först på den samhällelige roll, på den *samhälleliga funktion*, i vilken lingarnet användes, kan man erfara om det är en vara eller icke.

I det kapitalistiska samhället antar nu arbetsprodukterna i allt större utsträckning form av varor; om icke alla arbetsprodukter ännu är varor så beror detta på att ännu återstoder finns av föregående produktionssätt. Om man frånser dessa, helt och hållet oväsentliga rester, så kan man säga att nu för tiden *alla arbetsprodukter antar form av varor*. Vi kan ej förstå det nuvarande produktionssättet om vi icke klart uppfatta varans karaktär. Vi börja därför med en undersökning av varan.

Enligt vår uppfattning blir det dock mycket lättare att förstå denna undersökning om vi först framställer de för varuproduktionen betecknande egendomligheterna gentemot de andra slagen av produktion. Vi förstå därigenom lättast den ståndpunkt Marx intagit vid sina undersökningar om varan.

Så långt vi kan se tillbaka i människosläktets historia, finner vi att människorna förvärvat sig sitt livsuppehälle i större eller mindre samhällen, att produktionen alltid haft en *samhällelig* karaktär. Marx framställde detta klart redan i sina artiklar om "lönearbete och kapital" i "Neue Rheinische Zeitung" (1849).

”I sin produktion har människorna icke endast med naturen att göra, heter det där. De producerar i det de samverkar på ett bestämt sätt och ömsesidigt dra nytta av varandras verksamhet. För att producera, träda de i bestämda förbindelser och förhållanden till varandra, och blott inom dessa samhällliga förbindelser och förhållanden har de med naturen att skaffa, äger produktionen rum”.

”Allt efter produktionsmedlens karaktär blir naturligtvis de samhällliga förhållanden, i vilka producenterna stå till varandra, olika liksom och de förutsättningar, under vilka producenterna drar nytta av varandras verksamhet och delta i produktionen i sin helhet. Med upptäckten av ett nytt krigsinstrument, eldvapnet, förändrade sig med nödvändighet arméns hela inre organisation, förändrades de förhållanden, enligt vilka individerna bilda en armé och verkar såsom en armé, och förändrade sig även förhållandena olika arméer emellan”.

”De samhällliga förhållanden, under vilka individerna producera, de samhällliga produktionsförhållandena, ändra sig alltså, förvandla sig i och med produktionsmedlens, produktionskrafternas, förändring och utveckling. Produktionsförhållandena i sin helhet utgör vad man kallar de samhälliga förhållandena eller samhället, d. v. s. ett samhälle på en bestämd, historisk utvecklingsgrad, ett samhälle med egendomlig, från andra samhällen avvikande, karaktär”.

Några exempel må förtydliga det sagda. Vi taga såsom exempel ett på ett lägre utvecklingsstadium stående folk, som använder jakten som huvudkälla för att förvärva näringsmedel, t. ex. indianerna. Dodge berättar i sin bok ”Om de nutida indianerna i fjärran västern” följande om deras sätt att jaga:

”Då huvud och hjärta endast undantagsvis tas till hjälp, men däremot magens fordringar beständigt gör sig gällande, så står stammen vanligen under ”tredje ståndets” herravälde. Denna makt består av stammens samtliga jägare, vilka bildar ett slags skrå eller gille, mot vars bestämmelser intet vad kan äga rum inom deras egna, särskilda område. Bland Cheyenne-indianerna kallas dessa män ”hundsoldaterna”. De yngre och rörligare hövdingarna tillhöra alltid dessa ”hundsoldater”, men för icke alltid befälet. Soldaterna besluter genom öppen omröstning över de allmänna angelägenheterna, vilkas enskildheter sedermera uppdras åt de berömdaste och skarpsinnigaste jägarna, som de utvälja bland sig. Bland dessa hundsoldater” finns många ynglingar, som ännu icke halva bestått invigningsproven för att bli krigare. Med ett ord, detta jägarskrå omfattar bandets hela arbetskraft och utgör den makt, som skyddar kvinnor och barn och förser dem med näringsmedel.

Varje år företas de stora höstjakterna för att nedlägga så mycket villebråd som möjligt och för att samla och torka ett betydande köttförråd för vintern. Nu är ”hundsoldaterna” dagens herrar och ve den olycklige, som ohörsamt vågar missakta även den obetydligaste av deras bestämmelser, deras ställning må för övrigt vara förenad med absolut makt eller vara grundad på mera demokratiska principer. Då allt är färdigt, drar de bästa jägarna ut en morgon långt före dag gryningen. Upptäckas flera buffelhjortar, så blir den utvald till slakt, som intar en sådan ställning, att de övriga hjordarna av de förberedande åtgärderna och manövrerna för att omringa den och utav skriken och skotten vid anfallet minst oroas. Under hela denna tid håller den del av den manliga befolkningen, som kan medverka vid bufflarnas förestående nedslaktande, sig under tystnad och darrande av otålighet stilla till häst i någon närbelägen klyfta utom bufflarnas synhåll. Är hjorden i en för jakten gynnsam ställning, fördelar de ledande jägarna sitt folk och sänder dem under tillfälliga anförare till förut bestämda platser. När så den ledande jägaren ser att varje man är på sin bestämda plats och att allt är färdigt, söker han med en avdelning ryttare kringgå hjorden och stänga den öppna sidan, ger därpå ett tecken och nu rusar hela skaran framåt med skallande rop, som nästan kunde uppväcka de döda, och tränger tätt på villebrådet. Inom några minuter är blodbadet i full gång; några kan möjligen genombryta kedjan och undkomma, men dessa förföljas icke, då andra hjordar finns i

närheten.

Då ännu blott pilar och båge var i bruk kände varje krigare sin pil och hade ingen svårighet att bestämt igenkänna den av honom dödade buffeln.

Denna var helt och hållet hans enskilda egendom, undantagandes att han beskattades på en viss del av densamma till fördel för änkor eller de familjer, som ej hade någon krigare till försörjare. Fanns det pilar tillhörande olika män i samma döda buffel, blev egendomsfordringarna avgjorda allt efter pilarnas läge. Om varje pil förorsakat ett dödande sår, delades buffeln eller också tilldömdes den icke sällan någon änka. Den förnämsta jägaren avgjorde alla dylika tvister, men mot hans utslag kunde vädjas till ett allmänt uttalande av "hundsoldaterna". Sedan emellertid det allmänna bruket av eldvapen omöjliggjort bestämmandet av vem som dödat buffeln har indianerna blivit mera kommunistiska till sina åsikter* och hela massan av kött och hudar fördelas proportionsvis lika, efter en av dem uppfunnen måttstock". (Sid. 201-211).

Vi ser sålunda att detta jägarfolk producerar *samhälleligt*; flera olika slag av arbete samverkar för att ernå ett gemensamt resultat.

Vi finner här redan en början till arbetsfördelning och till *planmässigt samarbete (kooperation)*.** Allt efter sina olika färdigheter uträtta jägarna olika arbeten, men enligt samma plan. Resultatet av de olika arbetenas samverkan, utbytet av de olika verksamheterna" som Marx uttrycker sig i sitt "Lönearbete och Kapital"; i detta fall jaktbytet, *utbytes* icke utan *delas*.

Endast i förbigående må här påvisas hur förändringen av produktionsmedlen – bågens och pilens ersättande med eldvapnet – har till följd en förändring i fördelningssättet.

Vi ska nu betrakta ett annat, högre slag utav samhällelig produktion, t. ex. de åkerbruk bedrivande indiska bykommunerna. Av den ursprungliga kommunism, som herrskada inom dem, finns nu uti Indien blott ömkliga kvarlevor. Men Nearchus, den macedoniska konungens Alexander den store, amiral visste ännu enligt Strabo XV, I, 66, berätta om trakter uti Indien, där jorden var gemensam egendom, samt odlades gemensamt, och där markens avkastning efter skörden fördelades bland byns medlemmar. Enligt Elphinstone bestod denna gemenskap ännu vid början av vårt århundrade i några delar av Indien. På Java kvarstår bykommunismen ännu i så måtto att åkerjorden tid efter annan på nytt fördelas mellan bymedlemmarna, som sålunda icke erhålla sina andelar såsom privategendom utan blott för att brukas för en bestämd tid.

I främre Indien har åkerjorden redan i de flesta fall övergått att bli de enskilda byinnevärnarnas privategendom; skog, betesmarker och obrukad mark är dock ännu gemensam egendom, som alla samhällsmedlemmarna har rätt att nyttja.

Det som intresserar oss vid en sådan bykommun, som ännu icke fallit offer för det förstörande inflytandet av Englands herravälde, i synnerhet av det därigenom införda skattesystemet, är den karaktär, som *arbetsfördelningen* antagit hos densamma. Vi fann redan en sådan hos indianerna; men de indiska bykommunerna visade dock en långt högre.

Bredvid samhällets styrelse, som kallas Pateel då den består av endast en person, men Pantsch då den utgörs av ett råd av för det mesta fem personer, finner vi inom de indiska bykommunerna dessutom en rad andra ämbetsmän: Karman eller Matsaddi, räkenskapsföraren, som har att övervaka och leda kommunens finansiella förhållanden till dess enskilda medlemmar, till

* Riktigare borde det väl heta: har de till sina åsikter åter blivit kommunistiska. Ursprungligen var indianernas hushållning fullt kommunistisk, således även fördel, ingen av jaktbytet kommunistiskt.

** "Den form av mångas arbete, då dessa många uti samma produktionsprocess eller i olika, men sammanhängande produktionsprocesser, arbeta planmässigt vid sidan av varandra, kallas 'kooperation' (s. 323)". Tio sidor längre ned säger Marx i en anmärkning: "Linguet har i sin 'Theorie des Lois civiles' (Teorin för de borgerliga lagarna) kanske icke orätt då han förklarar jakten vara den första formen för Kooperation".

andra liknande samhällen och till staten; Tallier, som har att undersöka förbrytelser och överträdelser och vilken det tillika åligger att skydda resande samt att säkert föra dem över kommunens gränser till nästa kommun; Toti, distriktets skyddsvakt och landuppmätare, som har att tillse att närboende kommuner icke rubba distriktets gränser, nå got som i synnerhet lätt kan ske vid risodlingen; uppsyningsmannen över vattenloppen, som har att hålla dem i stånd samt att tillse att de öppnas och tillslutas ordentligt och att varje fält erhåller tillräckligt med vatten, vilket i synnerhet är av stor vikt för risodlingen; Brahmanen för att handha den nödvändiga gudstjänsten; skolläraren, som undervisar barnen i att läsa och skriva; Kalender-Brahmanen eller Astrologen, som har att utforska lyckliga eller olyckliga dagar för sådden, skörden, tröskningen och andra viktiga arbeten; smeden; timmermannen och hjulmakaren; krukmakaren; tvättaren; barberaren; koherden; läkaren; Devadaschi (danserskan); och ibland till och med en sångare.

Alla dessa har att arbeta för hela samhället och dess medlemmar och gottgörs därför antingen genom andelar i jorden eller också genom andelar i skördeavkastningen. Även under detta slag högt utvecklade arbetsfördelning, ser vi *samverkan vid arbetet, fördelning av produkterna*.

Må vi nu ta ett annat exempel, som borde vara bekant för var och en: en patriarkalisk bondefamilj, som själv tillfredsställer sina behov; en samhällelig bild, som har utvecklat sig ur ett produktionsätt sådant vi just nyss skildrat det i de indiska bykommunerna; ett produktionsätt, som kan påvisas uti början av alla mera bekanta kulturfolks utveckling.

En sådan bondefamilj visar oss likaledes inga isolerade människor utan ett samhälleligt samarbete och en samverkan av olika arbeten, som växla allt efter ålder, kön och årstid. Det plöjs, mals, vaktas kreatur, mjölkas, samlas ved, spinns, vävs, sysstickas, skärs, timras o. s. v. De mest olikartade arbeten samverkar inom en sådan familj och är beroende av varandra; produkterna blir här lika litet som i de föregående exemplen *utbytta* av de olika arbetarna, utan *fördelas* dem emellan i enlighet med där rådande förhållanden.

Antar vi nu* att produktionsmedlen i en sådan åkerbruksidkande kommun, som vi skildrat, fullkomnats så att mindre arbete än hittills behöver egnas åt åkerbruket. Arbetskrafter blir lediga och om de tekniska hjälpmedlen är nog högt utvecklade, användas de, kanske till att bearbeta ett på kommunens område befintligt lager av flinta för att tillverka flintverktyg och vapen. Arbetets produktivitet (avkastning) är så stor att det tillverkas långt mera verktyg och vapen än kommunen behöver.

En stam nomader, herdar, kommer på sina vandringar i beröring med denna kommun. Arbetets produktivitet har även tilltagit i denna stam, den har kommit så långt att den uppföder mera boskap än den behöver. Det ligger nära till hands att denna stam gärna skall utbyta sitt överflöd på boskap mot den åkerbruksidkande kommunens överflödiga verktyg och vapen. Den överflödiga boskapen och de överflödiga verktygen blir genom detta utbyte *varor*.

Varuutbytet är den naturliga följderna av produktionskrafternas utveckling utöver det ursprungliga samhällets trånga behov. Den ursprungliga kommunismen blir på en viss höjd av den tekniska utvecklingen en skranka för dennas fortskridande. Produktionssättet fordrar en utvidgning av området för det samhällelige arbetet; men då de enskilda kommunerna stod oavhängiga och främmande för varandra, var denna utvidgning icke möjlig genom en utvidgning av det planmässiga kommunistiska arbetet utan blott genom ett ömsesidigt utbyte av överskottet utav kommunernas arbete.

---

* En mängd fakta bevisa att varuproduktionens första utveckling huvudsakligen försiggått så som vi skildra det i det följande. Naturligtvis har det ej tillgått så enkelt, som vi ha beskrivit det, men vår framställning har icke till mål att vara en varuproduktionens historia utan blott att visa dess särskilda egenskaper, och dessa uppfattas lättast genom jämförelser med andra produktionsätt.

Vi har här icke att undersöka hur varuutbytet inverkade på produktionssättet *inom* de gemensamt producerande samhällena, tills varuproduktionen blev en produktion genom av varandra oberoende privatarbetare, vilka själva ägde produktionsmedlen och sitt arbetes produkter. Vad vi vilja visa är följande: varuproduktionen är ett *samhälleligt* slag av produktion; den är otänkbar utom det samhälleliga sammanhanget, ja den betyder en *utvidgning av den samhälleliga produktionen* utöver gränserna för den föregående kommunistiska produktionen inom stammen, bykommunen eller den patriarkaliska familjen). Men dess samhälleliga karaktär träder icke så tydligt i dagen.

Tänka vi oss en krukmakare och en åkerbrukare den ena gången såsom medlemmar i en indisk kommunistisk bykommun, en annan gång som två varuproducenter. I första fallet arbetar båda på samma sätt för kommunen; den ene lämnar där sina krukor, den andra sina jordbruksalster; den ene erhåller sin andel i jordbruksalstren, den andre i krukorna. I det andra fallet utför var och en privatarbete oavhängigt för sig, men var och en arbetar (kanske i samma mån som förut) icke blott för sig utan även för den andre. Därefter utbyter de sina produkter och den ene erhåller möjligen lika mycket jordbruksalster, den andre lika mycket krukor, som de fick förut. Det ser ut som om intet förändrat sig i någon väsentlig grad, och dock är båda processerna i grunden olika varandra

I det första fallet ser var och en genast, att det är samhället, som bringar sammanhang i de olika arbetena, som låter den ene arbetar för den andre och som direkt anvisar var och en hans del uti den andres arbetsprodukt. I det andra fallet ser det ut som om var och en arbetade för sig och det sätt, på vilket den ene erhåller den andres produkt, synes icke vara beroende av den samhälleliga karaktären i deras arbete, *utan utav egendomligheter hos själva produkten*. Det ser nu ut, som om icke krukmakaren och åkerbrukaren arbetade för varandra, som om icke både krukmakeri och åkerbruksarbete vore för samhället nyttiga arbeten, utan det ser ut som om krukorna och jordbruksalstren hade några inneboende mystiska egenskaper, som möjliggjorde deras utbyte under vissa omständigheter. *Personernas* förhållande till varandra, sådant det blir till följd av arbetets samhälleliga karaktär, ter sig under *varuproduktionens* herravälde såsom ett förhållande mellan *ting*, nämligen mellan produkterna. Så länge produktionen var direkt samhällelig, var den underkastad samhällets bestämmelser och ledning, och så länge framträder även producenternas förhållande till varandra fullt klart. Men så snart arbetena blev privatarbeten, som utfördes oavhängigt av varandra, så snart produktionen därigenom blev *planlös*, ter sig *producenternas* förhållande till varandra såsom ett förhållande mellan *produkter*. Numera låg icke bestämmandet av producenternas förhållande till varandra hos dem själva; dessa förhållanden utvecklade sig oberoende av människornas vilja, de samhälleliga krafterna växte dessa över huvudet, de tedde sig för förgångna århundradens naiva uppfattning såsom *gudomliga* krafter, de ter sig för senare mera upplysta århundraden såsom *naturkrafter*.

Varornas naturaform tillskrivs nu egenskaper, som synas mystiska, så länge de icke förklaras ur producenternas förhållande till varandra. Liksom fetischdyrkaren pådiktar sin fetisch egenskaper, som icke har sin grund i dess naturliga beskaffenhet, så ter sig varan för den storbörgerliga ekonomin såsom ett sinnligt föremål, begåvat med översinnliga egenskaper. Marx kallar detta "den fetischism som vidhäftar arbetsprodukterna så snart de frambringas såsom varor, och därför är oskiljaktig från varuproduktionen".

Denna *fetischkaraktär* hos varan – och, såsom vi sedermera ska se även hos kapitalet – har Marx först upptäckt. Det är denna fetischism som försvårar, ja omöjliggör, upptäckandet av varans egendomligheter, så länge den icke är övervunnen; det är omöjligt att fullkomligt förstå *varuvärdet* utan att ha klart för sig denna varans fetischkaraktär. Kapitlet om Varans fetischkaraktär och dess hemlighet" synes oss därför vara ett av de viktigaste i "Das Kapital" och ett av dem som läsaren av denna bok borde skänka synnerlig uppmärksamhet. Och dock beaktas just detta kapitel knappt något av motståndarna, ja ofta till och med icke ens av

anhängarna till Marx's läror.

2. Värdet.

Har vi klart uppfattat denna varans fetischkaraktär, erbjuder undersökningen om varan jämförelsevis ringa svårighet.

Som vi har sett har varan till ändamål att bli *utbytt*. Men detta förutsätter att den tillfreds ställer ett mänskligt behov, detta må nu vara verkligt eller blott inbillat. Ingen utbyter sin egen produkt mot en annans produkt om han icke har behov av densamma. Varan måste sålunda vara något nyttigt, den måste ha **brukningsvärde**. Brukningsvärdet bestäms av varukroppens *fysiska* egenskaper. Brukningsvärdena utgör rikedomens materiella (yttre, synliga) innehåll, vilken dess samhällseliga form än må vara. Brukningsvärdet är sålunda ingen för varan allena utmärkande egenskap. Det finns brukningsvärden, som icke är varor, t. ex. såsom vi förut sett, produkterna i ett kommunistiskt samhälle; ja, det finns brukningsvärden som icke engång är arbetsprodukter, t. ex. frukterna i urskogen, vattnet i floden. Men däremot finns inga varor, som ej har brukningsvärde.

Så snart brukningsvärdena blir varor, d. v. s. utbytas mot varandra, så finner vi att detta alltid sker i ett visst *talförhållande*. Det förhållande, i vilket en vara utbytes mot en annan, kallar man dess **bytesvärde**. Detta förhållande må växla å olika tider och platser; men för en viss plats ock en viss tid är dess storlek dock lika. Om vi utbyta 20 alnar linneväv mot 1 rock, och samtidigt 20 alnar linneväv mot 40 lb kaffe, så kan vi vara säkra på att samtidigt 1 rock kunde utbytas mot 40 lb kaffe, om ett sådant utbyte skulle ifrågasättas. Det ser ut som om bytesvärdet av en rock vore ett helt annat då jag utbyter den mot linneväv än då jag utbyter den mot kaffe. Men hur olika än en varas bytesvärde må se ut, så ligger alltid på en viss plats och på en viss tid samma storhet till grund för densamma. För att belysa denna samhällseliga företeelse må tjäna en liknande företeelse ur den kroppsliga världen. Om jag säger att en kropp väger 16 kilogram eller 38 lb eller 1 ryskt pud så vet jag att för alla dessa uttryck ligger samma storhet till grund, nämligen en bestämd *tyngd* hos kroppen. Så ligger också till grund för de olika uttrycken för en varas bytesvärde en bestämd storhet, och denna kalla vi dess värde.

Därmed har vi kommit till den politiska ekonomins viktigaste grundläggande begrepp, utan vilket det härskande produktionssättets väsen icke fullt kan förstås.

Vad är det, som utgör varornas värde? det är denna fråga, som skall besvaras.

Må vi tänka oss två varor t. ex. vete och järn. I vilket förhållande dessa än kan utbytas, så kan detta dock alltid framställas såsom ett förhållande mellan tal, t. ex. 1 hektoliter vete = 2 centner järn. Men det är en bekant sats, som man redan får lära sig i folkskolan, att matematiska operationer blott kan utföras med likartade storheter; så kan jag t. ex. väl från 10 äpplen draga 2 äpplen men aldrig 2 nötter. Sålunda måste i varorna vete och järn finns något gemensamt, som möjliggör jämförelse dem emellan; *och detta gemensamma är just deras värde*. Men är detta gemensamma nu en naturlig egenskap hos varan? Som brukningsvärden bli de endast utbytta därför att de har *olika, icke gemensamma* naturliga egenskaper. Dessa egenskaper utgör orsaken till att utbyte sker, men kan icke bestämma i vilket *förhållande* utbytet skall äga rum.

Bortser man från varukroppens brukningsvärde så återstår hos densamma blott en egenskap, den av att vara *arbetsprodukt*.

Men bortser man från produkternas bruknings värde, så bortser man även från de olika formerna av arbetet, som skapat dem; då är de icke längre produkter av snickeriarbete eller spinneriarbete o. s. v. utan produkter av *mänskligt arbete överhuvudtaget*. Och såsom sådana produkter är de *värden*.

En vara har sålunda blott värde därför att överhuvudtaget mänskligt arbete är förkroppsligat

uti den. Hur nu mäta dess värde?

Genom *mängden* av det som bildat värde, arbetet. Arbetets mängd har åter sitt mått uti tiden.

Då nu den på frambringandet av en vara använda tiden bestämmer varans värde, kunde det ser ut som om varan skulle få allt större värde ju oskickligare och latare en arbetare vore. Men här är icke fråga om *individuellt* utan om *samhälleligt* arbete.

Må vi erinra oss att varuproduktionen utgör ett system av arbeten, vilka, även om de är oavhängiga av varandra, dock utföras i ett *samhälleligt* sammanhang. ”Summan av samhällets arbetskrafter, som tar form i varuvärldens värden, gäller här som *en och samma mänskliga arbetskraft* oaktat den består av tallösa individuella arbetskrafter. Varje sådan individuell arbetskraft är samma mänskliga arbetskraft, som en annan, för så vitt som den *äger karaktären av en samhällelig genomsnitts-arbetskraft* och verkar som sådan samhällelig genomsnitts arbetskraft, samt sålunda för att producera en vara blott behöver den i *genomsnitt* nödvändiga eller *samhälleligt* nödvändiga arbetstiden. Samhälleligt nödvändig arbetstid är den arbetstid, som erfordras för att framställa ett bruksvärde under förhanden varande samhälleligt normala produktionsbetingelser och med samhälleligt genomsnittlig grad av skicklighet och intensitet i arbetet”. Förändras arbetets produktionskraft, så förändras också den samhälleligt nödvändiga arbetstiden, så förändras *värdet*.

Den tid, som är nödvändig för att framställa en viss produkt, måste naturligtvis alltid, under varje produktionssätt, vara av intresse för människan; likaså måste den alltid, även under ett kommunistiskt produktionssätt, har inflytande på det förhållande, i vilket de olika slagen av arbete samverkar.

Vi taga åter som exempel en indisk, kommunistisk bykommun. Den sysselsätter två smeder för att frambringa sina åkerbruksredskap. En uppfinning stegrar arbetets produktionskraft så mycket att nu blott en smed behövs för att på en viss tid frambringa de nödvändiga åkerbruksredskapen. Nu lämnar man icke längre detta arbete åt två smeder utan åt en; den andra användes kanske till förfärdigande av vapen eller prydnader. Men jordbruksarbetets produktivitet däremot förblir densamma. Lika lång arbetstid måste även nu användas för att tillfredsställa kommunens behov av jordbruksalster som förut.

Varje kommunmedlem får under sådana omständigheter samma andel i jordbruksalstren som förut, men en skillnad finns dock: smidesarbetets produktivitet är fördubblad; för förfärdigandet av åkerbruksredskap avskiljes nu blott *en* andel av jordbruksalstren, icke *två*. Förändringen i förhållandet mellan de olika arbetena är här mycket enkel och överskådlig. Denna förändring förefaller mystisk då icke smidesarbetet och jordbruksarbetet direkt verkar tillsammans, utan först kommer i beröring med varandra genom sina produkter. Förändringen i smidesarbetets produktivitet ter sig då såsom en förändring uti utbytesförhållandet mellan smidesarbetets produkter och andra produkter, såsom en förändring i dess värde.

Redan *Ricardo* har upptäckt att storleken av en varas värde bestäms av den mängd arbete, som använts för att frambringa den. Men han genomskådade icke den arbetets *samhälleliga* karaktär, som är förborgad i varans värdeform, d. v. s. varans fetischkaraktär. Lika så litet skilde han uttryckligen och med klart medvetande den sida av arbetet som bildar värde från den sida av arbetet som bildar bruksvärde. Varans fetischkaraktär har vi redan framställt. Vi ska nu följa Marx i hans undersökning om den *tvåfaldiga* karaktären hos det arbete, som är nedlagt på en vara.

Varan framträdde för oss såsom *bruksvärde* och *värde*. Dess grundämne lämnas av naturen. Dess värde bildas genom arbetet; men även dess bruksvärde. På vilket sätt bildar nu arbetet värde och på vilket sätt bruksvärde?

Å ena sidan framträder arbetet för oss såsom överhuvudtaget ett produktivt användande av mänsklig arbetskraft; å andra sidan såsom en bestämd, mänsklig verksamhet för att uppnå ett

visst mål. Denna arbetets första sida utgör det gemensamma i varje människans produktiva verksamhet. Den andra sidan är olika för de olika produktiva verksamhetssätten. Tänka vi oss jordbruksarbete och smidesarbete så är för båda gemensamt att de överhuvudtaget är användningssätt för mänsklig arbetskraft. Men vart och ett av dem är olika till sitt mål, till sitt operationssätt, sitt ämne, sina medel och sitt resultat.

Den *till ett bestämt mål syftande*, ändamålsenliga mänskliga verksamheten bildar *brukningsvärde*. Dess olikhet utgör grundvalen för varuproduktionen. Varor utbytas blott, då de är olika; ingen skulle utbyta vete mot vete eller liar mot liar; väl däremot vete mot liar. Brukningsvärden kan endast te sig som varor i förhållande till varandra då de representerar *kvalitativt* (till egenskapen) olika, nyttiga arbeten.

Såsom *värden* är dock ej varorna kvalitativt utan *kvantitativt* olika. De bli utbytta emedan de är olika såsom brukningsvärden; de jämföras vid bytet och ställas i ett visst förhållande till varandra därför att de är lika såsom värden. Arbetet såsom en till ett visst mål syftande, ändamålsenlig verksamhet, kan i dess kvalitativa olikhet icke bilda värde, utan blott arbetet i dess för alla arbetsgrenar lika karaktär av användning av mänsklig arbetskraft över huvudtaget. I egenskap av användning av mänsklig arbetskraft överhuvudtaget är de olika arbetsslagen, liksom värdena, icke kvalitativt olika, utan blott kvantitativt. Det vill säga att med hänsyn till värdebildandet betraktas varje arbete helt enkelt som genomsnittsarbete, helt enkelt som användning av arbetskraft, sådan varje människa i genomsnitt äger den i sin organism Sammansatt (komplicerat) arbete gäller från denna synpunkt blott såsom flerdubblat enkelt arbete. Ett litet kvantum sammansatt arbete anses lika med ett större kvantum enkelt arbete. I enlighet med varuproduktionens karaktär är det samhälleligt men tillika omedvetet som förhållandet mellan de olika arbetsslagen fastställs sedan varje arbetsslag blivit reducerat till enkelt arbete. För den, som är fången i varuvärldens fetischism, förefaller det dock som om det icke vore *samhälleliga* utan *naturliga* orsaker, som kommer de olika slagen sammansatt arbete att te sig som mångfald av enkelt arbete. En mängd småborgerliga socialister, som ville "konstituera" d. v. s. en gång för alla *fastslå värdet* för att "rensa varuproduktionen från slagg" och föreviga densamma, försökte också fastslå dessa förment naturliga orsaker och för varje slag av arbete bestämma i vilken grad det frambragte värde. (Jmf. Rodbertus' normala dagsverkes arbetsdag.) Men i verkligheten är dessa orsaker samhälleliga, och ändra sig oavbrutet

Inom få områden framträda så många oriktiga åsikter som angående värdet. Några sådana har Marx själv rättat.

Ett misstag begås i synnerhet ofta av motståndarna till Marx's teorier: att förväxla *värde* och *rikedom*. Man lägger ofta den satsen i Marx's mun: "Arbetet är källan till all rikedom". Men den, som följt vad som förut här utvecklats, skall lätt inse att detta påstående står rakt i strid med Marx's åskådning samt förutsätter att man skall vara fången i varuvärldens fetischism. *Värdet* är en historisk kategori, som blott gäller för en period av varuproduktion; värdet är ett samhälleligt förhållande. *Rikedomen* däremot är något materiellt, består av brukningsvärden. Rikedom kommer att frambringas under alla produktionsformer; det finns ett slags rikedom, som blott frambringas av naturen, som icke i sig innehåller något arbete, det finns intet slag av rikedom, som blott uppkommit genom det mänskliga arbetets verksamhet. "Arbetet är icke den enda källan till de av detsamma frambragta brukningsvärdena, den materiella rikedom, säger Marx "Arbetet är dess fader, såsom William Petty säger, och jorden dess moder".

I och med att arbetets produktivitet växer, så växer också under för övrigt lika omständigheter den materiella *rikedom* i ett land; avtar arbetets produktivitet, avtar även rikedom. Summan at de befintliga *värdena* kan samtidigt förbli densamma, om mängden av det använda arbetet är lika stort. En gynnsam skörd ökar ett lands rikedom; summan av varuvärdet, som skörden representerar, kan vara densamma som under föregående år, om

mängden av använt samhälleligt nödvändigt arbete är lika stor.

Då Marx icke sagt att arbetet är källan till all rikedom; då denna sats beror på en sammanblandning av brukningsvärde och varuvärde, så bortfalla även alla konsekvenser man med hänsyn till Marx dragit ur denna sats. Men man ser nu även hur *fullkomligt grundlöst* många av Marx's motståndare beskylla honom för att ha förbisett naturens roll vid produktionen. Dessa motståndare har däremot förbisett något, nämligen skillnaden mellan varukroppen och de genom densamma representerade samhällliga förhållandena.

”I hur hög grad en del ekonomer vilseledas av den fetischism, som vidlåder varuvärlden, bevisar bl. a. den långvariga, löjliga striden, om naturens roll vid bildandet av bytesvärdet. Då bytesvärdet är ett visst samhälleligt sätt att uttrycka mängden av det på en sak använda arbetet, kan det icke innehålla mera naturbeståndsdelar än exempelvis växelkursen”.

Man ser att Marx icke ”förbisett” naturens roll vid produktionen av brukningsvärden. Då han från skilde denna från bestämmandet av värdet, så skedde detta icke på grund av glömska utan till följe av en kännedom om varuproduktionens samhällliga karaktär, som de ekonomer ännu alltjämt sakna, vilka härleda lagarna för samhället ur ett tillstånd då något samhälle icke skulle ha existerat utan människan levat ensam och isolerad.

Ett annat misstag, som med hänsyn till Marx's värdeteori är mycket utbredd, består i att man förväxlar *arbetets* värdebildande förmåga med *arbetskraftens* värde. Man må strängt skilja på dessa båda. Arbetet, i sin egenskap av källa till värdet, kan lika så litet ha värde, som tyngden vikt eller värmets värmegrad. Vi har hittills blott talat om det värde, som bildas av det enkla eller sammansatta arbetet, icke om det värde, som arbetskraften *äger* och som får sitt uttryck i den lön arbetarna, som innehar arbetskraften, erhåller.

Vi har hitintills endast talat om enkel varuproduktion och enkelt varuutbyte. Arbetskraften som vara existerar t. v. ännu icke för oss.

Om den mänskliga arbetskraften och dess värde ska vi sedermera tala utförligare. Här är en finger visning tillräcklig för att skydda mot misstag. De flesta invändningarna mot Marx's värdeteori bero på dylika misstag, såvida de icke vederlägga påståenden som Marx aldrig haft eller t. o. m. blott har för avsikt att väcka misstroende, såsom det med förkärlek använda slagordet om Marxistisk dogmatism.

För att skydda sig för sådana misstag måste man alltid tydligt ha för ögonen karaktären hos en så beskaffad lag som värdelagen.

Varje naturvetenskaplig eller samhällelig lag är ett försök att förklara företeelser i naturen eller samhället. Men knappt en enda av dessa företeelser har blott en enda orsak. De mest olika och invecklade orsaker ligger till grund för de olika företeelserna, och dessa företeelser är icke oberoende av varandra utan korsar varandra i de mest olika riktningar. Den som forskar efter sammanhanget i naturen eller samhället har därför en dubbel uppgift. Han måste först skilja de olika företeelserna från varandra, isolera dem; för det andra måste han skilja de orsaker från varandra, som ligger till grund för dessa företeelser, skilja de väsentliga från de oväsentliga, de regelbundet verkande från de tillfälliga. Båda dessa slag av forskning är endast möjliga genom abstraktion, genom att bortse från det mindre väsentliga för att så mycket kraftigare kunna rikta sin uppmärksamhet på det väsentliga. Naturforskaren understöds härvid av en mängd oändligt fullkomnade instrument och iakttagelsemetoder samt av experiment. Forskaren efter samhällslagar måste helt och hållet försaka de sistnämnda och med avseende på de förstnämnda hålla till godo med mycket ofullkomliga hjälpmedel.

Genom abstraktion vinner forskaren kännedom om en lag, som ligger till grund för de företeelser han vill förklara. Utan denna kännedom kan dessa företeelser icke förklaras; men ingalunda är en lag ensam tillräcklig härför. En orsak kan försvagas genom en annan, ja helt och hållet upphävas till sina verkningar; det vore dock falskt att av ett sådant fall sluta att

denna orsak alls icke finns. Tyngdlagen gäller t. ex. blott i lufttomt rum: där faller ett stycke bly lika fort till marken som en fjäder. Men i ett luftfyllt rum är fenomenet ett annat till följd av luftens motstånd. Icke desto mindre är tyngdlagen riktig.

Så är även förhållandet med värdet. Så snart varuproduktionen blivit den härskande formen för produktion måste varuprisens lagbundenhet bli i ögonfallande för dem, som sysselsatte sig med detta produktionssätt, och ledde till att man sökte utforska de orsaker, som låg till grund för denna lagbundenhet. Undersökningen av varupriset förde till bestämmandet av värdets storlek. Men lika så litet som tyngdkraften är den enda bestämmande orsaken för företeelserna vid fallet, lika så litet är en varas värde den enda orsaken till dess pris. Marx påvisar själv att det finns varor, vilkas pris icke blott till en tid utan ständigt kan vara lägre än deras värde. Så t. ex. har guld och diamanter sannolikt aldrig betalats till sitt fulla värde. Även varan *arbetskraft* betalas under vissa omständigheter långa tider under sitt värde.

En stor del av invändningarna mot Marx's värdeteori beror på en förväxling av pris och värde. Men dessa måste skarpt särskiljas.

Likaså måste man alltid ihågkomma den Marxska värdeteorins historiska karaktär. Den är blott grundvalen till förklaringen av företeelserna inom *varuproduktionen*. Men nu kvarstå på alla håll, till och med ännu, återstoder av andra produktionssätt. På landet bland bönderna frambringas t. ex. ofta livsmedel och även verktyg och klädespersedlar icke som varor, d. v. s. för att säljas, utan till eget bruk. Om under sådana omständigheter företeelser framträda, som synas stå i strid mot värdeteorin, så be visa de naturligtvis ingenting gentemot densamma.

Framför allt må man, såsom redan förut anmärkts, icke låta blanda sig av varans fetischkaraktär; icke ta de *samhälleliga* förhållanden, som har sitt uttryck i varukroppen, för dess naturliga egenskaper. Om man aldrig förlorar ur sikte att varuproduktionen är ett slag av *samhällelig* produktion, under vilken, om man ock ej producerar *tillsammans*, man dock producerar *för varandra*, och att varornas värde icke representerar ett förhållande mellan *ting*, utan ett under materiellt omhölje dolt förhållande mellan *människor*, så vet man också hur man bör uppfatta den Marx'ska sats, som utgör grundvalen för undersökningarna i "Das Kapital": *Det är blott det kvantum samhälleligt nödvändigt arbete eller den för frambringandet av ett brukningsvärde samhälleligt nödvändiga arbetstiden, som bestämmer värdets storlek.*

3. Bytesvärdet.

Storleken av en varas värde *bestäms* genom den för dess frambringande samhälleligt nödvändiga arbetstiden. Men värdets storlek uttrycks icke på så sätt. Man säger icke: "Denna rock är värd 40 arbetstimmar" utan i stället som så: den är lika mycket värd som 20 alnar linneväv eller 10 gram guld".

Rocken är för övrigt, i och för sig själv betraktad, ännu ingen vara; den blir först vara, då jag vill utbyta den. Sålunda träder icke värdet av en vara i dagen om jag icke jämför den med en annan, som jag vill utbyta den mot. Storleken av en varas värde bestäms väl av den för dess frambringande samhälleligt nödvändiga arbetstiden; men det *uttrycks* genom sitt förhållande till storleken av värdet hos en eller flera andra varor, genom dess *bytesförhållande*. Den storborgerliga ekonomin antar dock allmänt att det är en varas bytesförhållande, som bestämmer storleken av dess värde.

Ett exempel skall klargöra det oriktiga i denna uppfattning. Vi tänka oss en sockertopp. Dess vikt är på förhand given, men jag kan blott uttrycka den genom jämförelse med en annan kropps vikt t. ex. järn. Jag lägger sockertoppen på den ena skålen av en våg och i den andra ett motsvarande antal järnstycken, vart och ett av en bestämd vikt som vi t. ex. kalla 1 lb. Antalet järnstycken lär oss känna sockrets vikt; men det vore löjligt anta att sockret vägde t. ex. 10 lb *därför* att jag lagt tio skålpundsvikter i den andra skålen. Jag måste i stället lägga tio sådana

skålpundsvikter i vågskålen därför att sockret vägde 10 lb. Här är saken tydlig. Men förhållandet är detsamma med värdets storlek och värdets *form*.

Uttrycket för en kropps vikt erbjuder mycken likhet med uttrycket för en varas värde, d v. s. den form, genom vilken vi uttrycka storleken av dess värde. Att en sockertopp är 10 lb tung, skulle strängt taget, om vi vidare utveckla vårt exempel, uttryckas sålunda: en sockertopp är lika tung som tio bestämda järnstycken; likaså kan vi säga om en rock att den är lika mycket värd som t ex. 20 alnar linneväv.

Vi kunde icke såsom kroppar ställa järn och socker i ett visst förhållande till varandra om icke en *naturlig* egenskap: *tyngden* vore gemensam för bägge; likaså kunde vi icke såsom *varor* ställa en rock och linneväv i ett visst förhållande till varandra, om de icke hade en *samhällelig* egenskap gemensam: den att vara produkter av mänskligt arbete, att vara *värden*.

Järn och socker har i det första exemplet olika roller: 1 sockertopp är lika tung som 10 lb järn. Sockret framträder här som socker, men järnet icke som järn utan såsom *förkroppsligande tyngden*, såsom dess förnimbara form. I detta exempel ser vi icke bort från sockrets materiella egenskaper, men väl från järnets.

Samma företeelse erbjuder oss exemplet: 1 rock = 20 alnar linneväv.

Både rocken och linneväven är varor, sålunda brukningsvärden och värden. Men såsom *värdeform vid byte*, framträder blott rocken såsom brukningsvärde, linneväven däremot endast såsom den form, under vilken värdet förnimmes.

Jag kan uppväga sockrets vikt icke blott med järnvikter utan även med mässings- eller blyvikter o. s. v. Likaså kan jag uttrycka värdet av en rock icke blott i linneväv, utan även i alla andra varor. I exemplet: 1 rock = 20 alnar linneväv bortser jag därför helt och hållet från linnevävens särskilda *naturaform*; den framträder, såsom redan förut är nämnt, blott såsom *värde*, såsom förkroppsligande mänskligt arbete. Linneväven blir den form, under vilken rockens *värde* förnimms, i motsats till rocken såsom *kropp*. Den i rocken, liksom i alla andra varor, inneboende motsatsen mellan brukningsvärde och varuvärde återspeglar sig i värdeuttrycket, inom vilket dess kroppsform såsom rock blott framträder såsom *brukningsvärde* och kroppsformen av varan linne väl blott såsom *varuvärde*, såsom *värdeform*.

Men detta oaktat är brukningsvärdet icke likgiltigt hos den vara – Marx kallar den dess ekvivalent* – i vilken värdet av en annan vara skall uttryckas. Båda varorna måste ha **olika brukningsvärde**, de måste vara olika. Likheten: en rock = en rock är meningslös.

Jag kan icke blott uttrycka värdet av en rock i linneväv utan i varje annan vara, som är olika rocken. Men jag kan även vända om likheten och uttrycka linnevävens värde, liksom alla, andra varors, i rockar. Jag kan uppställa likheten sålunda:

	20 alnar linneväv	
	10 lb te	
1 rock =	40 lb kaffe	
	5 centner järn	
	2 kappar vete	
	o. s. v.	

Men jag kan även omvända likheten och säga:

20 alnar linneväv	
10 lb te	
40 lb kaffe	= 1 rock
5 centner järn	

---

* Aequus (latin) = lika, valere = gälla vara värd.

2 kappar vete

o. s. v.

Båda likheterna synas säga detsamma; de säga detsamma betraktade blott såsom *matematiska* likheter; men såsom skilda uttrycksformer för värdet har de dock en logiskt och historiskt olika betydelse.

Vid varuproduktionens början utbyttes produkter blott här och där, tillfälligtvis, när det så föll sig.

Denna period kan betecknas med en *enkel* sammanställning av värden i det att en vara blott ställs i ett visst förhållande till *en* annan vara, t. ex en brons hammare = 20 lb bergsalt; denna form kallar Marx *den enkla värdeformen*. Så snart däremot en arbetsprodukt, t. ex boskap, icke blott undantagsvis utan *allmänt* utbyttes mot andra produkter, tager värdeuttrycket formen av den första av de två ovan anförda likheterna, sålunda t. ex.,

2 slavar
1 svärd
1 ko = 1 gördel
10 sandaler
3 bågare
o. s. v.

Denna värdeform, som vi redan finner exempel på hos Homeros, kallar Marx *den totala eller utvecklade värdeformen*.

Men varuproduktionen utvecklar sig än vidare. Antalet arbetsprodukter, som framställs till utbyte, alltså som varor, växer och deras allt allmännare utbyte sträcker sig till ett allt större antal av de mest olika varor. Icke blott boskap, även svärd, gördlar, bågare o. s. v. utbyts nu allmänt. Den mest gångbara av dessa artiklar t. ex. boskap, blir den artikel, i vilken varornas värde oftast uttrycks tills den blir *den enda*. Därmed är den tidpunkt uppnådd, då den andra av de ovan anförda formlerna, *den allmänna värdeformen*, träder i verksamhet.

Må vi nu betrakta ekvivalentformen i denna likhet närmare. Såsom vi redan ovan har sett framträder denna ekvivalentform såsom förkroppsligat mänskligt arbete överhuvudtaget. Men under de tidigare uttrycksformerna var det endast tillfälligtvis och övergående som varan framträdde så. I likheten 1 rock = 20 alnar linneväv gäller linneväven visserligen blott som den form, under vilken värdet framträder. Men om 20 alnar linneväv sättas lika med 1 kappe vete eller åter med 1 rock, så är det nu vetet eller rocken, som framträder såsom förkroppsligande allmänt mänsklig arbetskraft, under det att linneväven åter figurerar som brukningsvärde. Ej så vid den allmänna värdeformen. Nu tjänar blott *en enda* vara som ekvivalent; denna är allmän ekvivalent. Den, som alla andra varor, är nu som förut brukningsvärde och varuvärde. Men alla andra varor framträder nu gentemot den varan skenbart blott såsom brukningsvärden, under det att den själv gäller såsom den *allmänna* och *enda* form, under vilken värdet framträder, såsom den form, vilken allmänt *samhälleligt* förkroppsligar mänskligt arbete överhuvudtaget. Den själv är nu den vara som *omedelbart* kan utbytas mot alla andra varor och som därför var och en tar. Å andra sidan förlorar därigenom alla andra varor förmågan och möjligheten att omedelbart utbytas mot varandra. Varje utbyte mellan två varor kan blott försiggå genom förmedling av den *allmänna ekvivalent*, i vilken alla andra varuvärden speglar sig.

4. Varuutbytet.

För att ett varuutbyte skall kunna försiggå måste två förutsättningar vara för handen. 1. De produkter, som ska utbytas, måste vara *brukningsvärden* för dem, som *icke äger dem*, men *icke brukningsvärden* för sina *ägare*. 2. De som ämnar utbyta måste ömsesidigt erkänna varandra såsom *privatägare* till de varor som ska utbytas. Privategendomens *rättsförhållande*

är endast en återspeglning av de utbytande personernas *viljeförhållande*, som återigen beror på de *ekonomiska förhållandena*. Människorna började icke utbyta varor därför att de ömsesidigt ansåg varandra såsom privatägare till de produkter, som skulle utbytas, utan de började ömsesidigt erkänna varandra som privatägare sedan de kommit att utbyta varor med varandra.

Den mest ursprungliga form, under vilken en arbetsprodukt blir icke-brukningsvärde för sin ägare, alltså *varans första form*, är den, då arbetsprodukterna blir ett *överskott* utöver ägarens behov. Dessa produkter tillverkas ännu icke på förhand för utbyte, utan för eget bruk. De blir först varor genom utbytet.

Vad den andra punkten beträffar, det ömsesidiga erkännandet av ägarna till de produkter, som ska utbytas, att dessa är deras privategendom, så kan ett sådant erkännande endast göras där personer, som är oavhängiga av varandra, stå gentemot varandra. Ett sådant förhållande av ömsesidigt främlingskap existerar dock icke för medlemmarna i ett ursprungligt samhälle, detta må ha formen av en patriarkalisk familj, en fornindisk bykommun, en inka-stat* o. s. v. Varuutbytet börjar där det gemensamt ägande samhället upphör, på den punkt där det kommer i beröring med främmande gemensamt ägande samhällen eller med medlemmar i sådana. Så snart tingen uti det utomsamhälleliga livet en gång blivit varor, återverkar detta så att de också (med tiden) blir varor inom samhället

Vid början av utbytet visa sig värdets storlek och värdeformen ännu blott litet invecklade. Förhållandet mellan den storlek eller den mängd, i vilken produkterna utbyts, är ännu blott tillfälligt och utomordentligt föränderligt. Men utbytet av produkterna blir allt mera en regelbunden, samhällelig företeelse. Man börjar icke blott utbyta de brukningsvärden, som utgör överskottet utöver de egna behoven, utan även att producera brukningsvärden direkt *för att utbytas*. Därigenom blir det förhållande, i vilket de utbytas, allt mera beroende av deras produktionsbetingelser. *Storleken* av en varas *värde* börjar bestämmas genom den för dess framställning nödvändiga arbetstiden.

Men så snart man frambringa arbetsprodukter direkt för att utbytas, måste även den i varans natur slumrande motsatsen mellan brukningsvärde och värde klart visa sig.

Denna uti varje vara inneboende motsats finner, såsom vi vet, sitt uttryck i värdeformen. I uttrycket 20 alnar linneväv = 1 rock säger oss linneväven själv att den är brukningsvärde (linneväv) och värde (likhet med rocken) Men under den enkla värdeformen är det ännu svårt att fasthålla denna motsats, då den vara, som här tjänar till ekvivalent, till att förkroppsliga mänskligt arbete överhuvudtaget, blott övergående innehar denna roll. Under den utvecklade värdeformen framträder denna motsats redan tydligare, då nu flera varor tjänar och kan tjäna som ekvivalenter därför att en egenskap är gemensam för dem: egenskapen att vara arbetsprodukter eller värden.

Men ju mera varuutbytet utvecklar sig, ju fler arbetsprodukter som blir varor, desto nödvändigare blir en *allmän* ekvivalent. Vid utbytets början utbyter var och en det han icke behöver direkt mot det, som han behöver. Detta blir allt svårare ju mer varuproduktionen blir den allmänna formen för samhällelig produktion. Antar vi t. ex. att varuproduktionen redan utvecklat sig så mycket att skrädderi, bageri, slakteri och snickeri redan finns som självständiga yrken. Skräddaren avyttrar en rock åt snickaren. För skräddaren är rocken icke brukningsvärde. Men skräddaren behöver icke snickeriarbetet. Han äger redan tillräckligt med husgeråd. Stolarna och borden är icke brukningsvärden för snickaren, men icke heller för skräddaren. Å andra sidan behöver skräddaren bröd från bagaren och kött från slaktaren, ty den tid är förbi då han gödde svin eller bakade hemma. Köttet och brödet, som skräddaren behöver, är icke brukningsvärden för slaktaren och bagaren, men bagaren och slaktaren

---

* Det gamla samhället i Peru (Sydamerika), som förstördes av spanjorerna och som nått en viss icke obetydlig kulturgrad. Ö. *annm.*

behöver för ögonblicket ingen rock, skraddaren är sålunda i fara att hungra ihjäl oaktat han funnit en avnämare för sin rock. Det som han behöver är en vara, som tjänar såsom *allmän* ekvivalent, som, i egenskap av att omedelbart förkroppsliga *värdet*, på förhand har brukningsvärde för var och en.

Samma utveckling, som gör denna ekvivalent nödvändig, medför även dess uppkomst. Så snart olika varuägare utbyta olika artiklar med varandra, så måste det fall inträffa att flera av de senare såsom värden jämfördes med ett bestämt varuslag, att sålunda för dem fans en *gemensam* ekvivalent. I början tjänade en vara blott övergående och tillfälligt såsom sådan. Men så snart det var en fördel att en viss vara antog formen av allmän ekvivalent, måste även denna egenskap av att vara ekvivalent allt mera befästa hos denna vara. Med vilken vara egenskapen att vara ekvivalent blev förbunden, berodde på de mest olika orsaker. Slutligen blev det dock de *ädla metallerna*, som fick monopol på att tjäna som allmän ekvivalent, som blev penningar. Delvis kan detta ha kommit sig av att smycken och material till smycken från början var viktiga bytesartiklar; men huvudsakligen var den omständigheten avgörande att guldets och silvrets naturliga egenskaper motsvarade de samhällliga funktioner (för-rättningar), som en allmän ekvivalent har att utföra. Här må vi blott hänvisa på de båda fakta, att de ädla metallerna alltid har samma kvalitet och varken förändra sig i luft eller vatten, samt sålunda är praktiskt oföränderliga, ävensom att de godtyckligt kan delas och sammansättas. De egna sig därför mycket väl till att förkroppsliga allmänt mänskligt arbete, lika gott vilket, till att representera värdestorheter, som blott är olika som tal, (kvantitativt), men icke till egenskaperna (kvalitativt).

Guld och silver kunde blott erhålla monopol på att tjäna som allmän ekvivalent under förutsättning att de, i förhållande till andra varor, framstod som *varor*. De kunde blott bli *penningar* därför att de var *varor*. Penningen är varken en blott uppfinning av en eller flera människor, ej heller ett blott värdetecken. Penningens värde och dess samhällliga funktioner är icke godtyckligt tillkomna. De ädla metallerna blev penningvara genom den roll de innehade i utbytesprocessen.

2. Penningen.

1. Priset.

Penningens första funktion är att tjäna som *värde*mätare, att lämna varuvärlden material till att uttrycka värde.

Varorna blir icke likartat jämförliga med varandra genom penningen; utan emedan de såsom *värden* förkroppsliga mänskligt arbete och sålunda redan i och för sig är likartade, kan de såsom sådana gemensamt mätas i samma, bestämda vara vilken de därigenom förvandla till sin gemensamma värdemätare d. v. s. till *penningar*. Penningen som värdemätare är den form, under vilken det i varorna inneboende värdemättet, *arbetstiden**, nödvändigt måste förnimmas.

Genom att en varas värde uttrycks i penningvaran så erhålls dess penningform, dess *pris*. T. ex. 1 rock = 10 gram guld.

Varans pris är något helt och hållet skilt från dess naturliga egenskaper. Man kan på en vara kvarken se eller känna dess pris. Varuägaren måste säga köparen detta. Men för att *uttrycka* en varas värde i penningvaran, d. v. s. för att *bestäm*ma dess pris, är verkliga penningar icke nödvändiga. Skräddaren behöver icke ha penningar i fickan för att kunna förklara, att priset på rocken, som han utbjuder till salu, belöper sig till 10 gram guld. Såsom värdemätare tjänar därför penningen *blott såsom tänkta penningar, föreställer den blott penningar*.

Men icke desto mindre beror *priset* blott på den *verkliga* penningvaran. Skräddaren kan – vi bortser här naturligtvis från alla inverkande biomständigheter – blott då beteckna priset på sin rock med 10 gram guld, då i en sådan mängd guld lika mycket samhälleligt nödvändigt arbete är förkroppsligat som uti rocken. Uttrycker icke skräddaren värdet av sin rock i guld utan i silver eller koppar, så måste även uttrycket för priset bli ett annat.

Där två olika varor gälla som värdemätare t. ex. guld och silver; har alla varor två skilda uttryck för priset, guld- och silverpris. Varje växling i värdeförhållandet mellan guldet och silvret ger anledning till prisförändringar. Att samtidigt använda två värdemätare är i själva verket ett oting, en motsägelse mot penningens funktion såsom värdemätare. Var man än må ha försökt lagligen bestämma två varor såsom värdemätare, har alltid faktiskt blott en av dessa fungerat såsom sådan.

Guld och silver ställas ännu i dag inom många länder genom lag vid sidan av varandra såsom värdemätare. Men verkligheten kommer alltid dessa lagbestämmelser på skam Guld och silver är, lik som alla andra varor, utsatta för oupphörliga, förändringar i värdet; då båda genom lag är lika berättigade, då man efter behag kan betala med den ena eller den andra metallen, så betalar man med den, vars värde *sjunker*, och säljer den metall, vars värde stiger, där den fördelaktigast kan säljas, i utlandet. I alla länder där dubbel myntfot, s. k. bimetallism;

---

* På tal om denna framställning gör Marx en intressant anmärkning om en utopi, som ännu spökar i många huvuden. "Frågan", säger han, "varför penningen icke omedelbart representerar arbetstiden själv, så att t. ex. en papperssedel kan föreställa arbetstimmarna, kommer helt enkelt på ett ut med frågan, varför arbetsprodukterna inom varuproduktionens ram måste framträda som varor, ty varans form innesluter i sig dess dubbla natur av vara och penningevara. Eller ock varför icke privatarbete kan behandlas såsom sin motsats, såsom omedelbart samhälleligt arbete. Jag har annorstädes (i Zur Kritik der politischen Ökonomie 1859 s. 61 f.) utförligt bemött den ytliga utopin om "arbetspenningar inom varuproduktionens ram". (Detta ställe är avtryckt i bihanget till den tyska upplagan av "Das Elend der Philosophie" av Marx, Stuttgart 1885 S. 183). Här må dessutom anmärkas att t. ex. Owens "arbetspenningar" likaså litet är "penningar" som en teaterbiljett. Owen förutsätter omedelbart samhälleligt arbete, en produktionsform, som är rakt motsatt varuproduktionen. Arbetscertifikatet fastställer blott producentens individuella andel i det gemensamma arbetet och hans individuella anspråk på den för konsumtion (förbrukning) bestämda delen av de gemensamma produkterna. Men det faller icke Owen in att förutsätta varuproduktionen och likväl vilja kringgå dess nödvändiga betingelser.

härskar, fungerar sålunda alltid blott ett slags penningvara såsom värdemätare, och just det slag, som sjunker i värde; det andra, vars värde stiger, mäter liksom varje annan vara sitt pris uti den för högt värderade metallen, tjänstgör som *vara*, icke som *värdemätare*. Ju större rubbningarna är uti värdeförhållandet mellan guld och silver, desto starkare framträder bimetallismens orimlighet.*

Marx förutsätter i "Das Kapital" för enkelhetens skull guld såsom den enda värdemätaren. Guldet blir även i själva verket den nuvarande kapitalistiska produktionens penningvara.**

Då man uttrycker priset på en vara föreställer man sig densamma såsom lika med en viss mängd guld. Det är naturligtvis nödvändigt att även sinsemellan mäta de olika mängder guld, som framställer de olika prisen, att ha en *måttstock för priset*. Metallerna äga ett naturligt dylikt mått i deras *vikt*. Viktnamnen för metallerna, pund, livre, talent o. s. v. utgör därför de ursprungliga namnen på enheterna för måttet på priset.

Bredvid dess funktion såsom *wärdemätare* lära vi här känna en penningens andra funktion: dess funktion såsom *måttstock för priset*. Som värdemätare uttrycker penningen varornas värde i en bestämd, tänkt mängd guld. Såsom måttstock för priset mäter den de olika guldmängderna med en viss mängd guld, vilken antas som enhet, t. ex ett pund guld.

Skillnaden mellan måttstocken för värdet och måttstocken för priset blir tydlig då vi iakttar hur båda förhålla sig vid en växling i värdet.

Antar vi att måttenheten för *måttstocken för priset* är 10 gram guld. Vilket än guldets värde nu må vara, så kommer alltid 20 gram guld att bli två gånger så mycket värda som 10 gram. Fallandet eller stigandet i guldvärdet inverkar således icke på måttstocken för priset

Låt oss däremot tänka guld såsom *måttstock för värdet*. En rock är lika med 10 gram guld. Men guldets värde växlar; en dag frambringas dubbelt så mycket guld som förut på samma samhälleligt nödvändiga arbetstid. Men i skrädderiarbetets produktivitet har ingen förändring inträtt. Vad sker? Rockens pris är nu 20 gram guld. Växlingen i guldets värde ger sig sålunda tydligt tillkänna då det fungerar såsom måttstock för värdet.

Måttstocken för priset kan bestämmas godtyckligt liksom t. ex. längdmåttet. Å andra sidan är det nödvändigt att denna måttstock har allmän giltighet. Till en början konventionellt fastställd i de *brukliga* viktdelarna; blir den slutligen lagligen reglerad. De ädla metallernas olika viktdeklar erhålla officiella dopnamn, som är särskilda från deras vikt. Vi säga icke 1/70 lb guld, utan ett tjugumarksstycke. Priset uttrycks icke nu uti *guldvikter*, utan i lagligen giltiga räknena på guldmåttstocken.

Priset är penningnamnet på storleken av en varas värde. Men samtidigt är priset uttrycket för

* Då de tyska agrarerna (godsägarepartiet) nu, då guldets och silvrets värde förändras så starkt, ropa på dubbel myntfot, så bevisar detta blott deras okunnighet – om icke något än värre. Alla stater, som icke är bankrutt i finansiellt hänseende, övergå nu för tiden till att begagna guldets som ensam värdemätare; i Frankrike, Belgien och Schweiz förbereds detta, i Italien är det redan genomfört. I Förenta staterna är det blott silvergruvägarnas inflytande, som håller det motsatta systemet uppe. Silvervärdets fall och guldvärdets samtida stegring, kommer därför att fortfara, och om det skall lyckas agrarerna att fördröja införandet i Tyskland av guldets såsom ensam värdemätare, så kommer den naturliga följden därav att bli, att Tyskland, då det i framtiden blir tvunget taga igen vad det försummat, kommer att få köpa guldets dyrare och sälja silvret billigare än det nu vore möjligt. Den största fördelen av Tysklands övergång till dubbla myntfotsystemet har de, som under det guldets ensamt var värdemätare, ikläda sig skulder, som de sedan kunna betala i silver. De flesta sådana länge inestående skulder är hypoteksskulder. Därav agrarernas intresse.

** Man uppskattar värdet av penningeförrådet (mynt och omyntad metall) i ädla metaller uti länderna med modernt produktionssätt:

	Guld.	Silver.
1831	2,232,000,000 Mark	8,280,000,000 Mark.
1880	13,170,000,000 ”	8,406,000,000 ”

Guldet är sålunda nuförtiden i långt övervägande grad penningvaran.

utbytesförhållandet mellan varan och penningvaran, guld. En varas värde kan aldrig bli känt i och för sig självt, utan endast i utbytesförhållande till en annan vara. Men detta förhållande kan röna inflytande av andra omständigheter än allena av värdets storlek. Därmed är även den möjligheten given att *priset* kan vara avvikande från *värdets storlek*.

När skraddaren säger att priset på hans rock är 10 gram guld, eller i räknena, 30 kronor, så säger han därmed, att han alltid ger ifrån sig sin rock mot 10 gram guld. Men det vore mycket förhastat om han ville påstå att var och en genast skulle vara beredd att ge honom 10 gram guld för hans rock. Väl är rockens förvandling till guld oundgängligen nödvändig om den skall uppfylla sitt mål som vara. Varan åstundar penningar; priset är ingenting annat än de eldiga kärleksblickar, som den kastar på sin lysande älskare. Men på varumarknaden går det icke så till som i romaner. De få icke alltid varandra. Det friande guld. låter många varor blir sittande och dessa måste såsom oavsättbara föra en glädjelös tillvaro.

Må vi sålunda litet närmare betrakta varans äventyr vid dess umgänge med guld.

2. Försäljning och köp.

Låt oss följa vår gamle bekante, skraddaren, ut i marknaden. Han utbyter den rock han förfärdigat mot 30 kronor. För denna summa köper han ett fat vin. Vi har här två motsatta förvandlingar: först varans förvandling i penningar; sedan penningens återförvandling i vara. Men varan vid slutet av hela förloppet är en annan än vid dess början. Den första är icke bruknings värde för dess ägare, den senare är brukningsvärde för honom. Nyttan för honom av den första bestod i dess egenskap av *värde*, av *produkt av mänskligt arbete överhuvudtaget*; i dess egenskap av att *kunna utbytas* mot en *annan produkt av mänskligt arbete överhuvudtaget*, mot guld. Nyttan för honom av den andra varan består i dess *materiella* egenskaper, i dess egenskap, icke att vara produkt av mänskligt arbete överhuvudtaget, utan av en *viss form* av arbete, vingårds-arbete o. s. v.

Formeln för det enkla varukretsloppet lyder vara – penningar – vara ; d. v. s. sälja för att köpa.

Av de båda förvandlingarna: vara – penningar, och: penningar – vara, är den första, som bekant, den svåraste. Att köpa då man har penningar erbjuder ringa svårighet. Långt större att sälja för att få penningar. Och penningar är under varuproduktionens herravälde nödvändiga för varje varuägare; ju mera den samhällsliga arbetsfördelningen utvecklar sig, desto ensidigare blir hans arbete och desto mångsidigare hans behov.

Skall ”varans saltomortale”, dess förvandling i penningar, lyckas, så är det framför allt nödvändigt; att hon, är *brukningsvärde*, att hon *tillfredsställer ett behov*. Är detta fallet, lyckas hennes förvandling i penningar, då först blir fråga om, *i hur mycket penningar*.

Denna fråga berör oss emellertid här icke närmare. Dess besvarande hör under undersökningen om lagarna för *priset*. Vad som här intresserar oss är formväxlingen: vara – penningar, oavsett om varan därigenom vinner eller förlorar i värdemängd.

Skraddaren blir av med sin rock och erhåller därför sina penningar. Vi antar att han sålt den till en lantman. Vad som från skraddarens sida är *försäljning* är från lantmannens sida *köp*. Varje försäljning är ett köp och omvänt. Men varifrån härstammar lantmannens penningar? Han har bytt sig till dem för säd. Följa vi den väg, som penningvaran, guld, tillryggalagt alltifrån dess produktionskälla, bergverket, från den ena varuägaren till den andra, så finner vi att varje växling av ägare för densamma alltid varit förbunden med en försäljning.

Förvandlingen: rock - penningar utgör, som vi har sett, icke ledet uti en utan två förvandlingsserier. Den ena lyder: rock - penningar - vin. Den andra: säd – penningar – rock. Början på en förvandlingsserie för en vara är tillika avslutningen på en förvandlingsserie för en annan vara. Likaså omvänt.

Vi antar att vingårdsägaren för de 30 kronor han fått för vinet köper en kittel och kol. Då är

förvandlingen: penningar – vin sista ledet i serien: rock – penningar – viii, och första ledet i två, andra serier: vin – penningar – kol och: vin – penningar – kittel.

Var och en av dessa förvandlingsserier utgör ett kretslopp: vara – penningar – vara. De börja och sluta med varuformer. Men varje en varas kretslopp sammanhänger med andra varors kretslopp. Dessa otaliga i varandra ingripande kretslopp tillsammans utgör *varucirkulationen* (varuomsättningen).

Varucirkulationen är väsentligen skild från det omedelbara utbytet av produkter eller från den enkla byteshandeln. Den senare framkallades genom att produktionskrafterna växte över den ursprungliga kommunismens skrankor. Genom utbytet av produkter blev området för det samhällseliga arbetet utvidgat utöver gränserna för det gemensamt brukande samhället; därigenom inträffade att olika samhällen och medlemmarna i olika samhällen arbetade för varandra. Men det enkla utbytet av produkter bildade i sinom tid själv en skranka, då produktionskrafterna åter utvecklade sig, och den skrankan kullkastades genom varucirkulationen.

Det enkla utbytet av produkter fordrar att jag av den, som erhåller min produkt, samtidigt tager hans produkt. Denna skranka avlägsnas genom vara-cirkulationen. Väl är varje försäljning samtidigt ett köp: rocken kan icke säljas av skräddaren, utan att en annan, t ex lantmannen, köper densamma. Men det är alls icke nödvändigt först och främst att skräddaren *genast* åter köper. Han kan lägga penningarna i kistan och vänta tills det faller honom in att köpa något. Han är för det andra alls icke tvungen att nu eller senare köpa något av den *lantman*, som köpte rocken av honom, eller att köpa på samma marknad, som han sålde. Skrankorna till tid och rum ävensom de individuella begränsningarna vid utbytet av produkter falla alltså bort med varucirkulationen.

Men det finns ännu en annan skillnad mellan byteshandel och varucirkulation. Det enkla utbytet av produkter består uti avyttrandet av *överflödiga* produkter, och lämnar produktionsformerna inom den ursprungliga kommunismen nästan oförändrade – produktionsformer, som stå under direkt kontroll av dem, som deltar i produktionen.

Varucirkulationens utveckling gör däremot produktionsförhållandena allt mera invecklade, oöverskådliga och okontrollerbara: De enskilda producenterna blir allt mera oavhängiga av varandra, men desto mera blir de beroende av samhällseliga förhållanden, som de icke mera kunna kontrollera, såsom det var fallet under den ursprungliga kommunismen. De samhällseliga krafterna får därigenom våldsamenheten hos blint verkande naturkrafter, som då hindras i sin utveckling göra sig gällande genom katastrofer, som liknar stormar och jordbävningar.

Och redan i och med varucirkulationen utvecklar sig frön till sådana katastrofer. Den möjlighet, som den erbjuder, att kunna sälja utan att omedelbart därefter nödgas köpa, innesluter redan i sig möjligheten utav *avsättningsstockningar*, av *kriser*. Men produktionskrafterna måste utveckla sig utöver ramen för den enkla varucirkulationen för att denna möjlighet skulle bli *verklighet*.

3. Penningens omlopp.

Må vi erinra oss det varukretslopp som vi påvisat i den senaste paragrafen: säd – penningar – rock – penningar – vin – penningar – kol o, s. v. Genom fortgången av detta kretslopp meddelas även penningen en rörelse, men denna rörelse är inget kretslopp. De penningar, som utgick från lantmannen avlägsnar sig allt mera från honom. ”Den rörelseform, som varucirkulationen omedelbart meddelar penningen är därför dess beständiga avlägsnande från sin utgångspunkt, dess lopp ur en varuägares hand i en annans eller dess *omlopp*”.

Guldets omlopp är en *följd* av varornas kretslopp, icke, som man ofta antar, dess *orsak*. Redan

vid de första stegen på sin bana faller varan som brukningsvärde på den grad av enkel varucirkulation, vid vilken vi nu står i vår undersökning, där det ännu icke är tal om yrkesmässig handel och återförsäljning, ut ur cirkulationen, för att övergå till konsumtionen, och nytt brukningsvärde, men lika varuvärde, träder i dess ställe in i kretsloppet. Under kretsloppet: säd – penningar – rock försvinner säden redan vid den första formväxlingen: säd – penningar, ur cirkulationen, och lika värde, men olika brukningsvärde återvänder till den, som sålde säden: penningar – rock. Penningen som cirkulationsmedel faller icke ut ur cirkulationen, utan rör sig beständigt omkring i sitt område.

Nu blir frågan hur mycket penningar varucirkulationen behöver.

Vi vet redan att varje vara sätts lika med en viss penningkvantitet, att alltså dess pris bestäms innan den ännu kommer i beröring med den verkliga penningen. Således är varje särskild varas särskilda pris och summan av alla varors pris på förhand bestämt – guldets värde förutsatt såsom givet. Summan av varornas pris är en viss, tänkt guldmängd. Ska varorna cirkulera så måste den tänkta guldmängden kunna förvandlas till en verklig; mängden av det cirkulerande guldets bestäms sålunda genom summan av priset på de cirkulerande varorna. (Man må fasthålla vid att vi här ännu rör oss på den enkla varucirkulationens område, där kreditpenningar, kvittningar på saldon o. s. v. ännu är obekanta). Denna prisens summa växlar å ena sidan, då priset är lika, med mängden av cirkulerande varor; å andra sidan, då varumängden är lika, med dess pris; denna prisväxling må nu ha blivit framkallad genom en växling i marknadspriset eller genom en värdeförändring hos guldets eller hos varorna; eller den må sträcka sig till alla eller blott några varor.

Men varuförsäljningarna är icke alltid utan sammanhang, ej heller försiggår de alla *samtidigt*.

Vi tar åter vårt förra exempel Vi tänker oss följande formförändringar: 5 hektoliter säd – 30 kronor – 1 rock – 30 kronor – 40 liter vin – 30 kronor – 20 centner kol – 30 kronor. Summan av prisen på dessa varor är 120 kronor; men för att åvägabringa de fyra försäljningarna är 30 kronor nog, vilka fyra gånger ombyta plats och sålunda fullborda fyra omlopp. Antar vi att nämnda försäljningar alla har ägt rum under en dag så har vi såsom måttstock på den såsom cirkulationsmedel inom ett visst cirkulationsområde fungerande penningssumman $120/4 = 30$ kronor, eller allmänt uttryckt

$$\frac{\text{Summan av varornas pris}}{\text{Antalet omlopp av lika stora penningbelopp}}$$

= mängden av de som cirkulationsmedel under ett visst tidsskede fungerande penningarna.

Omloppstiden för de olika guldstyckena i ett land är naturligtvis olika; det ena ligger hela år i en kista, det andra fullbordar på en dag kanske trettio omlopp. Men deras *genomsnittliga* omloppshastighet har dock en bestämd storlek.

Penningens omloppshastighet beror av hastigheten i varornas kretslopp. Ju raskare varorna försvinner ur cirkulationen, för att konsumeras, och ju raskare de ersätts av andra varor; desto hastigare är också penningens omlopp. Ju långsammare varornas kretslopp är; desto långsammare är penningens omlopp, desto mindre penningar får man se. Människor, som blott har sin blick fästad på ytan, tror då att det fattas penningar och att penningbrist orsakar cirkulationsstockningen – det senare fallet är nog även möjligt, men förekommer nu för tiden knappt under längre tid.

4 Mynt. Papperspenningar.

För handeln skulle det naturligtvis vara synnerligen obekvämt om man vid varje försäljning eller köp, vore tvungen pröva halten och vikten av varje stycke guld, som skulle utbytas. Detta blev avhjälpt, så snart en allmänt erkänd auktoritet garanterade varje guldstyckes riktiga vikt och riktiga guldhalt. Så uppkom utav guldsockor av staten tillverkade *guldmynt*.

Penningens *myntgestalt* har sitt ursprung i dess *funktion såsom cirkulationsmedel*. Men har penningen en gång antagit gestalt av mynt, så erhåller den snart inom cirkulationsprocessens område en av *mynthalten* oberoende tillvaro. Statens garanti att ett mynttecken innehåller en viss mängd guld eller är lika med denna, är snart under vissa omständigheter tillräcklig för att ett mynttecken likaså väl kan fungera såsom cirkulationsmedel som den fulla och verkliga kvantiteten guld.

Redan guldmyntens omlopp har detta till följd. Ju längre ett guldmynt är i omlopp, desto mera avnötet det; dess angivna och verkliga halt skiljer sig allt mera från varandra; ett gammalt guldmynt är lättare än ett som nyss kommit från myntet – och detta oaktat kan båda under vissa omständigheter såsom cirkulationsmedel motsvara lika värde.

Skillnaden mellan den angivna och verkliga halten visar sig ännu skarpare hos skiljemynten. Mycket ofta bestod de första penningarna av lägre metaller, t. ex. koppar, som sedermera undanträngdes av ädla metaller. Kopparn, och efter införandet av guldmyntfoten silvret, upphörde att vara värdemätare, men koppar och silvermynten fungerade fortfarande såsom cirkulationsmedel vid mindre affärer. De motsvarade nu bestämda mindre viktdelar guld; det värde, åt vilket de gav uttryck, ändrade sig i samma förhållande som guldets värde, och blev oberört av växlingarna i silver- och kopparvärdet. Det visar sig att deras metallhalt under sådana omständigheter icke har något inflytande på deras funktion som mynt, att man godtyckligt, genom av staten utfärdade lagar kan bestämma vilken mängd guld ett koppar- eller silvermynt skall motsvara ifrån detta var det blott ett steg till att sätta papperskronor i st. f. metallkronor, att genom lag sätta en värdelös papperssedel lika med en viss mängd guld.

Så uppstod av staten utgivna papperspenningar – som icke bör förväxlas med kreditpenningar; vilka uppstått av en annan penningfunktion.

Papperspenningar kan blott ersätta guldpennningar som cirkulationsmedel, icke såsom värdemätare, de kan blott ersätta dessa sedlar såsom föreställande vissa guldmängder. För papperspenningen som cirkulationsmedel gäller samma lagar, som för metallpenningen, i vars ställe den träder. Papperspenningarna kan aldrig ersätta en större mängd guld än som kan uppsugas av varucirkulationen. Om varucirkulationen i ett land behöver 100 millioner kronor i guld; och staten sätter i omlopp 200 millioner kronor i papper, så kommer detta att ha till följd att jag t. ex. med två tjugukronesedlar blott kan köpa så mycket som för ett guldmynt på tjugu kronor. Det pris som uttrycks i papperspenningar ställer sig i detta fall dubbelt så högt som guldpriset. Papperspenningarna förlora sitt värde genom att de utsläppts i övermått. Detta äger nu rum i Ryssland, där de i massa av staten utsläppta papperspenningarna sedan mer än 30 år fortfarande står under metallvärdet som de skulle föreställa. Det mest storartade exempel på hur papperspenningar förlora sitt värde till följe av att de utsläppts i övermått, utgör assignaterna under den stora franska revolutionen, under vilken över 45,581 millioner francs sattes i omlopp på sju år (1790 till mars 1797) och i följd därav blev slutligen dessa assignater fullkomligt värdelösa.

5. Penningar.

Vi har följt uppkomsten av den enkla varucirkulationen, och sett hur med denna, penningen såsom *värdemätare* och *cirkulationsmedel* utvecklats sig. Penningen är dock icke inskränkt blott till dessa funktioner.

Med varucirkulationen själv utvecklas nödvändigheten och begäret att fasthålla och samla penningvaran, guld, Penningens egendomslikheter motsvarar varuproduktionens egendomslikheter: liksom denna är en form, under vilken *samhällelig produktion* drivs av oavhängiga privatproducenter, så är även penningen en *samhällelig makt*, som dock icke är samhällets makt utan kan bli vars och ens *privategendom*. Ju större summa penningar man förfogar över desto större samhällelig makt, egendom, njutningsmedel, andras arbetsprodukter, förfogar

man över. Guld förmår allt, det är den enda vara, som var och en kan bruka, som var och en tar. Så väcks och växer med varucirkulationen begäret efter guld.

Men penningsamlandet blir i och med varuproduktionens utveckling icke blott en lidelse utan även en *nödvändighet*. Ju flera produkter, som blir varor, ju mindre man producerar till eget bruk, desto nödvändigare blir det att äga pengar för att överhuvudtaget kunna leva. Jag måste oupphörligt köpa och för att kunna köpa måste jag ha sålt; men produktionen av de varor jag säljer drar tid, deras försäljning är beroende på tillfället. För att hålla varuproduktionen i gång, för att kunna leva under det att det produceras, måste jag ha ett penningförråd. Ett sådant är också nödvändigt för att utjämna stockningar i cirkulationen. Vi har här ovan sett att mängden av de cirkulerande pengarna är beroende av priset på varorna, deras mängd och hastigheten i deras kretslopp. Var och en av dessa faktorer ändrar sig oupphörligt och den cirkulerande penningmassan är därför stadd i beständigt stigande och fallande. Varifrån kommer de pengar, som behövs, vart samlas de pengar, som är överflödiga. *Penningskatter*, som hopar sig på de mest olika punkter, utgör samlingsbäcken, som ibland upptar pengar ibland åter avlämnar dem och sålunda utjämnar stockningarna i cirkulationsprocessen.

Vid varucirkulationens början utbyts; liksom vid det enkla bytet, alltid två varor omedelbart mot varandra, blott med den skillnaden att nu den ena varan alltid är allmän ekvivalent, *penningvara*. Med varucirkulationens utveckling uppstår dock förhållanden, genom vilka avyttrandet av varorna till tiden är skilt från mottagandet av den mot deras pris svarande penningssumman. Nu inträder omständigheter, som föranleder att man betalar en vara förr än man erhåller den, eller, såsom oftast är fallet, att man först betalar den senare. Ett exempel må tjäna till belysning. Tänka vi oss en italiensk sidenvävare omkring det 13:de århundradet. Han förskriver det silke han bearbetar från grannskapet. Men det sidentyg, som han väver, går till Tyskland, innan det kommit till ort och ställe och blivit försålt samt försäljningssumman vandrat tillbaka till Italien, förgår 3–4 månader. Sidenvävaren har gjort ett sidentyg färdigt; samtidigt hans granne silkesspinnaren en viss mängd silke. Silkesspinnaren säljer genast sin vara till sidenvävaren; denne får först efter fyra månader betalningen för sin vara. Vad sker? Vävaren köper silket men betalar det först efter fyra månader. Köpare och säljare erhåller nu annat utseende. Säljaren blir fordringsägare, köparen gäldenär. Men även penningen erhåller nu en ny funktion. Den förmedlar i detta fall icke varornas cirkulation, den avslutar självständigt sitt kretslopp. Den är i denna funktion icke cirkulationsmedel, utan *betalningsmedel*, medel att uppfylla en ingången förpliktelse, att lämna en summa värden.

En sådan förpliktelse behöver icke alltid framgå ur varornas cirkulationsprocess. Ju mera varuproduktionen utvecklas desto större blir strävandet att i st. f. att överlämna vissa brukningsvärden överlämna pengar, formen för det allmänna värdet. Utlagor in natura till staten förvandlas till penningssummor; naturaförmåner åt ämbetsmän till pengar o. s. v. Penningens roll som betalningsmedel överskrider nu varucirkulationens gränser.

Vi återvänder till vår sidenvävare. Han köper silke hos silkesspinnaren utan att genast kunna betala det. Men när det gäller pengar är det slut med vänskapen. Silkesspinnaren tänker sig: det som man har svart på vitt på är det enda som är säkert. Han låter därför sidenvävaren ge sig en anvisning, i vilken denne förpliktar sig att efter fyra månader betala en penningssumma, som motsvarar prissumman på det sålda silket. Men silkesspinnaren å sin sida har betalningar att göra innan de fyra månaderna är slut. Då han ej äger några kontanta pengar, betalar han med sidenvävarens anvisning. *Denna fungerar sålunda som pengar*; en ny sorts papperspenningar uppstår: *kreditpenningar* (växlar; checkar o. s. v).

Ännu ett annat fall kan inträffa: sidenvävaren har köpt silke av silkesspinnaren för en summa av 5 dukater. Men denne köpte hos en guldsmed ett armband åt sin hustru för 6 dukater. Samtidigt har denne erhållit siden för 4 dukater av sidenvävaren. Betalningarna förfaller

samtidigt. Alla tre, spinnaren, vävaren och guldsmeden träffas tillsammans. Den första har att betala 6 dukater, men samtidigt 5 dukater att fordra av sidenvävaren. Han betalar guldsmeden en dukat och visar honom för resten till sidenvävaren. Men denne skall få 4 dukater av guldsmeden. Han betalar honom därför blott 1 dukat. Så har genom ömsesidiga kvittningar tre betalningar om tillsammans 15 dukater blivit verkställda med blott två dukater.

Naturligtvis går det ej så enkelt till i verkligheten, som vi här antagit. Men i själva verket kvittas varuförsäljarnas utbetalningar delvis mot varandra, och t. o. m. i högre grad ju mera varucirkulationen utvecklar sig. Koncentrerandet av betalningarna på få platser och bestämda tider utvecklar särskilda anstalter för sådana kvittningar, t. ex. virementen i det medeltida Lyon. Girobankerna, clearinghouses, kassaföreningarna, som tjänade samma syfte, är bekanta- Blott betalningar, som icke kvittas med varandra, måste utgöras i penningar.

Genom kreditsystemet försvinner skattsamlandet, såsom självständig form för att samla rikedomar. Den, som vill ha sin rikedom i behåll behöver icke mera gömma sina penningar i jorden eller i kistor, sedan kreditsystemet utvecklat sig. Han kan låna ut dem. Å andra sidan tvingar kreditsystemet till *tillfälliga* skattehopningar; till att samla penningssummor, vilka på betalningsdagen tjänar till att betala förfallna skulder.

Men samlandet av sådana skatter lyckas icke alltid. Vi erinra oss vår sidenvävare. Han har lovat betala efter fyra månader; emedan han hoppas ha såld sin vara till dess. Men vi antar att han ej fått någon köpare för sin vara, att han alltså ej kan betala. Silkesspinnaren räknar dock på denna betalning; han har även på god tro förbundit sig att betala, kanske till guldsmeden och denne åter till andra; vi ser att den enes oförmåga att betala drar med sig den andres oförmåga att betala och detta i desto högre grad ju mera de på varandra och av varandra beroende betalningarna och deras kvittande är invecklade. Nu antar vi att icke en utan en mängd producenter, kanske på grund av allmän överproduktion, icke är i stånd att sälja sina varor. Deras oförmåga att betala drar med sig oförmåga att betala hos andra, som kanske redan sålt sina varor. Betalningsanvisningarna blir värdelösa, överallt fordras kontanta penningar; den allmänna ekvivalenten; en allmän penningbrist, en *penningkris*, uppstår, som på en viss höjd av kreditens utveckling är den nödvändiga följderna av varje produktions- eller handelskris. En sådan visar tydligast att inom varuproduktionen penningen ej kan ersättas med blotta anvisningar på varor.

Penningen har tvenne cirkulationsområden: den *inre* marknaden inom de olika staterna, och *världsmarknaden*. Form av mynt och värdetecken äger penningen blott inom ett land, men icke inom samfärdseln mellan två olika länder. På *världsmarknaden* antar den ånyo sin ursprungliga gestalt av omyntad metall, guld eller silver. *Båda* tjänade förut på världsmarknaden som värdemätare, medan inom området tör ett lands cirkulation blott *en* penningvara verkligen kan fungera som värdemätare.

Det synes oss för övrigt som om guldets, sedan Marx skrev sitt "Kapital", hade erhållit en oneklig tendens att bli den enda penningvaran även på världsmarknaden.

Världspenningens huvudsakliga funktion är att vara *betalningsmedel*, att utjämna de internationella balanserna – överskotten eller bristerna i in- och utförseln.

3. Penningens förvandling till kapital.

1. Vad är kapital?

I andra kapitlet har vi följt varucirkulationens utveckling ur produktutbytet.

Vi gå nu ett steg vidare. Under den enkla varucirkulationen säljer varuägaren sina varor för att köpa andra. Men med tiden utvecklade sig ur denna form av varucirkulation en ny omsättningsform: *köpa för att sälja*. Formeln för den enkla varucirkulationen lyder som vi vet: vara – penningar – vara, formeln för den nya cirkulationsformen lyder: penningar – vara – penningar.

Må vi jämföra dessa båda formler med varandra.

Omsättningen vara – penningar – vara har *konsumtion* (förbrukning) till mål. Jag säljer en vara, som ej har brukningsvärde för mig, för att kunna få en annan, som har brukningsvärde för mig. Kretsloppet vara – penningar – vara är i och för sig självt avslutat. De vid försäljningen omsatta penningarna förvandlas till en vara, som konsumeras, som försvinner ur cirkulationen. Penningarna är en gång för alla utgivna och avlägsnar sig i sitt lopp från den förre ägaren. Den vara, med vilken kretsloppet börjar, är – under för den enkla varucirkulationen normala omständigheter, och blott om sådana kan det här bli frågan, – *lika i värde* med den, som slutar kretsloppet.

Annorlunda vid kretsloppet penningar – vara – penningar. Detta har icke konsumtion till mål; det som finns vid slutet av kretsloppet är icke varor utan penningar. De penningar, som utsläpps vid början av cirkulationen, är ej *utgivna* utan blott *förskottrade*. De återvänder till sin förre ägare. Kretsloppet självt är ej i och för sig avslutat, det går utöver sina egna gränser; penningarna, som förskottrats, vänder åter för att ånyo utsläppas i cirkulationen och ånyo återvända: kretsloppet upprepas i oändlighet. Rörelsen hos penningen, som ingår i kretsloppet penningar – vara – penningar, kan icke bestämmas.

Men vilken är drivkraften för denna rörelse? Orsaken till kretsloppet: vara – penningar – vara är klar; syns ej däremot kretsloppet: penningar vara – penningar oförnuftigt? Om jag säljer en bibel för att för de penningar jag får köpa bröd, så är varan vid slutet av kretsloppet en annan än vid början, om också dess värde är lika. Den ena stillar min andliga hunger, men gagnar mig mycket litet då den är stillad, då jag t. ex kan bibeln utantill, men ej äger något medel att stilla min lekamliga hunger. Men om jag för 100 kronor köper potatis för att ånyo sälja den för 100 kronor så har jag ej kommit längre vid slutet än vid början; hela förloppet har varken mål eller fördel. En sådan skulle endast bestå uti att penningssumman vid slutet av transaktionen vore en annan än vid dess början. Men en penningssumma skiljer sig blott från en annan genom sin storlek. Kretsloppet: penningar – vara – penningar har alltså blott då ett ändamål, när den penningssumma, med vilken det slutar, är *större* än den, med vilken det börjar. Och *ökningen* av penningssummorna är också i själva verket drivfjädern till detta kretslopp. Den som köper för att sälja, köper för att sälja dyrare. Kretsloppet: penningar – vara – penningar försiggår normalt endast då penningssumman vid slutet av kretsloppet är *större* än vid början. Kretsloppet: vara – penningar – vara försiggår, som vi vet, blott då normalt, när värdet på den vara, med vilken det slutar, är lika med värdet på den vara, med vilken det börjar.

Varje köp är en försäljning och omvänt. Kretsloppet: penningar – vara – penningar synes därför gå ut på detsamma som kretsloppet: vara – penningar – vara. Men vi ser redan att båda kretsloppen *väsentligen* skilja sig från varandra.

När jag, för att hålla oss till samma exempel, köper potatis för 100 kronor för att åter sälja den, så gör jag det i avsikt att sälja den dyrare, kanske för 110 kronor d. v. s. 100 + 10 kronor,

alltså allmänt talat för att få en summa lika med den ursprungliga ökad med en *tillsats*. Beteckna vi varan med, V, den ursprungliga penningssumman med P och den tillkomna penningssumman med p, så kan vi framställa den fullständiga formeln på följande sätt:

$$P - V - (P+p).$$

Detta p, det tillkomna värdet, som vid slutet av kretsloppet framträder utöver det ursprungliga förskottade värdet, kallar Marx **överskottsvärde (Mehrwerth)**. Detta må lika så litet förväxlas med de former, vinst, ränta o. s. v., under vilka det framträder, som värdet med priset. Här är tillsvidare ännu blott fråga om *grundvalen*, icke om *förekomstformerna* för de ekonomiska formerna. Detta för att undvika missförstånd.

Överskottsvärdet utgör den bestämmande egendomligheten för kretsloppet $P - V - (P + p)$. Det värde, som rör sig i denna form av kretslopp, erhåller självt en ny karaktär genom överskottsvärdet, det blir – **kapital**.

Blott genom denna *rörelse* kan kapitalet förstås. Det är värde, som frambringar *överskottsvärde*. Den, som bortser från denna rörelse och vill uppfatta kapitalet såsom ett vilande ting, kommer alltid att stöta på motsägelser. Därav förvirringen i de brukliga läroböckerna över begreppet kapital, över frågan om vilka ting är att uppfatta som kapital. Den ena definierar det såsom verktyg – då få vi kapitalister under stenåldern, ja apan, som slår utav nötter med en sten, är även kapitalist; likaså blir lösdrivarens käpp, med vilken han slår ned frukter från träden, kapital och lösdrivaren själv kapitalist. Andra definierar kapitalet såsom hopsamlat arbete, varigenom åkerrättor och myror kommer att få den äran att räknas som kolleger till von Rothchild, Bleichröder och Krupp Somliga ekonomer har räknat till kapital allt som befordrar och gör arbetet produktivt, staten, människans vetande, hennes själ.

Det är klart att sådana allmänna definitioner blott för till fullkomligt triviala satser, som visserligen är ganska uppbyggliga att läsa i abc böcker för barn, men som icke det minsta befordra vår kännedom om de mänskliga samhällsformerna, deras lagar och drivfjädrar, Först Marx har fullständigt bannlyst sådant nonsens ur den politiska ekonomin, där det före honom på många av dess områden härskade nästan oinskränkt. I synnerhet gäller detta vid framställandet av kapitalets karakteristiska egenskaper.

Vi har sett att kapital är värde som frambringar överskottsvärde, att dess allmänna formel är: $P - V - (P + p)$. Av denna formel framgår redan, vilket också fakta bekräftar, att penningformen är den form, i vilken varje nytt kapital börjar sin rörelse. Men man ser även av densamma att denna rörelse nödvändigtvis medför kapitalets förvandling från penningformen till varuvärldens olikartade former, och likaså dess återförvandling från dessa former till penningar.

Vi ser vidare av denna formel att ej alla penningar, ej varje vara är kapital; att de endast blir kapital då de utför en viss *rörelse*. Denna rörelse har å sin sida åter vissa historiska förutsättningar, som vi ska lära känna. Penningen, som jag ger ut för att köpa mig ett konsumtionsföremål, kanske ett stycke bröd eller en rock, fungerar likaså litet som kapital som varan, vilken jag själv producerat och säljer, under denna transaktion fungerar som kapital.

Produktionsmedel, hopat arbete o. s. v. utgör visserligen material till kapital, men blott under vissa omständigheter. Bortser man från detta abstraherar, som det nyaste akademiska uttrycket för att bortse från det väsentliga lyder – så bortser man från det moderna produktionssättets egendomligheter och breder ett mörker över dem, i vilket det går mycket bra att prata nonsens, varför också alla kapitalismens lärda och olärda förkämpar varken vilja veta av Marx' kapitalteori eller hans värdeteori, på vilken den förstnämnda vilar.

2. Källan till överskottsvärdet.

Vi känna nu kapitalets allmänna formel: $P - V - (P + p)$. Men vi vet ännu icke varifrån p,

överskottsvärdet, kommer. Den givna formeln synes antyda att köpet eller försäljningen framkalla överskottsvärdet, att detta sålunda kommer utav varucirkulationen. Denna åsikt är den allmänna, men den beror vanligen på en förväxling mellan *varuvärde* och *bruksvärde*. Detta gäller i synnerhet om det påståendet att vid ett byte båda parterna vinna, i det att båda ger bort vad de ej behöver och få det de behöver. Man uttrycker detta så: "Jag ger bort vad, som har litet värde för mig, och får i utbyte något som har mera värde för mig". Denna framställning av överskottsvärdets uppkomst är dock blott möjlig där begreppet värde är fullkomligt dunkelt. För att vara tillfreds med den framställningen måste man å ena sidan glömma att varornas utbyte väl beror på *olikheten i deras bruksvärde*, men på samma gång på *likheten av deras varuvärde*. Å andra sidan måste man vara lika godmodig som de vanliga ekonomernas flesta läsare och utan reflektion ta allt för gott som dessa säga, och verkligen tro att de samhällseliga operationerna, t. ex. hos en modern köpman står på samma stadium som i forntiden bytet mellan två vildar. Men vi vet att överskottsvärdet icke uppstår på *bytets* stadium utan på *varucirkulationens*, som förmedlas genom *penningen*, och att överskottsvärdet träder i dagen såsom *mera penningar*. Om en "vinst", genom att erhålla något som har bruksvärde för mig, mot att avhända mig något, som icke har bruksvärde för mig, kan således ej bli tal vid en transaktion, som uttryckes genom formeln: $P - V - (P + p)$.

Vi möta här den vanliga ekonomens manöver, som denna gärna använder där det gäller att försvåra uppfattningen av de moderna ekonomiska förhållandena, vilket är dess huvuduppgift: den sätter de moderna företeelserna lika med dem i en förgången tid.

Vi har här icke att göra med byte utan med varucirkulation. Den senare kan lika litet som den förra under normala förhållanden bilda överskotts värde, om alltid lika varuvärde ges för lika varuvärde.

Låt oss nu anta att varucirkulationens lagar vore rubbade; varuägaren skulle ha privilegiet att sälja sina varor med en prishöjning at 10 % utöver deras ursprungliga värde. Skräddaren säljer sin rock för 33 kronor i st. f. 30. Men o ve! Det fat vin, som han förut köpte för 30 kronor, måste han nu betala med 33 kronor. Han har sålunda ingenting vunnit. Resultatet är detsamma som om penningnamnen hade blivit ändrade.

Vi kan även försöka förklara överskottsvärdets uppkomst därigenom att icke alla utan endast några få varuägare förstå att sälja varorna över deras värde, och köpa dem under deras värde. En köpman köper av lantmannen 40 centner potatis, som är värda 100 kronor, för 90 kronor och säljer varan till skräddaren för 110 kronor. Vid slutet av processen befinner sig visserligen i köpmannens händer större värde än vid dess början. Men hela massan av det förhanden varande värdet är detsamma. Vi hade vid början värde för 100 kronor (lantmannen) + 90 (köpmannen + 110 (skräddaren) = 300 kr. Vid slutet 90 kr. (lantmannen) + 110 (köpmannen) + 100 kronor (skräddaren) = 300 kronor.

Det större värdet i köpmannens händer har sålunda icke uppkommit genom en värdetillväxt, utan genom en minskning av värdet i andras händer. Vill jag kalla detta värde överskottsvärde så kan jag likaväl kalla det värde, som en tjuv stjälar direkt ur fickan på en annan, för överskottsvärde.

Den historiska början av att tillägna sig överskottsvärde skedde nog på detta sätt, genom att tillägna sig andras värde, antingen genom varucirkulationens förmedling, med tillhjälp av *köpmanskapitalet*, eller helt öppet utan denna förmedling genom *ockrarekapitalet*. Men dessa båda kapitalslag var blott möjliga genom en *rubbing* i varucirkulationens lagar, genom uppenbar och grov rubbing av dess grundlag att värde blott skall utbytas mot lika värde. Kapitalet stod sålunda, så länge det var köpmans- och ockrarekapital, i motsats till sin tids ekonomiska organisation och därmed även i motsats till dess *moraliska* åskådning. Under medeltiden liksom under den gamla tiden stod handel och ocker i dåligt rykte; de

brännmärktes med samma styrka av de antika hedniska filosoferna som av kyrkofäderna; av påvarna som av reformatörerna.

Om vi ska framställa typen för däggdjuren så sätter vi ej främst det *äggläggande* näbbdjuret. Lika litet borde vi, då vi ska lära känna det kapital, som bestämmer det moderna samhällets ekonomiska byggnad, utgå från dess så att säga antediluvianska former, ockrare- och handelskapital. Först då en annan högre form av kapital bildats, framträda även mellanleder, som bringar handelskapitalet och det räntebärande kapitalet i samklang med de nu härskande lagarna för varuproduktionen. Först då upphöra de att med nödvändighet har karaktären av simpelt bedrägeri och direkt rov. Handelskapital och ockrarekapital kan först förstås efter sedan man lärt känna den moderna grundformen för kapitalet.

Det är därför lätt att förstå varför Marx ej behandlat handels- och räntebärande kapital i de två första banden av "Das Kapital"; dessa är agnade åt att utforska *grundlagarne* för kapitalet.

Sålunda har vi här ej vidare att göra med de båda förstnämnda kapitalformerna. Vad som är att fasthålla såsom undersökningens resultat är det faktum, att överskottsvärdet icke kan uppkomma genom varucirkulationen. Varken köp eller försäljning bereda överskottsvärde.

Men å andra sidan kan ej heller överskottsvärdet uppstå utom cirkulationens område. En varuägare kan genom arbete ombilda varan och sålunda tillsätter *nytt* värde till densamma, vilket mätes genom det använda samhällsligt nödvändiga arbetet, men värdet av den *ursprungliga* varan höjas ej därigenom; denna erhåller därigenom ej något överskottsvärde, Om en siden vävare bearbetar silke till ett värde av 109 kronor till sidentyg, så kommer detta tyg att innehålla både silkets värde och det värde, som det vid vävningen använda arbetet frambragt. Silkets värde har sålunda ej blivit ökat genom detta arbete.

Så stå vi nu framför den underbara gåtan: Överskottsvärdet frambringas icke genom varucirkulationen. Det uppstår ej heller utom dess område.

3. Arbetskraften som vara.

Vi ska betrakta kapitalets allmänna formel närmare. Den lyder: $P - V - (P + p)$. Den består av två led: $P - V$, köp av vara, $V - (P + p)$, försäljning. Enligt varucirkulationens lagar måste värdet av p vara lika med V , men även V vara lika med $P + p$. Detta är blott möjligt då V själv förstoras, om med andra ord V är en vara, som under det att den förbrukas får ett större värde än vad den själv äger. Överskottsvärdets gåta är löst, så snart vi finner en vara, vars brukningsvärde har den egendomliga beskaffenheten att vara källa till ett värde, eller med andra ord en vara, vars brukande framkallar värde, så att formeln $P - V - (P + p)$ i avseende på denna vara kommer att lyda: $P - V \dots (V + v) - (P + p)$.

Men vi vet att varuvärde blott frambringas genom arbete. Ovanstående formel kan därför blott då förverkligas, om **arbetskraften är en vara**.

"Med arbetskraft eller arbetsförmåga", säger Marx, "förstå vi de fysiska och andliga färdigheter, som existerar i kroppen, i en människas levande personlighet, och som sätts i rörelse så ofta hon frambringar brukningsvärden av något slag".

Arbetskraften måste såsom vara finns i marknaden. Vad betyder detta? Vi har ovan sett att varuutbytet har till förutsättning varuägarens rätt att fullkomligt fritt föfoga över sin vara. Arbetskraftens ägare, arbetaren, måste sålunda vara en fri man, om hans arbetskraft skall kunna bli vara. Hans arbetskraft måste förbli vara; han får därför ej sälja den för alltid utan blott för vissa tidrymder, eljest blir han slav och förvandlas från varuägare till vara.

Ännu en betingelse måste vara uppfylld om arbetskraften skall bli vara. Vi har sett att ett brukningsvärde för att bli vara icke får ha brukningsvärde för sin ägare. Så får icke heller arbetskraften vara brukningsvärde för arbetaren, om den skall kunna komma i marknaden såsom vara. Men arbetskraftens brukningsvärde består i att frambringa andra brukningsvärden; detta

har till förutsättning förfogandet över de nödvändiga produktionsmedlen. Där arbetaren förfogar över produktionsmedlen, säljer han icke sin *arbetskraft*, utan använder den själv och säljer sina *produkter*. Arbetaren måste vara skild från produktionsmedlen, fram för allt från det viktigaste bland dessa, jorden, om arbetskraften skall bli vara.

Arbetaren måste vara fri i alla riktningar, fri från varje personlig avhängighet, men också fri från de nödvändiga produktionsmedlen: dessa är förutsättningarna för att penningägaren skall kunna förvandla sina penningar till kapital. Dessa förutsättningar är varken givna av naturen eller är de be tecknande för alla samhällsformer. De är resultatet av en lång historisk utveckling, och först jämförelsevis sent framtråda de i sådan utsträckning att de inverkar bestämmande på samhällets byggnad. Med 16:de århundradet börjar kapitalets moderna levnadshistoria.

Vi känna nu den vara, som frambringar överskottsvärdet. Hur högt är då dess eget värde?

Detta bestäms, såsom med varje annan vara, **genom den för dess frambringande, alltså även för dess förnyelse, samhälleligt nödvändiga arbetstiden.**

Arbetskraften förutsätter arbetarens existens. Denna existens behöver å sin sida för sitt uppehälle en viss mängd livsmedel. Den för frambringandet av arbetskraften nödvändiga arbetstiden är sålunda lika stor som den arbetstid, som är samhälleligt nödvändig för att frambringa denna bestämda mängd *livsmedel*. En mängd omständigheter fastställa denna livsmedelskvantitet. Ju mera arbetskraft arbetaren ger ifrån sig, ju längre och mer ansträngande han arbetar, desto mer livsmedel behöver han för att ersätta kraftbrukningen, för att kunna arbeta lika mycket nästa dag som den föregående. Å andra sidan är arbetsklassens behov i olika länder olika allt efter varje lands naturliga och kultur egendomligheter. En norsk arbetare behöver en större mängd livsmedel än en indisk; den näring, de kläder, den bostad, det bränsle o. s. v. den förre behöver för att kunna bestå erfordrar större arbetstid för att kunna frambringas än den indiska arbetarens livsmedel. Vidare: i ett land där t. ex. arbetarna gå omkring barfota, eller icke läsa, blir deras behov mindre än där de är högre utvecklade där de t. ex. bära fotbeklädning eller läsa böcker och tidningar, t. o. m. då inga klimatiska eller andra dylika naturliga skillnader förefinns. ”I motsats till andra varor”, säger Marx, ”innehåller värdet av varan arbetskraft ett historiskt och moraliskt element”.

Arbetaren är vidare, som var och en vet, dödlig. Kapitalet vill däremot vara odödligt. För detta ändamål är det nödvändigt att arbetsklassen är odödlig, att arbetaren *fortplantar* sig. Mängden av de för arbetskraftens underhåll nödvändiga livsmedlen inne sluter sålunda uti sig de för barnens (under vissa omständigheter även för kvinnans) underhåll nödvändiga livsmedlen.

Slutligen måste man även till produktionskostnaderna för arbetskraften räkna dess utbildningskostnader, de kostnader, som är nödvändiga för att erhålla en viss färdighet i en viss arbetsgren. För flertalet arbetare är denna kostnad försvinnande liten.

Alla dessa omständigheter medföra att värdet av arbetskraften hos en bestämd arbetsklass, i ett visst land och på en viss tid, har en bestämd storlek.

Vi har hitintills ej talat om pris utan endast om värde; icke om vinst utan om överskottsvärde. Så måste man även här hålla klart för sig att vi tala om arbetskraftens *värde*, icke om arbetslönen. En egendomlighet, som äger rum vid betalningen för arbetskraften, måste dock redan nu påvisas. Enligt den vanliga ekonomins åskådning förskotterar kapitalisten arbetarna lönen, emedan kapitalisten i de flesta fall betalar arbetaren innan han sålt produkten av dennes arbete. Men i verkligheten är det arbetaren som krediterar kapitalisten för sitt arbete

Vi antar att jag köper potatis för att göra brännvin av den. Jag betalar potatisen först sedan jag gjort brännvin av den, men innan jag sålt brännvinet. Vore det nu icke löjligt om jag skulle påstå att jag förskotterar lantmannen priset för hans potatis, därför att jag betalar den innan jag sålt brännvinet? Nej, lantmannen krediterar mig tvärtom för priset på hans potatis, tills jag

gjort brännvin av den. Om jag säger att jag betalar kontant, så säger jag därmed, att jag betalar varan då jag köper den. Köpmännen skulle mycket förundra sig över den ekonomiska vishet, som påstod att den, som först betalar sina varor sedan han förbrukat dem, icke blott betalar kontant utan till och med *förskotterar* dem penningarna. Men för arbetarna våga vulgär-ekonomerna ännu allt jämt duka upp dylikt nonsens Om arbetaren skulle fråntas sin vara, arbetskraften, mot kontant skulle den betalas i det ögonblick den övergick i kapitalistens ego, alltså i *början* av veckan, icke i *slutet*. Genom det nuvarande betalningssystemet riskerar arbetarna icke blott sin lön utan måste dessutom leva på kredit och fördenskull lugnt låta mellanhändernas alla försämringar och förfalskningar av livsmedlen gå ut över sig. Ju längre betalningsperioderna är, desto sämre ha arbetarna En löneutbetalning varje fjortonde dag eller t. o m. varje månad är en av de mest tryckande bördorna för lönarbetaren

Men hur nu också lönebetalningssystemet må vara, stå dock alltid arbetaren och kapitalisten, under normala förhållanden, gentemot varandra som två varuägare, vilka ömsesidigt utbyta lika värde. Kapitalet rör sig nu ej mera i motsägelse mot varucirkulationens lagar utan på dessa lagars grundval. Arbetaren och kapitalisten stå gentemot varandra som varuägare, sålunda som *fria* och *jämlika*, av varandra oavhängiga personer; de tillhöra såsom sådana samma klass, de är *bröder*. Arbetaren och kapitalisten utbyta *lika* värden med varandra: rättvisans, frihetens, jämlikhetens och broderskapets rike synes sålunda har inträtt i och med lönesystemets herravälde, lyckans och fridens tusenåriga rike. Slaveriets och tyranniets, utplundringens och nävrättens elände ligger bakom oss.

Ja, så förkunnar oss de lärda förkämparna för kapitalets intressen.

Andra avdelningen. Överskottsvärdet

1. Produktionens förlopp.

I första avdelningen har vi huvudsakligen rört oss på varumarknaden; vi har sett hur varorna bli utbytta, sålda och köpta; hur penningen förrättar de mest olikartade funktioner; hur av penningen blir kapital, då den på varumarknaden råkar varan arbetskraft.

Kapitalisten har köpt arbetskraften och med denna sin nya fångst drar han sig ifrån *marknaden*, där den ej kan vara honom till någon nytta, till den plats där han kan konsumera den, till arbetsplatsen. Vi följa honom dit. Vi lämna *varucirkulationens* område och ser oss omkring på *produktionens* område. På det området skall den följande framställningen röra sig.

”Arbetskraftens förbrukning är arbetet skift Kapitalisten förbrukar arbetskraften, som han köpt, i det han låter dess säljare arbetar åt sig, i att producera varor.

Det varuproducerande arbetet har såsom vi såg redan i första avdelningen, två sidor: det bildar brukningsvärde och värde. I sin egenskap att frambringa brukningsvärde är arbetet ej särskilt kännetecknande för varuproduktionen utan alltså lika nödvändigt för mänskligheten, oavsett vilken särskild samhällesform som förefinns. Såsom sådant erbjuder arbetet tre moment: 1) *en medveten och ändamålsenlig verksamhet hos människan*; 2) *arbetsobjektet*; 3) *arbetsmedlet*. Arbetet är en människans ändamålsenliga och medvetna handling, en människans inverkan på naturens ämnen, för att ge dessa en för hennes behov användbar form. De första elementen till en sådan verksamhet finner vi redan inom djurriket, men först på en viss utvecklingsgrad kastar människosläktet av sig den instinktmässiga formen utav denna verksamhet och handlar fullt medvetet om målet. Varje arbete är icke blott muskel- utan även hjärn- och nervarbete. Träffande säger Marx: ”Utom ansträngningen av de organ, som arbetar, påfordras under hela arbetets gång den medvetna vilja, som yttrar sig i uppmärksamhet, och detta desto mera ju mindre arbetet rycker arbetaren med sig genom sitt innehåll och det sätt, på vilket det utförs, ju mindre denne sålunda kan ta det såsom en behaglig övning för sina andliga och kroppsliga krafter”.

Arbetaren verkar på ett föremål, *arbetsobjektet* han använder vid denna verksamhet hjälpmedel, ting, vilkas mekaniska, fysiska eller kemiska egenskaper han låter verka på arbetsobjektet i enlighet med sitt mål; dessa hjälpmedel är *arbetsmedlen*. Det som frambringas genom arbetsobjektets bearbetande med tillhjälp av arbetsmedlen är *produkten*. Arbetsmedel och arbetsobjekt är *produktionsmedel*.

När en snickare förfärdigar ett bord så bearbetar han där vid trä. Tages arbetsobjektet ej direkte ur naturen, såsom t. ex. trä från urskogen, utan har redan för dess erhållande arbete varit nödvändigt, t. ex. trädets fällande och transport, då kallas det *råmaterial*. Träet i vårt exempel är råmaterial, likaså lim, färg, fernissa, som användas vid bordets förfärdigande. Träet är *huvudmaterialet*, lim, färg, fernissa hjälpmaterial. Hyveln, sågen o. s. v är däremot *arbetsmedel*, bordet *produkten*.

”Om ett brukningsvärde framträder såsom råmaterial, arbetsmedel eller produkt beror helt och hållet på dess funktion inom arbetsprocessen. av den plats det intar däri, och om denna plats ombytes förändras även dess uppgift”.

En oxe kan t. ex. efter vartannat fungera såsom *produkt* (av boskapsskötsel), *arbetsmedel* (t. ex. såsom dragdjur) och *råmaterial* (vid gödning).

Arbetsmedlen är av den största betydelse för mänsklighetens utveckling. Produktionens beskaffenhet och sätt bero först och främst på dem. Men varje produktionsätt betingar sina egendomliga samhällsliga förhållanden, med sin motsvarande juridiska, religiösa, filosofiska

och konstnärliga överbyggnad.

Under varje produktionssätt utgör produktionsmedlen (arbetsobjekt och arbetsmedel) och arbetskraften de nödvändiga elementen för produktionen av *brukningsvärden*, d v. s. för *arbetsprocessen*. Den *samhälleliga karaktären* hos denna process är dock olika under olika produktionssätt

Låt oss nu undersöka hur produktionen försiggår under det kapitalistiska produktionssättet.

För varuproducenterna är produktionen av *brukningsvärden* blott medel till att producera *varuvärden*. Varan är en enhet av brukningsvärde och värde; han (varuproducenten) kan sålunda icke producera värde om han icke producerar brukningsvärde. De varor han tillverkar måste tillfredsställa ett behov, måste vara till nytta för någon, eljest kan han icke avsätta dem. Men den omständigheten att hans vara måste vara brukningsvärde är dock blott ett nödvändigt ont för varuproducenten, icke slutmålet för hans verksamhet.

Produktionsprocessen under varuproduktionen frambringar därför på samma gång *brukningsvärden* och *varuvärden*, är en enhet av *arbetsprocess* och *värdebildningsprocess*.

Detta gäller om varuproduktionen i allmänhet. Men nu har vi att iaktta produktionsprocessen under ett särskilt slag av varuproduktion: varuproduktion medelst *köpt arbetskraft* i avsikt att frambringa *överskottsvärde*.

Hur gestaltar sig i detta fall arbetsprocessen.

Vid första påseendet förändras den ej väsentligen genom kapitalisternas mellankomst.

Vi tänka oss t. ex. en vävare, som arbetar för sig själv. Hans vävstol tillhör honom; han köper själv garnet; han kan arbeta när och hur han behagar, produkten av hans arbete är hans egendom. Men han blir fattig och måste sälja sin vävstol. Vad skall han nu leva av? Ingenting annat blir övrigt för honom än att tinga bort sig till en kapitalist och väva för denne. Denne köper hans arbetskraft, köper dessutom vävstolen och det nödvändiga garnet och sätter vävaren till sin, kapitalistens, vävstol för att denne skall bearbeta det köpta garnet. Kanske är den vävstol, som kapitalisten köpte, densamma som vävaren i sin nöd måste sälja. Även om detta ej skulle vara fallet väver dock vävaren på samma sätt som förut, arbetsprocessen har ej förändrat sig till det yttre.

Men dock har två stora förändringar inträtt: vävaren arbetar icke mera för sig själv, utan för kapitalisten; denne kontrollerar nu arbetaren vid arbetet, ger akt på att han icke är alltför försumlig eller slarvig vid arbetet o. s. v. Och produkten av arbetarens arbete tillhör nu icke längre denne utan kapitalisten.

Dessa är de första verkningarna på *arbetsprocessen*, då kapitalet bemäktigar sig produktionsprocessen. Men hur gestaltar sig nu *värdebildningsprocessen*?

Låt oss först beräkna hur högt värdet är av den produkt, som medelst köpt arbetskraft och köpta produktionsmedel frambringas såsom vara åt kapitalisten.

Kapitalisten köper arbetskraften, låt oss säga, för en dag. De för arbetarens underhåll nödvändiga livsmedlen frambringas på 6 timmar samhälleligt nödvändig arbetstid. Denna arbetstid förkroppsligas i 3 kronor. Kapitalisten köper arbetskraften till sitt värde; han betalar arbetaren 3 kronor för arbetsdagen.*

---

* Dessa och följande siffror är naturligtvis valda helt och hållet godtyckligt, blott för bekvämligheten och för att lättare åskådliggöra. Detta borde vara självklart; men många av dem som skrivit om "Das Kapital" har velat göra troligt att Marx velat framhålla sådana *exempel* såsom fakta. Nyligen har åter en "Kapital"-kritiker stämplat dessa *antaganden* såsom *påståenden*. I 57:e bandet av herr von Treitschkes "Preussische Jahrbücher" offentliggör en herr d:r R. Stegemann en av ytlighet överflödande artikel om Karl Marx' ekonomiska grundåskådning. Omedelbart sedan han framställt "värdeprincipen" såsom Marx' grundfordran, berättar han oss (s. 227): "Marx

Vi antar att kapitalisten anser bomullsgarn vara ett brukningsvärde som är mycket eftersökt och lätt kan säljas; han beslutar alltså låta producera garn, köper arbetsmedel – för enkelheten skull vilja vi här anta att garnet frambringas av enkla spindlar – och bomull. Ett skålpund bomull innesluter kanske två arbetstimmar. Det kostar sålunda 1 krona. Av ett skålpund bomull spinnes t. ex. ett skålpund garn. Under det man spinner slut på 100 lb bomull förbrukas, utnötes, t. ex. en spindel; under det man spinner slut på 1 lb alltså 1/100 spindel. Ut i en spindel innesluts 20 arbetstimmar = 10 kronor. På en arbetstimme spinns slut på 2 lb bomull, på 6 timmar sålunda 12 lb hela tiden under förutsättning av normala, genomsnittligt samhällsligt nödvändiga produktionsvillkor.

Hur mycket värde inneslutes under sådana omständigheter uti ett skålpund garn?

För det första värdet av den vid dess framställande brukade bomullen samt spindelns. Detta ingår utan avkortning eller tillökning i produkten. Bomullens och spindelns *brukningsvärde* har blivit ett annat men dess *värde* är oberört. Detta blir klart då man betraktar de olika, för frambringandet av den slutliga produkten nödvändiga arbetsprocesserna, såsom på varandra följande delar av en och samma arbetsprocess. Vi antar att spinnaren även är bomullsodlare och att bomullen spinns omedelbart sedan den skördats; garnet framträder nu såsom produkt av plantage och spinneriarbete, dess värde mäts genom den samhällsligt nödvändiga arbetstid som är nödvändig för att framställa bomull och bearbeta detta till garn. Ingenting ändras uti produktens värde om under för övrigt lika förhållanden den för dess frambringande nödvändiga arbetsprocessen utförs för olika personers räkning. Värdet hos den bearbetade bomullen återfinns alltså garnet; detsamma gäller om de förbrukade spindlarna. För enkelhetens skull bortser vi här från vid produktionen underordnade hjälpmaterial.

Till detta *överförda* värde kommer dessutom det värde som spinneriarbetet *ger åt* bomullen. Under en arbetstimme spinns slut på 2 lb – antar vi, och i en krona innesluts 2 arbetstimmar. En arbetstimme bildar således värde motsvarande ½ krona.

Värdet av 1 lb garn är sålunda lika med värdet av 1 lb bomull (= 1 krona) + 1/100 spindel (= 1/10 krona) + ½ arbetstimme (= ¼ krona); eller uttryckt i kronor: $1 + 1/10 + 1/4 = 1$ krona 35 öre.

På 6 timmar spinns 12 lb garn till ett värde av 16 kronor 20 öre. Men hur mycket har det kostat kapitalisten att ernå detta resultat? Han måste lämna 12 lb bomull = 12 kronor, 12/100 spindlar = 1 krona 20 öre och 1 arbetskraft = 3 kronor, tillsammans 16 kronor 20 öre eller lika mycket som han har i garnvärde.

Han har sålunda hittills låtit arbete förgävas; den köpta vara, arbetskraft har hitintills icke skaffat honom något överskottsvärde.

Dock, vår kapitalist låter inte förbluffa sig. Han har köpt arbetskraftens brukningsvärde för hela dagen; han har köpt den ärligt och redbart till dess fulla värde; därför har han också rättighet använda dess brukningsvärde fullt och helt. Det faller honom icke in att säga åt arbetaren: Jag har köpt din arbetskraft för en penningssumma, som i sig innehåller 6 arbetstimmar. Du har arbetat för mig 6 arbetstimmar; vi är kvitt, du kan gå! Han säger i stället: Jag har köpt din arbetskraft för hela dagen; den tillhör mig hela dagen; således gå på bara, så

---

påstår att det mänskliga samhället blott skulle behöva omkring sex timmars dagligt arbete för att frambringa de för alla nödvändiga existensmedlen, om nämligen *var och en arbetade efter sina krafter*". Av allt detta står intet ord i "Das Kapital". Om herr Stegemann hade använt mindre fantasi och mera uppmärksamhet så skulle han på 209:de sidan (2 uppl.) i "Das Kapital" funnit att Marx beräknat det nödvändiga arbete en spinnare på sextioalet *faktiskt* hade att utföra i ett bestämt spinneri, på grund av uppgifter, som en fabrikant i Manchester lämnat honom. Han kom till det resultat att på en 10 timmars arbetsdag belöpte sig den nödvändiga arbetstiden för spinnaren *ej till fullt fyra timmar*; den överskjutande arbetstiden, under vilken han producerade överskottsvärde var något över 6 timmar – Vi ska senare se att den för arbetarens uppehälle nödvändiga arbetstiden är av mycket växlande storlek.

länge du kan, slösa inte bort ett enda ögonblick av den tid, som icke är din, utan min. Och han låter arbetaren arbeta kanske 12 timmar i st. för 6 timmar.

Efter ytterligare 6 timmar, vid slutet av arbetsdagen, räknar han åter. Nu äger han 24 lb garn till ett värde av 32 kr. 40 öre. I utgifter räknar han 24 lb bomull = 24 kronor, 24/100 spindlar = 2 kr 40 öre och en arbetskraft = 3 kr, tillsammans 29 kr 40 öre. Småleende lägger han sin räkenskapsbok åt sidan. Han har vunnit 3 kronor; eller såsom han uttrycker sig "förtjänat". Han har förtjänat dem, förvärvat sig överskottsvärde, utan att ha kränkt varuutbytets lagar. Bomullen, spindlarna, arbetskraften, alla köp tes till sitt fulla värde. Då han förvärvar sig överskottsvärde så sker detta blott däriigenom att han konsumerar dessa köpta varor, visserligen ej såsom *njutningsmedel* utan såsom *produktionsmedel*, och däriigenom att han konsumerar *brukningsvärdet* hos den av honom köpta arbetskraften *utöver en viss punkt*.

Under varuproduktionens herravälde är produktionsprocessen alltid en *värdebildningsprocess*; oavsett om den drivs med *köpt* eller *egen* arbetskraft; men blott då värdebildningsprocessen varar utöver en viss tidpunkt, frambringar den även *överskottsvärde*, och är som sådan en process, där en vara tillgodogörs *utöver sitt värde* (tillgodogörelseprocess, verwerthungsprocess). Produktionsprocessen måste *räcka längre* än tills den köpta arbetskraftens värde ersätts genom nybildat värde för att överskottsvärde skall kunna frambringas.

Även den bonde, som själv bearbetar sin egen jord, även den hantverkare som arbetar för sin egen räkning, kan arbeta utöver den tid, som är nödvändig för att ersätta de av honom förbrukade livsmedlen. Även han kan sålunda frambringa överskottsvärde, hans arbete kan bli en tillgodogörelseprocess. Men så snart denna process bedrivs med *köpt, främmande* arbetskraft är den *kapitalistisk produktionsprocess*; denna är i sig själv, till följe i sin natur, med nödvändighet och avsikt en process, där en vara tillgodogörs utöver sitt värde.

2. Kapitalets roll vid bildandet av värde.

första avdelningens första kapitel har vi lärt känna den utav Marx först upptäckta dubbelkaraktären hos det varor frambringande arbetet: att det å ena sidan är en *bestämd form av nyttigt arbete, som frambringar brukningsvärde*, och å andra sidan *allmänt mänskligt enkelt genomsnittsarbete, som bildar varuvärde*. I enlighet med denna dubbelkaraktär är även produktionsprocessen under vara-produktionens herravälde av två slag, är en enhet av arbetsprocess och värdebildande process, och såsom kapitalistisk produktionsprocess en enhet av *arbetsprocess och tillgodogörelseprocess*. I förra kapitlet har vi lärt känna arbetsprocessens tvenne beståndsdelar: produktionsmedel och arbetskraft; men vi har även lärt känna de olika roller dessa båda beståndsdelar såsom delar av kapitalet spela uti den process, där en vara tillgodogörs utöver sitt värde. Vi har sett hur produktionsmedlen på helt annat sätt ta del uti bildandet av produktens värde än arbetskraften.

Vi har funnit att värdet hos de förbrukade produktionsmedlen åter framträder uti produktens värde. Överförandet av detta värde sker under arbetsprocessen, genom arbetet. Men hur är detta möjligt? Arbetet måste samtidigt utföra två saker, frambringa nytt värde och överföra gammalt värde. Detta kan endast förklaras genom arbetets dubbelkaraktär, vilken vi ej må förlora ur sikte. I sin egenskap av att vara *värdebildande* allmänt mänskligt arbete frambringar det nytt värde; i sin egenskap av att vara en sådan form av nyttigt arbete, som framalstrar *brukningsvärden*, överför det produktionsmedlens värde på produkten.

Blott genom den särskilda form av arbete, som kallas spinneriarbete, kan bomullens och spindlarnas värde överföras på garnet. Men spinnare kan även frambringa samma värde, som nu såsom spinnare, genom annat arbete, t. ex om han blir snickare. Men då gör han intet garn, överför icke bom ullsvärde på garn.

Arbetets tvåfaldiga karaktär av att vara *värdebildande* och *värdeöverförande* visar sig tydligt om man betraktar det inflytande en växling i arbetets produktivitet har på värdets bildande och överförande. Storleken av det värde, som framalstras under en timme, förändrar sig icke om, under för övrigt lika omständigheter, arbetets produktivitet av- eller tilltar. Men mängden av de under en viss tid frambragta brukningsvärdena växer eller avtar däremot med arbetets produktivitet. I samma mån växer eller minskas alltså arbetets värdeöverförande förmåga.

Vi antar t. ex. att en uppfinning fördubblar spinn-arbetets produktivitet, under det bomullsodlarens arbete är lika produktivt som förut. Uti ett skålpund bomull innehålls två arbetstimmar, det kostar, om vi hålla oss till våra förra antaganden, 1 krona. Förr slutspans under en timma 2 lb bomull, nu 4 lb. *Samma nya värde* som förr genom en timmes arbete *tillsattes* de två skålpunden, tillsätts nu de 4 skålpunden – enligt vårt antagande 50 öre. Men *dubbelt* så mycket värde *överförs* nu genom spinneriarbetet på garnet: förr 2, nu 4 kronor.

Man ser att arbetets *bibehållande* eller *överförande* kraft beror på en annan egenskap hos detsamma än dess värde-*bildande* kraft.

Då intet producerande är möjligt utan produktionsmedel, *bildar* icke blott varje varuproducerande arbete värde, utan *bibehåller* även värde, och detta icke blott i den meningen att det överför värdet hos de förbrukade produktionsmedlen till produkten, utan även i den meningen att det bevarar deras värde från undergång. Allt jordiskt är förgängligt och sålunda gå även produktionsmedlen förr eller senare sin undergång till mötes, t. o. m. om de ej begagnas. Många bland dem, t. ex. en del maskiner, fördärvas t. o. m. fortare om de förblir stående än om de hålls i gång. Med produktionsmedlens brukningsvärde försvinner även deras varuvärde. Sker denna förbrukning på normalt sätt, uti produktionsprocessen, då framträder det värde, som produktionsmedlen förlorat, åter uti produktens värde. Försvinna produktionsmedlen utan att användas uti produktionsprocessen, så försvinner även deras värde utan att åter bli synligt. Kapitalisten förbiser vanligen denna sida hos arbetet; men den framträder så mycket känn-

barare för honom, då han t. ex. till följe av en kris är tvungen avbryta produktionsprocessen. Marx anför såsom exempel en engelsk bomullsspinnare, vilken år 1862 anslog de årliga kostnaderna för att hans fabrik fått stå stilla under bomullskrisen till 120,000 mark, därav 24,000 mark för maskineriets försämring.

Men de olika produktionsmedlen förhålla sig olika med avseende på det sätt på vilket de överför värdet. Somliga förlora uti arbetsprocessen sin självständiga gestalt. Så råmaterial och hjälpmaterial. Andra bevara sin gestalt, uti arbetsprocessen. Bomullen, som spinns, förlorar sin gestalt; icke så spindeln, som spinner. Den förra lämnar i varje produktionsprocess *hela sitt värde* till produkten; den senare blott en *bråkdel* därav. Om en maskin är värd 1,000 kronor och under normala omständigheter förbrukas under 1,000 dagar, så lämnar den varje arbetsdag en kronas värde åt den under samma tid med dess hjälp frambragta produkten.

Även här träder oss till mötes produktionsprocessens tvåfaldiga karaktär. Hur kan maskinen lämna 1/1000 av sitt värde åt en bestämd produkt? Vid dess framställande är ju icke 1/1000 av maskinen i verksamhet utan hela maskinen. Denna invändning har verkligen framkastats. Vi svara: *hela* maskinen ingår i produktionsprocessen i så måtto som denna är *arbetsprocess*; däremot ingår blott en *bråkdel* av maskinen i produktionsprocessen i så måtto som denna är *en process, där en vara tillgodogöres utöver sitt värde*. Såsom *brukningsvärde* ingår *hela* maskinen i varje produktionsprocess; såsom *värde* blott en *bråkdel* av densamma.

Omvänt kan *hela värdet* hos ett produktionsmedel övergå i produkten och dock blott en del av dess *kropp*. Antar vi att 115 lb bomull under normala förhållanden är behövligen för att framställa 100 lb garn, att mängden oanvändbart avfall i detta fall är 15 lb så skulle blott 100 lb bomull ingått i 100 lb garn; men i värdet på 100 lb garn har värdet av 115 lb bomull ingått.

Produktionsmedlen överför under arbetsprocessen lika mycket värde på produkten, som de själva förlora under densamma. De kan aldrig tillägga den mera värde än de själva äga, hur stort deras brukningsvärde än må vara. Det är sålunda helt och hållet oriktigt då vulgär-ekonomerna vill härleda överskottsvärdet och dess former, ränta, vinst, jordränta, ur produktionsmedlens *brukningsvärde*, ur deras "tjänster".

Värdet av de uti produktionsprocessen förbrukade produktionsmedlen återfinns oförändrat i produktens värde.

Dock, arbetet *bibehåller* icke blott värdet utan det *frambringar* även nytt värde. Ända till en viss tidpunkt ersätter det nytt värde skapande arbetet blott det av kapitalisten vid köpet av arbetskraften utgivna värdet. Varar arbetet utöver denna punkt, bildar det överskjutande värde, *överskottsvärde*.

"Den del av kapitalet", säger Marx "som omsätts i *produktionsmedel*, d. v. s. i råmaterial, hjälpmaterial och arbetsmedel, *förändrar icke storleken av sitt värde* under produktionsprocessen. Jag kallar det därför *konstant* (oföränderlig, beständig) *kapitaldel*, eller kortare: *konstant kapital*".

"Den uti *arbetskraft* omsatta delen av kapitalet *förändrar* däremot sitt värde uti produktionsprocessen. Den producerar sin egen ekvivalent och dessutom ett överskott, *överskottsvärdet*, som själv kan växla, vara större eller mindre. Från att vara av en bestämd storlek förvandlar sig denna del av kapitalet oupphörligt till en variabel (växlande i storlek). Jag kallar därför denna del för *variabel kapitaldel*, eller kortare: *variabelt kapital*. Samma kapitalbeståndsdelar som från arbetsprocessens ståndpunkt särskiljas såsom objektiva och subjektiva faktorer, såsom produktionsmedel och arbetskraft, särskiljas med hänseende till tillgodogörelseprocessen såsom konstant kapital och variabelt kapital."

Storleken av värdet hos det konstanta kapitalet kan naturligtvis endast uppfattas såsom beständig med hänsyn till tillgodogörelseprocessen. Genom *produktionsprocessen*, däri det användes, blir värdets storlek hos det konstanta kapitalet icke förändrat, men väl kan detta ske

genom andra faktorer. Även förhållandet mellan konstant och variabelt kapital kan växla. Vi återkomma senare till detta.

3. Graden av arbetskraftens utsugning.

Låt oss ta ett kapital av 5,000 kronor. Det sönderfaller i två delar, en penningssumma, som utgivs till inköp av produktionsmedel: det konstanta kapitalet c , vilket vi antar vara 4,100 kronor; och en annan penningssumma, som tjänar till inköp av den nödvändiga arbetskraften, det variabla kapitalet v , vilket vi antar till 900 kronor. Själva det konstanta kapitalet sönderfaller i två delar: råmaterial o. s. v., vilkas värde fullt återfinns i produkten; och verktyg o. s. v., vilka under varje produktionsprocess blott lämna en del av sitt värde till produkten. Under den följande undersökningen bortser vi från denna skillnad; att ta hänsyn till den skulle blott inveckla vår uppgift, ej förändra resultatet. Vi antar sålunda här för enkelhetens skull att hela det använda kapitalets värde åter blir synligt i produkten.

Kapitalisten har köpt produktionsmedel och arbetskraft och använder dem. Vid slutet av produktionsprocessen har värdet av det förskottrade kapitalet blivit förstorat med överskottsvärdet $\ddot{o}$, som är lika med 900 kronor. Han äger sålunda nu $c + v + \ddot{o} = 4100 + 900 + 900 = 5,900$ kronor. Av detta är 4,100 kronor överfört, $900 + 900$ nybildat värde.

Det är klart att storleken av värdet hos det konstanta kapitalet icke har något inflytande på storleken av det frambragta överskottsvärdet. Utan produktionsmedel kan visserligen intet produceras, och ju längre det skall produceras, desto mera produktionsmedel erfordras. Produktionen av en viss mängd överskottsvärde betingar sålunda användandet av en viss mängd produktionsmedel, vilken beror på arbetsprocessens tekniska karaktär. Men hur stort värde denna mängd har, detta har ej något inflytande på överskottsvärdets storlek.

Om jag sysselsätter 300 arbetare och arbetskraftens dagsvärde för var och en är 3 kronor, det värde var och en frambringa 6 kronor, så frambringa dessa 300 på en dag ett värde av 1,800 kronor – av vilket 900 kronor överskottsvärde – likgiltigt om de produktionsmedel, som de använda, har ett värde av 2,000, 4,000 eller 8,000 kronor. *Frambringandet av värde och förändringen i värdet* beröras under produktionsprocessen icke utav storleken av värdet hos det förskottrade konstanta kapitalet. Om det sålunda gäller enbart att betrakta dessa båda förlopp, så kan vi bortse från det konstanta kapitalet, sätta det lika med noll.

Av det förskottrade kapitalet kommer sålunda för oss här blott dess variabla del v i betraktande, av produktens värde blott det av arbetet nybildade värdet, vilket är lika med det använda variabla kapitalets värde plus överskottsvärdet, $v + \ddot{o}$. Förhållandet mellan överskottsvärdet och det förskottrade variabla kapitalet är i detta fall $= 900: 900 = 100$ procent.

Detta det variabla kapitalets förhållande då det användes utöver sitt värde eller denna överskottsvärdets proportionella storlek kallar Marx *överskottsvärdets procenthöjd*. Man må icke, såsom ofta sker, förväxla den med *vinstens procenthöjd*. Vinsten kommer från överskottsvärdet: men den är icke överskottsvärdet.

För att under arbetsdagen frambringa ett värde, som är lika stort som värdet av hans arbetskraft, lika med v , måste arbetaren arbeta en viss tid; vi har förut antagit 6 timmar. Denna arbetstid är *nödvändig* för arbetarens underhåll. Marx kallar den för den *nödvändiga arbetstiden*. Den del av arbetsdagen, då arbetaren arbetar över den nödvändiga arbetstiden och ej frambringa värde för att er sätta sin arbetskraft, utan överskottsvärde åt kapitalisten, kallar Marx *överskottsarbetstid*, överskjutande arbetstid, och det arbete som lämnas under denna tid *överskottsarbete*. Överskottsarbetet står i samma förhållande till det nödvändiga arbetet, som överskottsvärdet till det variabla kapitalet; vi kan sålunda uttrycka överskottsvärdets procenthöjd genom $\ddot{o}/v$ eller $\text{överskottsarbete} / \text{nödvändigt arbete}$

Överskottsvärdet framträder i en produktmängd, som Marx kallar *överskottsprodukten*. Dess förhållande till det variabla kapitalet måste sålunda även kunna framställas såsom ett förhållande mellan vissa bråkdelar av produkten. Men då vi betrakta detta förhållande, vid vilket

det ej är fråga om det nybildade värdet utan om den färdiga produkten, kan vi ej såsom förut bortse från det konstanta kapitalet, vilket bildar en del av produktvärdet.

Låt oss anta att på en 12 timmars arbetsdag produceras av en arbetare 20 lb garn till ett värde av 30 kronor. Den spunna bomullen hade ett värde av 20 kronor (20 lb à 1 krona). Värdeutgiften för spindeln o. s. v. 4 kronor; arbetskraftens värde 3 kronor. Överskottsvärdets procenthöjd antar vi till 100 %. Då har vi garnvärde 30 kronor = 24 kronor (c) + 3 kronor (v) + 3 kronor (ö). Detta garnvärde finns i 20 lb, sålunda det konstanta kapitalet i 16 lb, det variabla kapitalet i 2 lb och lika så överskottsvärdet i 2 lb.

Dessa 20 lb garn produceras på 12 timmar; sålunda på en timme $1\frac{2}{3}$ lb garn De 16 lb, i vilka värdet av det konstanta kapitalet är förkroppsligat, produceras på 9 timmar 36 minuter; de 2 lb, i vilka det variabla kapitalets värde innehållas, på 1 timme 12 minuter och likaså de 2 lb, i vilka överskottsvärdet är förkroppsligat.

Om vi räkna så, ser det ut som om överskottsvärdet ej skulle frambringas under 6 timmar, såsom vi antagit, utan under 1 timme 12 minuter. Och så räkna även fabrikanterna och bevisa solklart att deras vinst frambringas under den *sista arbetstimmen*, att varje vinst vore omöjlig och industrin skulle ruineras om man avkortade arbetstiden med en enda timme. Redan år 1836 framfördes denna beräkning av de engelska fabrikanterna och deras lärda och olärda anhängare med Senior i spetsen gentemot varje laglig inskränkning av arbetstiden. Nu för tiden kommer samma argument åter fram mot normalarbetsdagen i Tyskland och Österrike, ehuru redan, erfarenheten i England på det mest avgörande sätt bevisat dess ohållbarhet. Arbetsdagen är där lagligen avkortad uti flera yrken – vi återkommer till detta – utan att ruinera industrin och t. o. m. utan att i märkbar mån skada herrarnas vinst.

Hela argumentet beror på en förväxling av bruksvärde och värde. *Bruksvärdet* hos de 2 lb garn frambringas under den sista timmen, men icke deras *värde*. De 2 skålpunden garn är ju icke spunna av ingenting, ur luften. 1 de 2 skålpunden garn innehåller icke blott spinnarens arbete under 1 timme 12 minuter utan även värdet av 2 lb rå bomull, och enligt vårt antagande (1 lb bomull = 1 krona, 1 krona = 2 arbetstimmar) är i de 2 skålpunden bomull 4 arbetstimmar förkroppsligade; dessutom har så mycket utav spindelns värde övergått på garnet, som frambringas på 48 minuter samhälleligt nödvändig arbetstid. För att framställa de under 1 timme 12 minuter producerade 2 skålpunden garn har sålunda i verkligheten 6 arbetstimmar erfordrats. Om arbetaren i vårt exempel verkligen under 1 timme 12 min. frambragte hela det överskottsvärde, som motsvarar en värdeprodukt av 6 timmar, så skulle han vara i stånd att, under en tolv timmars arbetsdag, frambringa värde som motsvarar 60 arbetstimmar! Och sådant vanvett tro fabrikanterna!

Då detta argument ännu finner god anklång, må det belysas från ännu en sida Låt oss beräkna hur stor överskottsvärdets procenthöjd skulle bli vid en förkortning av arbetsdagen från 12 till 11 timmar, under för övrigt samma förutsättningar som förut.

Vi skulle nu ej mera ha 24 kronor konstant kapital utan 22, då ju mindre blir bearbetat ($18\frac{1}{3}$ lb bomull = $18\frac{1}{3}$ kronor; nötning på spindlarna m. m. blott $3\frac{2}{3}$ kronor); därtill ett variabelt kapital av 3 kronor (vi antar att arbetslönen för 11 timmar blir densamma som förut för 12) och ett överskottsvärde av $2\frac{1}{2}$ kronor. Överskottsvärdets procenthöjd belöper sig sålunda ej mera till 100 % utan till $83\frac{1}{3}$ %.

Vi har en produkt av $18\frac{1}{3}$ lb garn med ett värde av $27\frac{1}{2}$ kronor. Det konstanta kapitalet är förkroppsligat i $14\frac{2}{3}$ lb, det variabla i 2 lb och överskottsvärdet i $1\frac{2}{3}$ lb. De $14\frac{2}{3}$ lb produceras på 8 timmar 48 minuter; de 2 skålpunden garn på 1 timme 12 minuter och den garnmängd som innehåller överskottsvärdet på 1 timme. Genom att förkorta arbetstiden med *en timme* är sålunda den tid, som behövs för att frambringa den överskottsprodukt, som i sig innehåller överskottsvärdet, icke förkortad med en timme utan *blott med 12 minuter*. Fabrikanternas räkneexempel beror på det underbara antagandet att på 11 timmar lämnas $\frac{1}{12}$

mindre produkter, men åtgår lika mycket produktionsmedel (råvaror o. s. v) som under 12 timmar.

4. Arbetsdagen.

Den *nödvändiga arbetstiden* och *överskottsarbetstiden* utgör tillsammans *arbetsdagen*.

Den *nödvändiga arbetstiden* är under vissa givna förhållanden – en viss höjd på arbetets produktivitet, på arbetsklassens behov o. s. v. – *arbetsdagen* ej under något produktions sätt vara mindre än den *nödvändiga arbetstiden*; under det kapitalistiska produktions sättet måste den vara längre. Ju längre *överskottsarbetstid*, desto större – under för övrigt lika förhållanden – *överskottsvärdets* procenthöjd. Kapitalisternas strävanden gå därför ut på att utsträcka *arbetsdagen* så långt som möjligt. Helst skulle de vilja låta arbetaren oavbrutet arbeta i 24 timmar.*

Men till deras stora ledsnad går detta ej i längden. Arbetaren förklaras slutligen om han ej får en stunds rast, som kan egnas åt vila, sömn och måltid. Men kapitalisterna trakta åtminstone efter att förkorta dessa pauser så mycket som möjligt, och under hela den övriga tiden taga arbetaren i anspråk för sig. Arbetskraften kan ej skiljas från arbetaren; och hela den tid, under vilken arbetskraftens brukningsvärde tillhör kapitalisten, tillhör honom även arbetarens person. Varje minut arbetaren använder för sig utav arbetstiden, ter sig för kapitalisten som stöld från hans eget kapital.**

Men just därför att arbetskraften och arbetaren är oskiljaktigt förenade med varandra, fordrar den senares intresse den möjligast största förkortning i arbetstiden. Under produktionsprocessen är han blott en del av kapitalet; under det kapitalistiska produktions sättet blir han först människa när han upphör att arbeta. Men bredvid detta *moratiska* skäl för förkortning i arbetstiden finns även ett *materiellt*. Kapitalet strävar efter att ta mer än som tillhör det enligt varuutbytets regler.

Då kapitalisten köper den *dagliga* arbetskraften till dess värde, så tillhör honom blott dess brukningsvärde för en dag; d. v. s. han borde ej dagligen begagna sig av arbetskraften mer än så länge att den åter kan ersättas. Om någon köper skörden av ett äppelträd och sedan, för att riktigt grundligt skörda vinst av trädet, icke blott skakar av äpplena utan även sågar av grenar, för att begagna träet, så överskrider han det fördrag, som han ingått; trädet kan ej bära lika mycket frukt nästa år som förut. Samma förhållande inträffar då kapitalisten låter arbetaren arbeta omåttligt länge: detta sker på bekostnad av arbetarens arbetsförmåga och livslängd. Om till följe av överarbete varaktigheten i arbetarens arbetsduglighet nedsätts från 40 till 20 år, så betyder detta ej annat än att kapitalet genomsnittligt på en dag förbrukat två arbetsdagens brukningsvärde; det har betalt arbetaren för en dags arbetskraft och tagit två dagars arbetskraft från honom. Kapitalisten predikar sparsamhet och vis förtänksamhet för arbetaren, och på samma gång tvingar han honom att förslösa det enda han äger sin arbetskraft.***

---

* Vid den 1883 genom österrikiska parlamentet föranstaltade undersökningen om arbetarförhållanden, blev det konstaterat att på vissa spinnerier i Brünn arbetades det i ett sträck från lördagsmorgonen till söndagsmorgonen. Det ser ut som om denna sköna vana varken vore inskränkt till Brünn eller till spinnerierna.

** De engelska arbetarna – och väl även andra veta att utmärkt väl håna den noggrannhet, med vilken kapitalisten vakar över att arbetaren intet drar av på den arbetsdag, som han sålt. Så berätta de en historia om en stenbrottsägare. I dennes stenbrott blev en arbetare kastad i luften av en mina, som gick av för tidigt, men kom oväntat nog oskadad åter ned på jorden. Då lönen skulle betalas avdrogs lönen för den tid han varit i luften och sålunda icke arbetat. Något liknande skall faktiskt ha tilldragit sig vid byggandet av Croton-aquedukten i staten New-York. Man skulle genomborra ett berg. Minorna i tunneln utvecklade efter sin avfyrning skadliga gaser, som ofta bedövade arbetarna och gjorde dem arbetsodugliga för en stund (en bråkdel av en timma). Denna tid drogs av för dem vid avlöningen. I kantonen Zürich avdrog en för "det evigt kvinnliga" svärmande fabrikant avlöningen för den tid hans arbeterskor tillbragt inne på hans kontor med honom.

*** Marx citerar ett ställe ur en artikel av Dr. Richardsson i tidskriften "Social Science Review" år 1863. Där heter det: "I Marylebone (en av de största stadsdelarna i London) dör *grovsmederna* i ett förhållande av 31 på 1000 eller 11 mer än genomsnittsdödligheten för vuxna män i England. Deras yrke, en färdighet som nästan ligger nedlagd i människans instinkt och som i och för sig ej medför något ont, blir mannens förstörare

Här är det icke fråga om kapitalisten som privatperson utan som representant för det kapitalistiska produktionssättet, vars bud han utför, likgiltigt om han drivs därtill genom personlig girighet eller av konkurrensen.

Vi ser här en motsats mellan arbetarklassens och kapitalistklassens intressen. Den förra söker förkorta arbetsdagen så mycket som möjligt, den senare att förlänga den så mycket som möjligt. Resultatet av tvedräkten mellan de båda klasserna är en kamp, som ännu fortfar, men som börjat redan för århundraden sedan och historiskt blev av den största betydelse. I denna kamp har de arbetande proletärerna lärt känna gemensamheten i sina intressen; den var huvuddrivfjädern till att arbetarna konstituerade sig som klass; till att arbetarrörelsen utvecklade sig till en politisk rörelse. Och den politiska striden hade också ett politiskt resultat till följd, reglerandet av arbetsdagens längd genom staten, *normalarbetsdagen*.

I England, moderlandet för den moderna industrin, har de nödvändiga förutsättningarna för och orsakerna till denna kamp först och tydligast utvecklats och har den därför först börjat där. ”De engelska fabriksarbetarna var icke blott förkämparna för den engelska utan för den moderna arbetarklassen överhuvudtaget, liksom även deras teoretiker först kastade stridshandsken åt kapitalets teori”. Kampen om arbetsdagens längd och dess orsaker kan ej heller någonstades följas så noggrant som i England, vars press, parlamentariska förhandlingar och undersökningskommissioner såväl som ämbetsberättelserna, synnerhet fabriksinspektörernas, har lämnat ett så rikhaltigt material att ett sådant ej finns i något annat land, – ett material, som var ensamt i sitt slag då Marx fullbordade 1:sta delen av sitt ”Kapital”.

Marx har därför blott utförligt skildrat den kamp om normalarbetsdagen, som utkämpats i England. Hans framställning kompletteras av Engels' bok om ”Den arbetande klassens ställning i England”. Denna bok sträcker sig blott till år 1844, Marx' bok blott till 1866. Icke desto mindre har deras beskrivningar på kampen för normalarbetsdagen ännu i dag ett mer än blott *historiskt* intresse. Det tillstånd de beskriva, de knep, ränker och undanflykter kapitalet begagnade sig av för att förlänga arbetsdagen så mycket som möjligt eller för att göra dess tvungna avkortning så illusorisk som möjligt, de politiska partiernas och arbetarklassens förhållande gentemot dessa tillvägagångsanden – allt detta är så typiskt att den senare motsvarande utvecklingen på fastlandet blott synes såsom en kopia av den engelska. De förhållanden, som Engels beskrev för 40 år sedan och Marx för 20 år sedan, förefinns ännu blott alltför levande mitt ibland oss. Det torftiga material som privata undersökningar och officiella meddelanden på de senaste åren bragt i dagen om tyska och österrikiska industriförhållanden, är ingenting annat än en talande illustration till framställningen i ”Das Kapital”. Marx säger i sitt företal att han ”lämnat en så utförlig plats i 1:sta bandet av sitt arbete åt historien om, innehållet i och resultaten av den engelska fabrikslagstiftningen” därför att den ena nationen kan och bör lära av den andra och därför att de härskande klasserna av sitt eget intresse tvingas undanröja alla de lagligen kontrollerbara hinder, som hämmar arbetarklassens utveckling. Marx' framställning har heller icke varit helt och hållet utan följder. De fakta han framlade var så slående, så ovederläggliga att de icke blott gjorde intryck på arbetarklassen utan även på tänkande medlemmar av de härskande klasserna. Framstegen i fabrikslagstiftningen i Schweiz, Österrike och Tyskland har icke minst tillkommit till följd av de verkningar ”Das Kapital” medförde.

Men antalet av de tänkande och ej i klassfördomarna fångna medlemmarna av bourgeoisie är ännu ringa. Likaså arbetarklassens politiska inflytande. Och det övervägande intrycket vid genomläsandet av framställningen i ”Das Kapital” om fabrikslagstiftningen är icke glädje

---

uteslutande genom arbetets överdrivna förlängning. Arbetaren kan dagligen slå ett visst antal hammarslag, gå ett visst antal steg, ta så och så många andetag, förrätta ett visst arbete och leva genomsnittligt lät oss säga 50 år. Man tvingar honom slå vissa slag mera, gå vissa steg mera, andas så och så mycket oftare om dagen, med ett ord att öka sina livsutgifter med en fjärdedel dagligen. Han gör försöket och resultatet blir att han under en liten tid utför en fjärdedel mera arbete och *dör vid 37 års ålder i st. f. vid 50 år*.

över det som uppnåtts utan blygsel över den kolossala okunnighet, som ännu hos oss härskar angående fabrikslagstiftningen och som gör det möjligt att ännu i europeiska parlament åsikter uttryckas, som för länge sedan i England är vederlagda genom fakta och som därborta, i manchesterdömets land, på vilket man så gärna fariseiskt ser ned, länge sedan tillhöra en övervunnen ståndpunkt.

Ett utförligt återgivande av framställningen i "Das Kapital" utav arbetsdagen är här omöjlig. Vi uppmana alla, för vilka detta är möjligt, att själva i "Das Kapital" studera detaljerna av tillståndet inom de engelska industrigrenar, i vilka arbetsdagen lagligen var oinskränkt, av nattarbetet, avlöningssystemet och slutligen av kampen för normalarbetsdagen. Det finns intet bättre vapen för arbetare skyddslagstiftning än det *åttonde* och *trettonde* kapitlet i "Das Kapital".

Man kan med hänseende till statens reglering av arbetsdagen i England i allmänhet iaktta, två motsatta strömningar: från det 14 till slutet av det 17 århundradet stiftades lagar för att *förlänga* arbetsdagen. Från början av 19 århundradet går lagstiftningen ut på att *förkorta* den.

Vid början av det kapitalistiska produktionssättets utveckling var kapitalet ännu för svagt för att blott genom de ekonomiska förhållandenas egen tyngd kan pressa av arbetaren ett nog stort kvantum överskottsarbete. Ännu under 18 århundradet klagades över att Englands industriella arbetare blott arbetade fyra dagar i veckan därför att de på denna tid förtjänade tillräckligt för att kunna leva därpå hela veckan. För att trycka ned arbetslönen och förlänga arbetstiden föreslogs då att spärra in alla lösdrivare och tiggare i ett tvångs. arbetshus, som skulle bli ett förskräckelsens hus. I detta "förskräckelsens hus" skulle arbetstiden vara *12 timmar om dagen*.

Hundra år senare, 1863. i "humanitetens århundrade", konstaterade en undersökningskommission att i Straffordshires lerkarlsfabriker *sysselsattes sjuåriga barn 15 timmar, dag ut och dag in*.

Kapitalet behövde ej mera tvångslagar och tukthus för att tvinga arbetarna till överskottsarbete. Det hade blivit en ekonomisk makt, som proletären viljelöst måste underkasta sig. Sedan den senaste tredjedelen av det 18 århundradet börjades i England en verklig kapplöpning efter överskottsarbete, den ene kapitalisten sökte överbjuda den andre i att omåttligt utsträcka arbetstiden.

Arbetarklassen gick fruktansvärt fort under, både fysiskt och moraliskt, den urartade synbart år för år; t. o. m. blodets ständiga uppfriskande genom tillströmningen av lantarbetare till fabriksdistrikten kunde ej hålla tillbaka förintelseprocessen. "Bomullsindustrin är 90 år gammal", kunde en talare, Ferraud, utropa i engelska underhuset år 1863, "och på *tre generationer* av den engelska racen har denna industri slukat *nio generationer bomullsarbetare*".

Fabrikanterna lät ej förbluffa sig därav. Trots människolivens raska förbrukning blev det ej någon minskning i de till buds stående arbetskrafterna. Från landsbygden, från Skottland, Irland, Tyskland strömmade döds kandidaterna i massor till de engelska fabriksdistrikten och till London, fördrivna från sina hem genom hemindustrins undergång, genom åkrarnas förvandling till betesmarker o. s. v.

Men om också det hotande urartandet av Englands befolkning icke hindrade fabrikantklassen såsom sådan från att utsträcka arbetsdagen, så måste detta uppväcka bekymmer hos de engelska statsmän, som icke hörde till fabrikantklassen, ja t. o. m. bekymmer hos de mest framsynte inom denna klass själv. Vad skulle det bli av England, vad skulle det bli av den engelska industrin, om dess befolkning så ohejdat uppsögs av kapitalismen?

Lika så väl som det i alla kapitalistiska stater blivit nödvändigt att så mycket som möjligt sätta skrankor för skogarnas ödeläggande genom kapitalet, lika så påträngande blev även

nödvändigheten att inskränka den rövarmässiga utpressningen av den nationella arbetskraften. De statsmän, som insåg denna nödvändighet, trängdes framåt genom den engelska arbetarrörelsen, *den första moderna rörelsen av detta slag*.

Redan Robert Owen ställde i början av vårt århundrade fordran på en inskränkning av arbetsdagen och genomförde faktiskt i sin fabrik en tio och en halv timmars arbetsdag, och detta med det bästa resultat. Den arbetarrörelse, som allt ifrån tjugotalet snart växte med jättesteg och allt sedan år 1835, organiserad såsom chartistparti, trotsade sig till den ena eftergiften efter den andra av Englands härskande klasser, hade till huvudmål den allmänna rösträtten och tiotimmars arbetsdagen.

Med vilken hårdnackethet och förbittring kampen fördes, hur kapitalister och jurister uppbjöd hela sitt skarpsinne för att ointetgöra varje till-tvingad eftergift, med vilket mod och vilken energi fabriksinspektörerna uppträdde till fördel för arbetarklassen t. o. m. gentemot statsministrar – framför allt Leonhard Horner, vars minne varje arbetare borde högakta – hur frihandlarna lovade arbetarna tio timmars arbetsdag så länge de behövde dem, för att sedan bryta sina löften på det mest cyniska sätt så snart de genomfört införseltullarnas upphävande; men hur slutligen arbetarnas hotande hållning framtvingade genomförandet av tiotimmars arbetsdagen åtminstone för vissa arbetslag – allt detta skildras utförligt och levande i "Das Kapital".

Sedan början av femtiotalet har arbetarrörelsen i England inträtt på lugnare banor. Den kunde icke undgå att påverkas av arbetarklassens nederlag i Paris och det tillfälliga nedslåendet av revolutionen på hela kontinenten. Å andra sidan uppnåddes chartiströrelsens mål allt mera och samtidigt tog Englands industri ett enormt steg framåt på bekostnad av andra länders industri. I denna virvel rycktes även den engelska arbetarklassen med så att den inbillade sig att en harmoni bestod mellan det engelska kapitalets och det engelska arbetets intresse gentemot utlandets kapital och arbete.

Icke desto mindre har den engelska fabrikslagstiftningen även gjort stadiga framsteg under dessa lugna tider. Genom lagen av den 27 maj 1878 har äntligen hela lagstiftningsarbetet från 1802 till 1874, vilket omfattar sexton olika fabrikslagar, blivit förenklat och kodifierat. Det viktigaste framsteget i denna lag är upphävandet av skillnaden mellan fabrik och verkstad. Denna arbetarskyddslag gäller på samma sätt för fabriker och mindre verkstäder, ja till en viss grad även för hemindustrin. Lagens skydd sträcker sig visserligen icke till vuxna manliga arbetare, utan blott till barn, unga personer och kvinnor. Barn under tio år är helt och hållet uteslutna från det industriella arbetet. Barn från tio till fjorton år får lagligen endast arbeta hälften så länge som unga personer (14-18 år) och kvinnor. För dessa är arbetstiden för veckan 60 timmar, med undantag för textilfabrikerna där blott 56½ timmar är tillåtna. Om söndagarna är arbetet förbjudet för skyddade personer, likaså om juldagen och långfredagen. Dessutom måste åt dessa ytterligare inrymmas åtta halva och fyra hela fridagar om året (ej om lördagen) av vilka minst hälften ska infalla emellan den 15 mars och den 1 oktober.

Genom denna lag inskränker naturligtvis i de flesta fall även männens arbetstid till tio timmar där de samarbeta med kvinnor och barn. Hur nödvändig dock skyddets utsträckande även till männen är, visar den eländiga ställning de engelska arbetare innehar, vilka tillhöra sådana oskyddade arbetsgrenar, som icke till följd av sammanstötande gynnsamma omständigheter bildar en privilegierad klass, en arbetararistokrati.

De engelska arbetarnas senaste vinst består uti tillsättandet av fabriksinspektörer ur arbetarnas egna led.

Normalarbetsdagens följder var överraskande gynnsamma. Englands arbetarklass har faktiskt genom densamma räddats från undergång, och därmed den engelska industrin från att råka i förfall. Långt ifrån att hämma industrins utveckling, åtföljdes tvärtom införandet av tiotimmarslagen av en kolossal, dittills oerhörd blomstring av den engelska industrin.

Normalarbetsdagen har blivit en national-institution i manchesterdömets land och det faller numera ingen in att vilja rubba den. Till och med fabrikanterna, som med alla medel bekämpat först införandet och sedan genomförandet av normalarbetsdagen, slå sig nu stolt för sina bröst och förklara att den är en av grundvalarna för den engelska industrins överlägsenhet över den kontinentalt europeiska.

Englands förebild och kapitalismens utveckling, med dess följder, i kontinentens länder, har också i dessa visat nödvändigheten av en reglering av arbetstiden, vilken även, alltefter arbetarrörelsens styrka och insikten hos de, härskande politiska partierna, d. v. s. övervinnandet av den uppblåsta fabrikantståndpunkten, är i mer eller mindre vidsträckt mån genomförd. Blott Belgien och Italien åtnjuta den tvivelaktiga äran att helt och hållet ha lämnat "arbetets frihet" oantastad.

Den mest vittgående bland kontinentens arbetarskydd slagstiftningar är avgjort den i republiken *Schweiz*. Förbundslagen av den 23 mars 1877, som trätt i stället för de olika kantonernas fabrikslagar – för såvitt som sådana fanns förut – fastställer en elva timmars arbetsdag för alla i fabriker sysselsatta arbetare. Den går längre än den engelska lagen, som icke skyddar vuxna män; den är underlägsen denna lag i det att den fastställer arbetstidens maximum till 11 i st. f. 10 timmar och lämnar de mindre verkstäderna och hemindustrin utom sin verkningskrets.* Barn under 14 år få överhuvudtaget icke arbeta i fabriker, för barn mellan 14 – 6 år får tiden för skolundervisningen tillsammans med arbetet i fabriken icke överstiga 11 timmar om dagen.

Frankrike erhöll sin första fabrikslag 1841. Den fastställde den dagliga arbetstiden för barn mellan 8 och 12 år till 8 timmar, den för barn mellan 12 och 16 år till 12 timmar. Men till och med denna eländiga lag stannade blott på papperet; likaså den 12 timmars normalarbetsdag för alla verkstäder och fabriker, vilken blev upphöjd till lag under trycket utav revolutionen 1849. Det felades inspektörer, vilka övervakade lagens genomförande. Först genom lagen av den 19 Maj 1874, har början gjorts till en mera allvarlig arbetarskyddslagstiftning. Denna för bjuder barnarbete före det 12 året inom vissa industrigrenar och före det 10:de året inom alla yrken.

Arbetsdagen för barn från 10-12 är inskränkta till 6 timmar, för unga personer av 12-16 år till 12 timmar. För att genomföra denna lag ha tillsatts av staten valda fabriksinspektörer, vid vilkas sida stå lokalkommissioner.

I *Österrike* finns sedan den 11 juni 1885 en elva timmars normalarbetsdag för fabriker, ehuru visserligen med den inskränkningen, att handelsministern har rätt att förlänga arbetsdagen i vissa industrigrenar med en timme.* Barn under 12 år få icke användas till regelbundet

---

* Då man f n. i Schweiz och Tyskland ventilerar frågan om utsträckandet av arbetarskyddslagstiftningen till hemindustrin, återges här de viktigaste dithörande föreskrifterna i den ovan omtalade engelska lagen av år 1878. Det heter där: "Där personer sysselsätts i hemmet d. v. s. i ett privat hus, rum eller bostad, vilken, oaktat den tjänar till bostad, faller under denna lag såsom fabrik eller verkstad, tillfölje av det arbete, som försiggår inom densamma, och i vilken varken ånga eller vatten eller någon annan mekanisk kraft används för att underlätta produktionsprocessen, och i vilken de använda personerna uteslutande är medlemmar av den därstädes boende familjen, där ska ovannämnda bestämmelser i lagen, som är att hänföra till barns, unga personers och kvinnors sysselsättning, icke tillämpas och i deras ställe följande regler iakttas". – Efter denna definition på de ställen där hemindustri utökas, följer de för denna industri gällande föreskrifterna. Vi citerar bland dem:

Tiden för en ung persons (från 14–18 år) arbete må icke börja före kl. 6 på morgonen och icke sluta efter kl. 9 på aftonen (Lördagar kl. 4 på e. m.)

Varje ung person må under denna tid har tillmätt åt sig åtminstone 4½ timmar (Lördagar 2½) till raster, för att inta måltider o. s. v.

Arbetet för barn (från 10-14, år) börjar kl. 6 om morgonen och slutar kl. 1 e. m. eller börjar kl. 1 e. m. och slutar kl. 8 på aftonen (Lördagar kl. 4 e. m.). Ett barn får icke sysselsättas längre än 5 timmar i streck, och skall för varje gång har en vilotid av åtminstone ½ timme.

* Av hela lagen synes botten denna bestämmelse ha träd i kraft, men denna i den mest vidsträckta mån.

industriellt arbete (även i mindre verkstäder). För ”ungdomliga hjälparbetare” – för de lärda i det österrikiska och många andra parlament slutar barnåldern med det 12:te året och blir då barnet en ”ungdomlig person” – är maximum av den dagliga arbetstiden fastställt till 8 timmar.

Mycket sämre än de hittills betraktade arbetare skyddslagstiftningarna är den i *Tyskland*. Blott barn (från 12-14 år) och ”unga” personer (från 14 –16 år), som arbeta i *fabriker*, är skyddade. För de förra uppgår arbetstiden till 6 timmar, för de senare till 10; om de ännu är skolpliktiga även 6 timmar. För barn under 12 år är arbetet i fabriker förbjudet.

Hur usla är icke dessa bestämmelser gentemot dem i det manchesterliga *England* eller *Schweiz*!

I *Förenta staterna* äga staterna Maine, New- Hampshire, Vermont, Massachusets, Rhode Island, Connecticut, New York, New-Jersey, Pennsylvania, Maryland och Ohio lagar till skydd för barn och mestadels även för kvinnor i fabriker. De flesta fastställa en *tio timmars* dag såsom maximum för de skyddade personerna; blott Rhode Island har en på *elva timmar*. Barnarbetet under 13 år är förbjudet i Pennsylvania, under 12 år i Rhode Island, under 10 år i New-Hampshire, Vermont, Massachusets och New-Jersey. I de andra staterna är ingen åldersgräns fastställd. I allmänhet vinner åtta timmars arbetsdagen allt mer och mer mark inom *Förenta staterna*, om ock ej i lagen så de fakto; likaså i *Australien*.

Slutligen har under de senaste åren allt mera framträtt strävanden, vilka sökt göra regleringen av arbetsdagen utöver de nuvarande nationella gränserna, till en gemensam, internationell angelägenhet för alla kapitalistiska stater. Icke blott arbetarna i Schweiz, Frankrike, Tyskland, Österrike och andra länder har uttalat sig i denna riktning utan även förbundsrådet i Schweiz har redan ställt en förfrågan till de olika rikenas regeringar om deras åsikter i frågan. Den avböjande hållningen hos i synnerhet det tyska rikets regering har avskräckt förbundsrådet från vidare steg. Ytterligare förkortningar å arbetsdagen är dock nu tvingande nödvändiga till följe av förhållandena, och den internationella överenskommelsens väg för alla parterna bäst i detta fall. Det är icke att undra på att kapitalisterna och deras lärda och olärda anhängare lika ivrigt drar i fält mot den internationella arbetarskyddslagstiftningen, som på sin tid de engelska fabrikanterna mot den till England inskränkta normalarbetsdagen, och att de kontinentala, i synnerhet tyskarna, bland dessa herrar, delvis för fram samma fjäderlätta skäl som redan för ett hälft århundrade sedan blivit grundligt vederlagda.** Arbetarna bör dock ej däri-genom låta hindra sig från att på alla platser träda in för en mera långtgående nationell och internationell förkortning av arbetstiden. Detta nödvändiggörs lika mycket av deras klass-intressen som av det gemensamma intresset för deras nation. Varje timme, med vilken de förkorta sin arbetstid, förlänger den tid, som de kan känna sig som och verkar som människor i st f. arbetsverktyg och befordrar deras deltagande i kulturen och den politiska utvecklingen.

** Fördelarna och nödvändigheten av en internationell arbetarskyddslagstiftning är närmare berörda i en broschyr: ”Internationale Arbeitsgesetzgebung” av K. Kautsky, 1880.

5. "Småmästarens" överskottsvärde och kapitalistens överskottsvärde.

Om arbetskraftens värde, och då även den för arbetarens underhåll nödvändiga arbetstiden, förutsätts såsom given, så är även, i och med överskottsvärdets procenthöjd, den *mängd* överskottsvärde bestämd, som var och en enskild arbetare lämnar. Är arbetskraftens värde 3 kronor, överskottsvärdets procenthöjd 100 %, så är den *mängd* överskottsvärde denna frambringar lika med 3 kronor. Men hur stor är hela den mängd överskottsvärde, som tillkommer en kapitalist under bestämda förhållanden? Låt oss anta att han sysselsätter 300 arbetare under ovan antagna omständigheter. Det variabla kapital, som han dagligen använder är 900 kronor, överskottsvärdets procenthöjd 100 procent. Dess mängd blir då även dagligen 900 kronor. "Mängden av det frambragta överskottsvärdet är lika med stol leken av det förskottrade variabla kapitalet multiplicerat med överskottsvärdets procenthöjd".

Blir den ena av dessa faktorer mindre, så kan mängden av överskottsvärdet hållas vid samma storlek genom den andras förstorande. Omvänt tillåter den enas förstorande en motsvarande minskning av den andra, utan någon förändring i mängden av överskottsvärdet. Några exempel ska klargöra detta. En kapitalist sysselsätter 300 arbetare; den nödvändiga arbetstiden är sex timmar, arbetskraftens värde 3 kronor; den dagliga arbetstiden 12 timmar. Mängden av det dagligen frambragta överskottsvärdet blir då 900 kronor. Arbetarnas foglighet tillåter kapitalisten att höja arbetstiden till 13 timmar. Överskottsvärdets procenthöjd är nu under för övrigt lika omständigheter 150 %. Den är ju =

$$\frac{9 \text{ timmar överskottsarbete}}{6 \text{ timmar nödvändigt arbete.}}$$

För att frambringa samma mängd överskottsvärde (900 kronor) som förut, behöver kapitalisten nu ej längre förskottera 900 kronor variabelt kapital, utan blott 600 kronor. I st. f. 300 arbetare är nu 200 tillräckliga.

Men om arbetarna icke är fogliga, om de tvärtom genom en särdeles lyckad strejk tilltvinga sig en nedsättning i arbetstiden från 12 till 9 timmar, så blir överskottsvärdets procenthöjd blott 50 procent. Den är ju =

$$\frac{3 \text{ timmar överskottsarbete}}{6 \text{ timmar nödvändigt arbete.}}$$

För att kunna producera samma mängd överskottsvärde som förut måste kapitalisten nu använda 600 arbetare, förskottera 1,800 kronor variabelt kapital.

Att det första fallet är angenämare för honom behöver vi väl ej betona. Kapitalisten strävar efter att öka mängden av överskottsvärdet så mycket som möjligt; men det är bättre för honom att vinna detta genom förstoring av överskottsvärdets procenthöjd än genom ökandet av det variabla kapitalet, genom ökandet av antalet sysselsatta arbetare,

Överskottsvärdets procenthöjd kan dock ej bestämmas godtyckligt; den är under givna omständigheter en mer eller mindre bestämd storhet. Om överskottsvärdets procenthöjd förutsätts såsom given, erfordrar produktionen av en viss mängd överskottsvärde användandet av en bestämd mängd variabelt kapital, som frambringar detsamma, och en bestämd mängd konstant kapital, som uppsuger detsamma.

Denna omständighet har blivit av historisk betydelse.

Redan före kapitalismens utveckling användes lönearbetare, som frambragte överskottsvärde. Detta var i synnerhet fallet inom skråhantverket. Men det antal arbetare en medeltidens hantverksmästare använde, var litet och därför även den mängd överskottsvärde ringa, som

mästaren lade beslag på. De n räckte i regeln ej till att tillförsäkra honom en anständig inkomst; han måste själv lägga hand vid arbetet. ”Småmästaren” är icke längre någon lönearbetare men ännu icke heller kapitalist: ett mellanting mellan båda.

För att den som använde lönearbetare skulle bli verklig kapitalist, måste han sysselsätta så många arbetare, att den mängd överskottsvärde, som de frambringade, icke blott tillförsäkrade honom ett underhåll ”efter hans stånd”, utan även tillät honom att oupphörligt öka sin rikedom; något som vi snart ska se är nödvändigt för honom under det kapitalistiska produktionssättet.

Icke varje penningssumma gör det möjligt för sin ägare att bli kapitalist. Skall en penningägare bli industriell kapitalist, så måste hans penningförråd vara tillräckligt stort för att kunna köpa en tillräcklig mängd – över den blott hantverksmässiga nivån – arbetskrafter och produktionsmedel. Men penningägaren måste även producera fritt för alla hinder, som förbjuda honom att öka antalet av hans arbetare utöver det nödvändiga. Medeltidens skråväsen sökte hindra hantverksmästarens förvandling till kapitalist därigenom att det i hög grad inskränkte det antal lönearbetare, som varje enskild mästare fick sysselsätta.

”Det var köpmannen, som blev principal i den moderna (kapitalistiska) verkstaden, icke den gamle skråmästaren”. (Filosofins elände, s. 135).

Skråmästaren tillägnar sig överskottsvärde, men är ännu icke fullkomligt kapitalist.

Skrågesällen frambringar överskottsvärde, men är ännu icke fullständigt proletarisk lönearbetare.

Skråmästaren arbetar ännu själv. Kapitalisten kommenderar och övervakar blott andras arbete.

Skrågesällen använder ännu produktionsmedlen, de är där för hans skull, för att möjliggöra och underlätta hans arbete. Han är mästarens biträde, medarbetare, vill och kan i regeln en gång själv bli mästare

Lönearbetaren under det kapitalistiska produktionssättet är däremot uteslutande arbetare i produktionsprocessen, källa till överskottsvärde, och kapitalisten hans utsugare.

Produktionsmedlen tjänar nu först och främst till att uppsuga arbetarens arbetskraft: *det är nu de, som använda arbetaren*, vilken faktiskt aldrig kan bli kapitalist. Arbetsmedlen är icke mera till för att *underlätta* arbetarens sysselsättning, de tjänar nu till att *fjättra* honom vid hans arbete.

Låt oss blicka in i en kapitalistisk fabrik; där ser vi kanske tusentals spindlar, tusentals centner bomull. De har alla blivit köpta för att lämna avkastning, d. v. s. för att uppsuga överskottsvärde. Men de lämna ej avkastning utan tillhjälp av arbetet, och så ropa de efter arbete, och åter efter arbete. Spinnmaskinen är icke till för att underlätta arbetet för arbetaren, utan spinnaren är till för att spinnmaskinen skall kunna lämna avkastning. Spindlarna gå, och fordra mänsklig arbetskraft. Arbetaren är hungrig, men spindeln arbetar på och så måste han sluka sin middag medan han betjänar sin härskarinna. Hans krafter utmattas, han vill sova, men spindlarna löpa friskt och muntert vidare och fordra mera arbete; och emedan spindeln går, får heller icke arbetaren sova.

Det döda verktyget har tvingat den levande arbetaren under oket.

6. Det relativa överskottsvärdet.

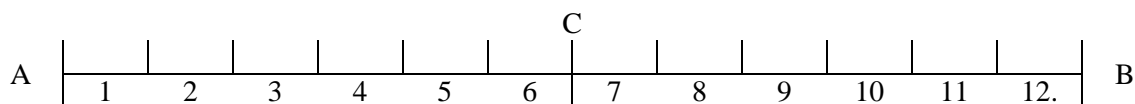
Är den nödvändiga arbetstiden, d. v. s. den del av arbetsdagen, under vilken blott så mycket värde frambringas, som kapitalet har att erlagga för varan arbetskraft, en bestämd storhet, då kan överskottsvärdets procenthöjd blott förökas genom *förlängning av arbetsdagen*. Är t. ex. den nödvändiga arbetstiden 6 timmar dagligen och är den oföränderlig, vilket är fallet under givna produktionsvillkor, då kan överskottsvärdets procenthöjd blott ökas genom förlängning av arbetsdagen.

Verkningarna av denna omständighet har vi betraktat i 4:de kapitlet.

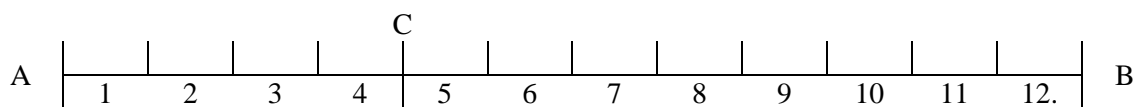
Men arbetsdagen kan icke utsträckas i det oändliga. Kapitalistens strävan att förlänga den finner sina *naturliga* skrankor i arbetarens utmattning, sina *moraliska* skrankor i hans anspråk på fri verksamhet som människa, sina *politiska* skrankor uti de, genom åtskilliga omständigheter framtvungna inskränkningarna i arbetsdagen genom staten.

Låt oss anta att arbetsdagen nått en gräns, över vilken den under de givna omständigheterna icke kan förlängas. Denna gräns må vara 12 timmar. Den nödvändiga arbetstiden är sex timmar, överskottsvärdets procenthöjd sålunda 100 procent.

Hur nu öka procenthöjden? Mycket enkelt. Nedtrycker jag den nödvändiga arbetstiden från 6 till 4 timmar, så stiger överskottsarbetstiden från 6 till 8 timmar; arbetsdagens längd är densamma, men förhållandet mellan dess båda beståndsdelar, den *nödvändiga* och *överskottsarbetstiden* har blivit ett annat. Därmed även överskottsvärdets procenthöjd. Genom att trycka ned den nödvändiga arbetstiden från 6 till 4 timmar på en 12 timmars arbetsdag har överskottsvärdets procenthöjd stigit från 100 till 200 procent, *har den fördubblats*. Förloppet förstås lättast om man åskådliggör arbetsdagens längd och dess delar i linjer av en viss storlek. Låt oss anta att linjen A–B föreställer en 12 timmars arbetsdag, linjedelen A–C den nödvändiga, linjedelen C–B överskottsarbetstiden:

Hur kan jag förlänga C–B med två längdenheter, som föreställa arbetstimmar, utan att utsträcka A–B? Jo genom att förkorta A–C:

På den första linjen är C–B lika lång som A–C. På den andra är C–B dubbelt så lång som A–C. Det är sålunda möjligt att frambringa överskottsvärde icke blott genom *arbetsdagens absoluta förlängning*, utan även genom *den nödvändiga arbetstidens förkortande*.

Det till följe av arbetsdagens förlängning frambragte överskottsvärdet kallar Marx *absolut överskottsvärde*, det överskottsvärde däremot, som uppkommer från en förkortning av den nödvändiga arbetstiden och motsvarande förändring i proportionen mellan arbetsdagens båda beståndsdelar, kallar han *relativt överskottsvärde*.

Ohöljd visar sig kapitalisternas strävan att öka överskottsvärdet på detta senare sätt i deras försök att nedtrycka lönen. Men då arbetskraftens värde under givna omständigheter är av en bestämd storlek, kan detta strävande endast gå ut på att nedtrycka arbetskraftens *pris under dess värde*. Så viktig än denna omständighet är i praktiken, så kan vi här ej närmare taga hänsyn till densamma, bär, där det är fråga om den ekonomiska rörelsens *grundval*, icke dess *yttre förekomstformer*.

Vi måste därför t. v. utgå från det antagandet att allt går normalt tal, att priset motsvarar värdet, alltså arbetskraftens lön dess värde. Vi har sålunda här icke att undersöka hur *arbetslönen* kan nedtryckas under arbetskraftens värde och vilka följder detta medför, utan att undersöka hur arbetskraftens *värde* förringas.

Arbetaren har .under givna förhållanden vissa behov; han behöver för sitt och sin familjs underhåll en viss mängd *brukningsvärden*. Dessa förbrukningsartiklar är varor, deras värde beror på den för deras frambringande samhälleligt nödvändiga arbetstiden. Detta är redan bekant för oss, det behöver ej utvecklas vidare. Sjunker den för frambringandet av dessa brukningsartiklar genomsnittligt nödvändiga arbetstiden, så sjunker även dessa produkters värde och därmed värdet av arbetarens arbetskraft och den för frambringandet av detta värde nödvändiga delen av arbetsdagen, utan att arbetarens vanliga behov inskränkas. Med andra ord: *stiger arbetets produktivkraft, så sjunker arbetskraftens värde under vissa omständigheter*. Blott under vissa omständigheter; nämligen blott då och blott så till vida som höjandet av arbetets produktivkraft förkortar den arbetstid, som är nödvändig för att framställa de livsmedel arbetaren vanligen behöver. Om arbetaren är van att ha stövlar i st. f. att gå barfota, så blir arbetskraftens värde mindre om 6 arbetstimmar i st. f. 12 är nödvändiga för att frambringa ett par stövlar. Men om produktivkraften hos diamantsliparens eller spetsknypplarens arbete fördubblas, så har detta ej något inflytande på arbetskraftens värde.

Men en ökning i arbetets produktivkraft är blott möjlig genom *en ändring i produktionssättet*, genom en förbättring av arbetsmedlen eller arbetsmetoderna. *Produktionen av det relativa överskottsvärdet är sålunda beroende av en omvälvning i arbetssättet*.

Denna omvälvning och detta oupphörliga fullkomnande av produktionssättet, är en naturnödvändighet för det kapitalistiska produktionssystemet. Den enskilda kapitalisten behöver visserligen ej vara medveten om att ju billigare han producerar, desto lägre är arbetskraftens värde och desto högre, under för övrigt lika omständigheter, överskottsvärdet. Konkurrensen tvingar honom dock oupphörligt till nya förbättringar i produktionsprocessen. Strävandet att komma framom sina konkurrenter förmår honom att införa metoder, som tillåter honom att frambringa lika mycket varor som förut, på mindre tid än den genomsnittligt nödvändiga arbetstiden. Konkurrensen tvingar hans konkurrenter att även införa de förbättrade metoderna. Undantagsvinsten, som erhöles så länge den förbättrade metoden var hans enskilda, försvinner, så snart förbättringen blir allmän, men allt eftersom detta förfaringsätt inverkar mer eller mindre på produktionen av de nödvändiga livsmedlen, kvarstår såsom ett *varaktigt* resultat en större eller mindre minskning i arbetskraftens värde och en motsvarande ökning i det relativa överskottsvärdet.

Detta är blott en av de orsaker som verkar därefter att kapitalismen beständigt omändrar produktionssättet och sålunda alltmer ökar det relativa överskottsvärdet.

Stiger arbetets produktivkraft så stiger även det relativa överskottsvärdets procenthöjd under det att värdet av de frambragta varorna sjunker i förhållande därefter. Så ser vi den skenbara motsägelsen utveckla sig, att kapitalisterna oavslått bemödar sig om att producera allt billigare, att ge sina varor ett allt ringare värde, för att kunna inhösta allt mera värde. Men vi ser även en annan skenbar orimlighet dyka upp: ju större arbetets produktivitet är, desto större är under det kapitalistiska produktionssättets herravälde överskottsarbetet, den överskjutande arbetstiden för arbetaren. Det kapitalistiska produktionssättet strävar efter att i jättelik grad stegra arbetets produktivkraft, att minska den nödvändiga arbetstiden till ett minimum, men att samtidigt förlänga arbetsdagen så mycket som möjligt.

Hur det förlängt arbetsdagen har vi redan sett i 4:de kapitlet. Låtom oss nu betrakta hur det förkortat den nödvändiga arbetstiden.

7. Kooperation.

I femte kapitlet av denna avdelning har vi sett, att det icke är nog att använda lönearbetare för att vara kapitalist i ordets fulla bemärkelse

Den, som använder lönearbetare, blir först då kapitalist, då den av dessa frambragta mängden överskottsvärde är stor nog att tillförsäkra honom en ståndsmässig” inkomst, och att öka hans rikedom, utan att han nödgas själv lägga hand vid arbetet. Detta förutsätter ett samtidigt användande av ett antal arbetare, som långt överstiger det inom skråhantverket tillåtna antalet. Verksamhet av ett större antal arbetare på samma tid, i. samma rum (eller om man så vill, på samma arbetsfält), vid produktionen av samma varuslag, under kommando av samma kapitalist, *utgör historiskt och begreppsmässigt utgångspunkten för den kapitalistiska produktionen.*

Skillnaden mellan det kapitalistiska och det hantverksmässiga produktionssättet är därför närmast en skillnad till *graden* och icke till *arten*. Om jag sysselsätter tre vävare vid tre vävstolar eller trettio vävare vid trettio likadana vävstolar i samma rum och på lika lång tid, synes detta vid första påseendet blott ha den skillnaden till följd att i senare fallet frambringas tio gånger så mycket värde som i det förra.

Men användandet av ett större antal medför ännu andra skillnader. Först och främst må det erinras om ”lagen för de stora talen”, om den omständigheten att de individuella egendomligheterna gör sig desto mera märkbara, ju färre individer man tar i betraktande, och försvinna desto mera, ju mera undersökningen är en undersökning av massor. Om jag vill få kunskap om genomsnittsåldern för människorna, skulle jag sannolikt göra misstag, om jag beräknade den på grund av 5 à 6 personers livslängd. Jag kan däremot med stor sannolikhet anta, att jag kommer sanningen mycket nära, om jag beräknar den på grund av en million människors livslängd.

Så gör sig även de enskilda arbetarnas individuella olikheter långt mera märkbara, om jag använder tre, än om jag använder trettio. I det senare fallet utjämnas de godas större arbetsavkastning och de sämres mindre arbetsavkastning, så att det lämnas *genomsnittsarbete*. Enligt Burke ska redan vid användandet av *fem* jordarbetare alla individuella skillnader försvinna så att fem godtyckligt uttagna drängar i regeln uträtta lika mycket arbete som andra fem på en slump uttagna.

För småmästaren är det endast tillfälligtvis hans arbetare lämna samhällligt genomsnittsarbete. Först för kapitalisten är det möjligt att det av honom i rörelse satta arbetet i regeln blir samhällligt genomsnittsarbete.

Det samtida sysselsättandet av många arbetare på samma plats medför ännu andra fördelar. Jag behöver ej betala tio gånger mera för att uppföra en arbetslokal, i vilken trettio vävare arbeta, än för den, som innehåller ett rum där blott tre väver. Ej heller kostar ett magasin för 100 centner ull tio gånger så mycket som ett för 10 centner o. s. v. Värde av den konstanta kapitaldelen, som åter blir synligt i produkten, minskas alltså i förhållande till antalet sysselsatta arbetare desto mera, ju fler arbetare under för övrigt lika förhållanden är sysselsatta i en viss arbetsprocess. Därmed växer överskottsvärdet i förhållande till hela det förskottrade kapitalet, men därmed sjunker även produktens värde och under vissa omständigheter, som framhållits i förra kapitlet, också arbetskraftens värde. I detta fall växer överskottsvärdet även i förhållande till det variabla kapitalet.

Användandet av flera arbetare på samma tid och på samma plats för att uppnå ett bestämt resultat, medför deras *planmässiga samverkan* d. v. s. *kooperation*. Denna framkallar en *ny, samhällelig produktivkraft*, som är mer och något annat än summan av de enskilda produktivkrafter, av vilka den består.

Den nya kraften är framför allt *masskraft*; den möjliggör många arbetsprocesser, som med

mindre krafter alls icke vore genomförbara eller åtminstone endast ofullkomligt. Trettio man lyfta med lätthet på några ögonblick ett träd, som tre man förgäves skulle anstränga sig med en hel dag. Kooperationen gör även genomförandet av sådana arbeten möjligt, vid vilka ej erfordras *masskraft*. men däremot *sammanträngandet* av de största möjliga arbetsprestationer inom en *liten tidsrymd*; såsom t. ex, är fallet vid skörden.

Även där varken en stor mängd kraft eller dess sammanträngande och koncentrerung i rummet eller tiden är erforderlig, verkar Kooperationen fördelaktigt; den *höjer arbetets produktivitet*. Var och en känner det sätt, på vilket, vid byggandet av ett hus, murstenarna befordras upp på ställningen; en kedja av arbetare bildas, av vilka var och en räcker den andra stenarna. Till följe av denna planmässiga samverkan tillryggalägga murstenarna sin väg långt fortare än om de skulle bäras upp på ställningen av de enskilda arbetarna.

Slutligen må man icke förbise att människan är ett samhälleligt djur, att hennes livsandar upplivas genom sällskaplig samverkan, och att därvid äregirighet och tävlingsiver göra sig gällande. För den skull utförs det samhällelige arbetet fortare och dess arbetsresultat är jämförelsevis större än då arbetet utförs av isolerade arbetare.

Under det kapitalistiska systemet kan lönearbetare blott samverka om deras arbetskrafter är köpta av samma kapitalist. Ju fler arbetskrafter, som måste köpas, desto mer variabelt kapital erfordras; ju fler lönearbetare som ska användas, desto större är mängden av råmaterial, verktyg, som dessa åter ska använda o s. v., alltså desto större är den behövliga mängden konstant kapital. Genomförandet av Kooperation i ett viss omfång förutsätter därför en viss storlek på kapitalet. Detta blir nu en *förutsättning* för det kapitalistiska produktionssättet.

Kooperationen är icke egendomlig allena för det kapitalistiska produktionssättet. Vi såg den redan hos indianerna, i ursprungliga former. Det visade sig för oss att deras planmässiga samverkan vid jakten erfordrade en *planmässig ledning*. En sådan är nödvändig för allt samhälleligt arbete, i vilken form det än må försiggå. Under det kapitalistiska produktionssättet blir nödvändigtvis produktionens ledning en kapitalets funktion, även vid denna undersökning visar sig för oss nyttan av Marx's särskiljande mellan den tvåfaldiga karaktären hos det varuproducerande arbetet. I enlighet med denna tvåfaldiga karaktär är produktionsprocessen under det kapitalistiska produktionssättet, såsom vi har sett, en enhet av arbetsprocess och tillgodogörelseprocess. Så till vida som produktionsprocessen ter sig som *arbetsprocess*, ter sig kapitalisten såsom produktionens *ledare*, ter sig den funktion, han utövar, såsom en funktion, som kommer att vara mer eller mindre nödvändig under varje slag av samhällelig arbetsprocess. Men den *kapitalistiska* produktionsprocessen såsom *tillgodogörelseprocess* har däremot till grundval *motsatsen* mellan kapitalets och arbetets intressen, såsom det redan blivit tydligt för oss beträffande arbetsdagen. Skall tillgodogörelseprocessen försiggå ostört på det önskade sättet, då erfordrar den arbetarens *underordnande* och kapitalistens *despotiska herravälde*. Men tillgodogörelseprocess och arbetsprocess utgör blott två olika sidor av en och samma process, den kapitalistiska produktionsprocessen, och därigenom ter sig produktionens ledning och kapitalets despotiska herravälde över arbetaren även såsom ett och detsamma – och då den förra är en teknisk nödvändighet, påstår den storborgerliga ekonomin att kapitalets herravälde över arbetet skulle vara en teknisk nödvändighet, grundad i själva tingens natur, – påstår att i och med avlägsnandet av kapitalets herravälde även produktionen själv, för så vitt den är av samhällelig natur, skulle tillintetgöras, och att kapitalets herravälde är det naturnödvändiga pilkoret för civilisationen!

Även Rodbertus förklarar att kapitalisterna, såsom produktionens ledare, är samhällets ämbetsmän och berättigade till lön. Men liksom kapitalisten blott låter producera brukningsvärden därför att han ej på annat sätt kan komma i besittning av värden, så är även för honom ledningen av produktionen ett nödvändigt ont, som han blott underkastar sig därför att det är oskiljaktigt förenat med möjligheten till avkastning av hans kapital. Han undandrar

sig detta onda då han kan det utan att skada sitt överskottsvärde. är hans företag tillräckligt stort, låter han sitt "ämbete" skötas av hyrda personer, direktörer och underämbetsmän. Emellanåt begagnar han sig även av andra metoder för att bli fri från ledningen av produktionen. Under bomullskrisen i början av sextiotalet stängde t ex. de engelska bomullspinnarna sina fabriker för att spela på bomullsbörsen och där tillskansa sig sin "lön". Påståendet att kapitalisterna bör bli betalda för sin ledning av produktionen, påminner oss om den där pojken, som såg ett träd fullt med de herrligaste äpplen, men till vilket han icke kunde komma annat än över en hög mur. Äpplena var förföriska och så företog han sig arbetet att klättra över muren, vilket även lyckades honom efter många ansträngningar. Han njöt just utav äpplena, då trädgårdens ägare kom och frågade honom vilken rätt han hade att ta äpplena. "Jag har ärligt förtjänt dem", svarade gossen, "de är betalningen för det hårda arbetet att klättra över muren". Liksom gossen blott kunde komma till äpplena över muren, kan kapitalisten i regeln blott komma till överskottsvärdet såsom ledare av produktionen.

Ännu en besynnerlig åskådning, som man finner i ekonomiska böcker, må här tillbakavisas. Kapitalisten köper, såsom hittills antagits varje arbetskraft till dess fulla värde. Men samtliga de arbetskrafter, som han köper, utvecklar i sin planmässiga samverkan en ny produktivkraft. De producerar mera än om han skulle sysselsätta dem var för sig. Denna nya produktivkraft betalar kapitalisten icke. Den har ingenting att göra med arbetskraftens *varuvärde*, den utgör en egendomlighet för dess *brukningsvärde*. Denna nya kraft yttrar sig även först under arbetsprocessen, alltså först då varan arbetskraft kommit i kapitalistens ego, *sedan den blivit kapital*. Därför ter det sig för kapitalisterna och deras förespråkare som om denna ökning i arbetets produktivitet ej vore att tillskriva arbetet, utan *kapitalet*. "Emedan arbetets samhällliga produktivkraft icke kostar kapitalet något, emedan den å andra sidan icke utvecklas av arbetaren innan hans arbete tillhör kapitalet, ter den sig såsom en produktivkraft, vilken kapitalet äger av naturen".

Kooperationen är icke – såsom förut är anmärkt – egendomlig endast för det kapitalistiska produktionssättet. Samhällelig, gemensam produktion är redan egendomlig för den ursprungliga kommunism, som man finner vid människosläktets vagga. Åkerbruket bedrevs ursprungligen överallt kooperativt, gemensamt. Anvisandet av jord åt enskilda familjer följde först senare. Vi har i första avdelningen lämnat exempel på Kooperation hos indianerna och hinduerna.

Varuproduktionens utveckling tillintetgjorde denna *ursprungliga Kooperation*. Väl vidgar sig i och med varuproduktionen kretsen av dem, som arbetar för varandra, men arbetet med varandra upphör i det stora hela, utom under formen av *tvångsarbete*, arbete av slavar, livegna, eller undersåtar för sina herrar. Kapitalet, som uppstod i motsats till isoleringen och kraftsplittringen inom bondelantbruket och hantverket, utvecklar åter Kooperationen, det samhällliga, gemensamma arbetet. Kooperationen är det kapitalistiska produktionssättets grundform, den för detsamma säregna historiska formen inom varuproduktionen. Kapitalet söker alltmera utveckla den samhällliga produktionen, det utvecklar allt högre former för Kooperation: manufaktur, storindustri. Dess mål därmed är stegring av överskottsvärdet. Men utan att vilja det bereder det på detta sätt marken för en ny, högre produktionsform.

Den hantverksmässiga varuproduktionen beror på *söndersplittrandet* och den ömsesidiga *isoleringen* av företagen; ett kapitalistiskt företag beror däremot på en *förening* av arbeten, på en *samhällelig, gemensam* produktion. Den hantverksmässiga varuproduktionen förutsätter såsom regel många små *självständiga* varuproducenter; det kapitalistiska, på Kooperationen beroende företaget förutsätter kapitalistens obetingade myndighet över de enskilda arbetarna.

Vi har i första avdelningen i två exempel iakttagit den ursprungliga Kooperationen och arbetsdelningen; vi har följt varuproduktionens uppkomst; nu ser vi det kapitalistiska produktionssättet utveckla sig, som på samma gång är varuproduktion och kooperativ

produktion. Skiljer sig den kapitalistiska varuproduktionen från den hantverksmässiga, genom företagens koncentration, genom organisation av gemensamt, samhälleligt arbete, så skiljer sig å andra sidan den kapitalistiska Kooperationen från den, ursprungliga kommunistiska genom den obetingade myndigheten hos kapitalisten, vilken på samma gång är produktionens ledare och produktionsmedlens ägare, och vilken även det kooperativa arbetets produkter tillfalla, medan de däremot under den ursprungliga Kooperationen tillhörde arbetarna själva.

8. Arbetsdelning och manufaktur.

1. Manufakturens dubbla ursprung.

Dess element: detaljarbetaren och hans verktyg. I första avdelningen kunde vi bredvid "Das Kapital" i synnerhet begagna Marx's "Kritik der politischen Ökonomie", såsom grundval för vår framställning och även delvis hans "Lohnarbeit und Kapital". Vid framställningen av detta och nästa kapitel, vilka handlar om arbetsdelning och manufaktur, maskinerna och storindustrin, kommer jämte "Das Kapital" Marx's "Misère de la philosophie"* i betraktande, i synnerhet § 2 i andra kapitlet (s. 122-144) kallat: "Arbetsdelning och maskiner".

Litteraturen om det ofördelaktiga för arbetarna i arbetsdelningen inom den kapitalistiska manufakturen är mera genomgående behandlad i "Filosofins elände". Den nämnda § 2 utgör sålunda icke blott en förelöpare, utan även en utvidgning av de båda kapitel av "Das Kapital", som här kommer i betraktande, och vilka enligt vårt förmenande höra till de mest storartade, som Marx överhuvudtaget skrivit, men tyvärr av de flesta** som läsa "Das Kapital" icke blir så beaktade som de förtjänar.

Vi har närmast att betrakta manufakturen, "den industri, som ännu ej är modern storindustri, med dess maskiner, men som redan ej mera är varken medeltidens industri eller hemindustri. ("Filosofins elände", s. 134). Såsom karakteristisk form av den kapitalistiska produktionsprocessen, härskar den i det stora hela ungefär från mitten av det sextonde till fram emot slutet av det adertonde århundradet.***

Dess ursprung är tvåfaldigt. Å ena sidan förefann kapitalet produkter, som måste gå genom händerna på olika hantverkare, innan de blev fulländade. Så vandrade en täckvagn ur händerna på vagnmakaren till sadelmakaren, tapetseraren, målaren och glasmästaren o. s. v. I stället för de olikartade självständiga hantverkarna satte kapitalisten lönearbetarna i dessa arbetsgrenar, vilka tillsammans planmässigt förfärdigade vagnar i en gemensam arbetslokal.

Men manufakturen utvecklade sig även på den motsatta vägen. Kapitalisten förenade ett antal arbetare, t. ex. nålmakare, som alla frambragte samma produkt, i en arbetslokal. Var och en av dem fick efter varandra utföra alla de förrättningar, som var nödvändiga för att produkten skulle bli färdig. Så snart ett större antal arbetare var sysselsatta på detta sätt, medförde detta naturligtvis en *delning* av de olika förrättningarna mellan de olika arbetarna. Å ena sidan uppkom manufakturen genom *förenandet* av olikartade självständiga hantverk, å andra sidan genom *delandet* av de olika förrättningarna inom ett hantverk mellan olika arbetare.

Men vare sig den förrättning, som tillfaller arbetaren inom manufakturen, förut var ett särskilt hantverks självständiga förrättning eller uppkom genom en delning av förrättningarna inom ett hantverk, så utgör alltid hantverket dess grundval, icke blott historiskt utan även tekniskt. Det förblir fortfarande ett nödvändigt villkor att varje särskild operation skall vara fullbordad av *människohand*. Liksom uti hantverket beror även inom manufakturen arbetets resultat väsentligen på den enskilde arbetarens skicklighet, säkerhet och fortfärdighet.

Men emellan arbetarna i hantverket och inom manufakturen finns en stor skillnad. I stället för

* En tysk översättning av boken utkom 1885 i Stuttgart hos J. H. W. Dietz, med titel: "Das Elend der Philosophie". Citaten och sidouppgifterna hänсыftar till den tyska upplagan.

** Herr Gustaf Gross är en av de få, som fattat betydelsen av dessa kapitel. Jmf. Karl Marx, av Dr. G. Gross, Leipzig, 1885. 82 s.

*** Ordet manufaktur är sammansatt av de latinska orden *manus* (hand) och *factus* (gjord, förfärdigad). En av de viktigaste förrättningsgrenar, som manufakturen bemäktigade sig, var bearbetningen av trädtyg, såsom ylle, bomullstyng o. s. v. Därför kallar man ännu i dag ofta textilindustrins verkstäder för manufakturer, även om de ej falla inom manufakturens område utan inom området för den med maskiner drivna storindustrin, ja man sammanblandar ibland helt enkelt textilindustrin, med manufakturen. Detta språkbruk är oriktigt.

mångfaldigheten i förrättningarna inom det förra, inträder inom manufakturen enkelhet och enformighet i de förrättningar arbetaren har att utföra, dag ut dag in, år ut, år in. Arbetaren är icke längre en om målet medveten, självständig tillverkare, utan blott en osjälvständig del av ett stort arbetsmaskineri, på visst sätt en led av en sammansatt arbetare

Arbetarens virtuositet inom det inskränkta område, på vilket han rör sig, blir visserligen därigenom oerhört stegrad. Han upptäcker en mängd konstgrepp, lämnar dem åt sina kamrater och lär sig andra av dem. Det ombyte av plats och verktyg, som arbetets mångfald medför, förorsakar bortslösande av tid och arbetskraft; detta bortfaller för detaljarbetaren inom manufakturen, vilken där oavbrutet arbetar i en sträcka på samma plats och med samma verktyg. Å andra sidan ligger i verksamhetens omväxling en vederkvickelse och ett behag, som detaljarbetaren saknar.

Arbetsdelningen inom manufakturen utvecklar icke blott arbetarens virtuositet, utan den medför även en fulländning i hans verktyg. Ett verktyg, som skall tjäna till de mest olikartade förrättningar, kan ej vara fullt lämpat för var och en av dem. Ett verktyg, som uteslutande användes till en förrättning, kan lämpas för denna och därigenom blir långt verksammare än det, förra verktyget.

Alla dessa omständigheter medför en betydande stegring i produktiviteten hos arbetet inom manufakturen mot inom hantverket.

2. Manufakturens båda grundformer.

Vi har hittills betraktat manufakturens dubbla ursprung och dess enkla beståndsdelar, detaljarbetaren och hans verktyg. Utom oss nu vända oss till dess utseende i sin helhet.

Manufakturen bar två, från varandra väsentligen skilda grundformer, som härleda sig från det förfärdigades, produktens natur. Antingen är denna sammansatt av en följd självständiga produkt-delar eller också frambringas den genom en följd med varandra sammanhängande handgrepp och förrättningar, vilka dock alla utföras efter varandra på samma arbetsobjekt.

Vi kan illustrera var och en av dessa båda manufakturens grundformer med ett berömt exempel. Sir William Petty åskådliggör arbetsdelningen inom manufakturen genom urfabrikationen, vilken är att räkna till manufakturens första grundform. Inom hantverksindustrin var uret ursprungligen en produkt av en arbetares arbete, vilken själv förfärdigade detsamma från början till slut. Så snart urfabrikationen underkastats det kapitalistiska tillverkningssättet, blev förfärdigandet av varje särskild av urets beståndsdelar hänvisat till en särskild detaljarbetare, och likaså dess sammansättning. Då finns det urfjädermakare, siffermakare, fodralmakare, personer som förfärdigar visare, tappmakare o. s. v. slutligen personer som sätter tillsammans hela uret och sätter det i regelbunden gång.

Ett exempel på den andra grundformen inom manufakturen har Adam Smith givit oss i sin berömda framställning om knappålsindustrin, sådan den var på hans tid. ”Den ena personen drar ut tråden”, säger han, ”den andra sträcker den, den tredje skär den i stycken, den fjärde sätter spets på den, den femte slipar den i den andra ändan, där huvudet skall sättas. Även för att göra huvudet fordras två eller tre särskilda operationer. Att sätta huvudet på nålen är ett särskilt göra; – att göra nålarna vita ett annat. Det blir t. o. m. en särskild arbetsgren att sticka nålarna i papper. Och så är arbetet för att förfärdiga en knappål fördelat i aderton från varandra skilda förrättningar, vilka vid några fabriker av detta slag utföras av lika många händer (Wealth of nations. Ch I).

Varje särskild tråd genomlöper efter vartannat de olika detaljarbetarnas händer; men dessa arbetare är även alla samtidigt verksamma. Inom nålmanufakturen dras, sträcks, skärs, spetsas o s. v. trådar samtidigt, korteligen de olika operationer som hantverksarbetaren måste utföra *efter vartannat* utföras inom manufakturen samtidigt *jämte varandra*. Därigenom blir det

möjligt att lämna mera varor på samma tidrymd. I jämförelse med hantverket vinnas även produktivkraft inom manufakturen, en vinst som beror på dess kooperativa karaktär. Men det vidlåder ännu manufakturen en inskränkning: den må tillhöra det första slaget, som vi lämnade exempel på uti urindustrin, eller det andra på vilket vi fann ett exempel i nålfabrikationen, alltid måste produkten eller dess beståndsdelar transporteras ur en hand till en annan, vilket tar tid och arbete i anspråk. Denna inskränkning övervinns först i storindustrin.

Vid denna transport från en hand till en annan lämnar den ena arbetaren den andra hans råmaterial. Så den ena arbetaren sysselsätter sålunda den andre. Så kan t. ex. den arbetare, som har att sätta huvuden på nålarna, ej göra detta om icke ett tillräckligt antal för ändamålet bearbetade trådstycken lämnas honom. Skall sålunda arbetet i sin helhet fortgå oavbrutet och ej stocka sig någonstades, så måste den nödvändiga arbetstid fastställas, som är nödvändig inom varje detaljarbetsgren för att framställa en viss produkt, och mängden av de i densamma sysselsatta arbetarna bestämmas i förhållande därtill. Om t. ex. trådkäraren genomsnittligt kan skära 1000 nålar på en timme under det att den arbetare, som har att sätta på huvudena, på samma tid blott blir färdig med 200 nålar, så måste två trådkärare vara i verksamhet för att kunna i tillräcklig grad sysselsätta tio personer, som påsätta huvuden. Men å andra sidan måste en kapitalist, som sysselsätter en trådkärare, även använda fem, som påsätta huvuden, om han vill begagna den förres arbetskraft fullt i enlighet med sitt syfte. Vill han utvidga sitt företag så är ej heller det antal arbetare godtyckligt, som han måste anskaffa, om han vill begagna sig av deras arbetskraft i full utsträckning. För att stanna vid vårt exempel; om han antar en trådkärare till, blir detta endast då till motsvarande fördel för honom ifall han använder fem, icke tre eller fyra personer, som påsätta huvuden.

Att framställa en vara på den därtill samhällseligt nödvändiga arbetstiden är, såsom vi vet, en fordran för varuproduktionen överhuvudtaget; den framtingas genom *konkurrensen*. Men i och med utvecklingen av den kapitalistiska manufakturen blir framställandet av en viss produktmängd inom den samhällseligt nödvändiga arbetstiden även en *teknisk* nödvändighet. Om hantverkaren arbetar fortare eller långsammare än vad som är samhällseligt nödvändigt, så har detta inflytande på hans förtjänst av arbetet, men gör icke själva arbetet omöjligt. Inom den kapitalistiska manufakturen råkar hela arbetsprocessen i stockning, så snart produktionen inom ett slags detaljarbete avviker från regeln. Vi har här ovan sett, att det samtida användandet av ett större antal arbetare vid samma arbete, gör deras arbete till genomsnittsarbete. Denna fördel inom den enkla Kooperationen blir en nödvändig fordran inom manufakturproduktionen.

Först då det produceras kapitalistiskt, producerar sålunda den *enskilde* varuproducenten (kapitalisten) i regeln med samhällseligt nödvändigt genomsnittsarbete, och måste göra detta. Först under det kapitalistiska produktions sättet kommer varuvärdets lagar till full utveckling.

Med manufakturen börjar här och där även redan användandet av *maskiner*; dessa spela dock ständigt under denna period blott en biroll. Manufakturernas huvudmaskineri förblir den sammansatta arbetsstyrkan, byars i varandra ingripande hjul utgöras av de enskilda detaljarbetarna. Arbetaren är under manufaktursystemet i själva verket blott en del av en maskin, och har att verka lika regelbundet och ihållande som en sådan. Liksom det finns mer eller mindre komplicerade delar på maskinerna, så erfordra även de olika detaljarbetena mer eller mindre utbildade arbetare, vilkas arbetskraft därför också äger mer eller mindre värde. Då nåltillverkningen ännu bedrevs hantverksmässigt, var varje nåltillverkarens utbildning densamma, och därför även i det stora hela värdet av vars och ens arbetskraft bland dem detsamma och jämförelsevis högt. Då nåltillverkningen underkastades manufaktursystemet, sönderföll den i vissa detaljarbeten, som fordrade stor övning, och andra, som med lätthet kunde läras. Deras arbetskraft, som använde lång tid för att vinna den nödvändiga aningen, hade naturligtvis ett långt högre värde, än deras arbetskraft som utförde de lättare handgreppen. Så uppstår ”en arbetskrafternas hierarki, vilken motsvaras av en graderad skala i

arbetslönerna".* På den nedersta graden stå de som förrätta göromål, vilka varje människa kan utföra utan synnerlig övning och förberedelse. Sådana enkla göromål förekommer inom varje slags produktionsprocess; inom hantverket utgör de en omväxling i mera sammansatta slag av verksamhet; inom manufakturen blir de en oavbrutet fortlöpande sysselsättning för en särskild klass arbetare, som nu skiljer sig såsom icke-utlärde arbetare från de utlärda.

Nästan varenda arbetare inom manufakturen har att genomgå en kortare utvecklingstid än hantverkaren i motsvarande industrigren. Den senare har att lära sig alla de förrättningar, som är nödvändiga för att göra produkten inom hans yrke färdig; den förre blott en eller några få av dessa förrättningar: För arbetare, vilka endast har sådana handgrepp att utföra, som ej särskilt behöver inläras, bortfaller utbildningskostnaderna helt och hållet.

Så sjunker i och med manufakturen arbetskraftens värde; därmed sjunker den för arbetarens underhåll nödvändiga arbetstiden och ökas under en lika lång arbetsdag överskottsarbetets storlek, växer det relativa överskottsvärdet.

Men arbetaren blir kroppsligt och andligt förkrympt, hans arbete förlorar varje innehåll, varje intresse för honom, han själv blir blott ett kapitalets tillbehör.

* Följande tabell, som vi lånat från Babbage (Om maskineriets och manufakturens ekonomi, London, 1835, XXIV och 408 S.) åskådliggör mycket väl den hierarkiska graderingen av de olika lönegraderna och den tekniska nödvändigheten att avpassa arbetarnas antal i varje enskild för rättning samt att göra gällande den genomsnittligt nödvändiga arbetstiden. Tabellen visar förhållandena inom en liten engelsk knappnålsmanufaktur i början av vårt århundrade (s. 184).

Förrättningens namn	Arbetare	Lön per dag
Tråddragare	en man	3 shillings 3 pence
För att sträcka tråden	en kvinna	1 sh. – p.
	en flicka	6 ”
Spetsa	en man	5 sh. 3 p.
Förfärdiga huvuden	en man	5 sh. 4½ p.
	en gosse	4½ ”
Påsätta huvuden	en kvinna	1 sh. 3 p.
Göra dem vita	en man	6 sh. – p.
	en kvinna	3 ”. – ”.
Sticka dem i papper	en kvinna	1 sh 6 p

Lönerna voro sålunda från 4 ½ p. (33 öre) till 6 sh. (5: 40).

9. Maskiner och storindustri.

1. Maskinernas utveckling.

Arbetsdelningen inom manufakturen förde visserligen till en modifiering i det hantverksmässiga arbetet, men avskaffade det icke. Hantverksskickligheten förblir i det stora hela grundvalen för manufakturen och möjliggör för den, om också ensidigt övade detaljarbetaren, en *viss självständighet* gentemot kapitalisten. Han kan icke ersättas från den ena dagen till den andra, och å andra sidan är hans arbete oundgängligt för hela affärens fortgång, såsom vi sett uti exemplet om nålfabrikationen. Och arbetarna är så gott medvetna om denna deras fördel att de gör allt för att bibehålla denna manufakturens hantverksmässiga karaktär genom att så mycket som möjligt upprätthålla hantverksvanorna t. ex. inom lärlingsväsendet o. s. v.

Denna strävan kan man ännu i dag iaktta inom en del industrier, som ännu bedrivs manufakturmässigt. Häri ligger även hemligheten av många segrar, som fackföreningsrörelsen vunnit.

Den enes död, den andres bröd. ”Genom hela manufakturperioden”, skriver Marx, ”löper därför klagan över *bristen på disciplin* hos arbetarna. Och hade vi ej vittnesbörden från samtida skriftställare, så skulle de enkla fakta, att från 16 århundradet ända till tidpunkten för den stora industrin *kapitalet misslyckas att bemäktiga sig manufakturarbetarens hela tillgängliga arbetstid*, att manufakturerna är kortlivade och lämnar sina bopålar i ett land för att nedsätta sig i ett annat *i och med arbetarnas in- och utvandring* – så skulle dessa fakta ensamma tala volymer.” Man förstår av detta det smärtans skri som den anonyme författaren av en år 1770 utkommen ströskrift utstötter: ”Arbetare borde aldrig betrakta sig som oavhängiga av sina förmän . . . Ordning måste införas på det ena eller andra sättet.”

Och ordning blev införd. Manufakturen frambragte självbetingelserna därför. Den skapade den hierarkiskt ordnade verkstaden för att producera mera sammansatta arbetsinstrument, och ”produkten av arbetets manufakturmässiga delning frambragte i sin tur maskiner.” Men maskinen ger nådestöten åt den hantverksmässiga verksamhetens herravälde.

Varigenom skiljer sig maskinen från hantverksinstrumentet, varigenom förvandlar sig arbetsmedlet från verktyg till maskin? Därigenom att en mekanisk apparat, som blott behöver sättas i *vederbörlig rörelse*, ”med sina verktyg *förrättar samma operationer som förut arbetaren förrättade med liknande verktyg*”. Om sedan drivkraften utgår från en människa eller i sin tur från en annan maskin, ändrar intet i sakens innebörd. Detta bör fasthållas gentemot den oriktiga uppfattningen att maskinen skulle skilja sig från verktyget därigenom, att den sätts i rörelse genom en från människan skild naturkraft såsom djur, vatten, vind o. s. v. Användandet av sådana rörelsekrafter är långt, långt äldre än maskinproduktionen; vi behöver blott erinra om plogens dragande av oxar eller hästar. Djur, vind, vattenkraft o. s. v. har som bekant, redan mycket tidigt använts av människorna såsom motoriska (rörelse-)krafter, vid kvarnar, pumpverk o. s. v., utan att det medförde någon revolution i produktionsstället; *t. o. m. ångmaskinen* framkallade ingen industriell revolution då den uppfanns i slutet av 17:de århundradet. Men däremot blev detta fallet, då den första betydande verktygsmaskinen, ”spinnmaskinen”, uppfanns. Det finns ingenting puerilare än historien om ångkraftens upptäckt till följe av ett tillfälligt betraktande av en kokande tekanna. Vattenångans förmåga att utveckla kraft var sannolikt redan för 2,000 år sedan bekant för grekerna, men de förstod sig ej på att använda den; senare begagnade man den till allehanda mekaniska lekverk. Men uppfinnandet av *ångmaskinen* är produkten av en verklig, om sitt mål medveten andlig *ansträngning*, stödd på föregående försök och var först möjlig då manufakturen lämnat de tekniska förutsättningarna till dess framställande, särskilt ett tillräckligt antal skickliga mekaniska arbetare. Och den var vidare möjlig först då *behovet* väckt *intresset* för nya

drifkrafter.* Men detta var fallet då *arbetsmaskinen* var uppfunnen.

Den behövde för att kunna riktigt använda en kraftigare, mera *regelbundet* arbetande drivkraft än den som förut förefanns. *Människan* är ett mycket ofullkomligt verktyg för *kontinuerlig* (oavbruten) och *likformig* rörelse och dessutom för svag; *hästen* är starkare men icke blott mycket dyrbar och endast i inskränkt grad möjlig att använda uti en fabrik, utan har även den farliga egenskapen att ibland ha sitt huvud för sig; *Vinden* är för *ostadig* och *okontrollerbar*. Även *vattenkraften*, som redan under manufakturperioden mycket användes, var ej längre tillräcklig då den ej kunde ökas efter behag, under somliga årstider regelbundet nekade sin tjänst och framför allt var *bunden vid vissa platser*. Först sedan *James Watt* efter många ansträngningar hade upfunnit sin andra s. k. dubbelt verkande ångmaskin, sedan han i sin kompanjon *Mathias Boultons* ”*högst utvecklade*” industriella etablissement, funnit ”såväl de *tekniska krafterna*, som *penningmedlen*” (se Buch der Erfindungen), som han behövde för att utföra sina planer – först då var den motor uppfunnen, som ”*själv frambringar sin drivkraft*, genom att förtära kol och vatten, vars *krafthöjd* helt och hållet står under *mänsklig kontroll*, som än *mobil* (kan flyttas från en ort till en annan) och själv ett medel för *lokomotion* (förflyttning), som kan anbringas i *städerna* och icke som vattenhjulet hör till landsbygden, som tillåter *produktionens koncentrerung i städerna*, i stället för att som vattenhjulet strö ut den över landet, och som är *universell* (allmän) i sin *teknologiska användning*.” (Marx s. 391). Och nu verkar naturligtvis den fullkomnade rörelsekraften å sin sida tillbaka på arbetsmaskinen, så att den allt mera utvecklas.

”Allt utvecklat maskineri består av *tre* väsentligen olika delar: *rörelsemaskinen*, *mekanismen för att överföra rörelsen* (transmissions-mekanismen) och slutligen *verktygsmaskinen* eller *arbetsmaskinen*”. Vi har nyss betraktat rörelsemaskinen såsom drivkraft för hela mekanismen. *Överförings-* (-transmissions-) mekanismen, som är sammansatt av svänghjul, axelledningar, kugghjul, ”turbiner”, ”fästen”, band, remmar, excenterskivor av alla möjliga slag, *reglerar* rörelsen, *förvandlar dess form* allt efter vad som erfordras t. ex. från en rätlinig till en cirkelformig, samt *fördelar* och *överför* den på *verktygsmaskineriet*. ”Båda dessa mekanismens delar finns blott till för att meddela verkstygsmaskinen den rörelse, genom vilken den behandlar arbetsobjektet och på ändamålsenligt sätt förändrar detsamma.

Det är från *verktygsmaskinen*, som, enligt vad redan anmärkts, den industriella revolutionen under i 8:de århundradet utgick, liksom den ännu i dag bildar utgångspunkten där en förutvarande hantverks- eller manufaktur-verksamhet övergår till maskinindustri. Den är närmast antingen en mer eller mindre förändrad upplaga av det gamla hantverksinstrumentet, såsom den mekaniska vävstolen, eller ock är de på de anbragta organen gamla bekanta, såsom spindeln på spinnmaskinen, nålen på strumpstickningsmaskinen, kniven i hackelsemaskinen o. s. v.

Men det *antal verktyg*, en verktygsmaskin samtidigt sätter i rörelse är ”på förhand fritt från den begränsning, som inskränker en hantverksarbetares verktyg”.

Då en rörelsemaskin genom ändamålsenligt inrättande av mekanismen för överförandet av rörelsen, (”genom att fördela dess kraft på flera punkter”) samtidigt kan sätta igång en hel mängd arbetsmaskiner, så sjunker därigenom den enskilda arbetsmaskinen ned till ett blott *element* uti den maskinmässiga produktionen. Där en och samma arbetsmaskin utför hela arbetet, såsom t. ex. i den mekaniska vävstolen, så framträder inom den på maskinarbete grundade verkstaden d. v. s. inom *fabriken*, åter för varje gång den *enkla Kooperationen*, i det att ett antal *likartade arbetsmaskiner* (från arbetarna kan här tills vidare bortses) arbetar i samma rum samtidigt med och *bredvid varandra*. Icke desto mindre existerar här en *teknisk enhet*. Ett pulsslag, en och samma rörelsemaskin sätter dem samtidigt i gång. De är blott

---

* Göthe besvarar frågan: ”livad är att uppfinna?” med de träffande orden; ”Avslutningen på det sökta”. (Buch der Erfindungen)

organ för samma rörelsemekanism.

Då å andra sidan arbetsobjektet genomlöper en sammanhängande rad *olika processer*, vilka utföras av en kedja olika, men *varandra kompletterande* verktygsmaskiner – då sålunda den för *manufakturen* egendomliga Kooperationen genom *delning av arbetet* ånyo framträder, men nu så att *arbetsmaskiner* ingripa i varandra såsom delar av ett helt – först då träder i den enkla självständiga maskinens ställe ett egentligt maskinsystem. Varje särskild, en del av arbetsprocessen förrättande maskin, lämnar den nästföljande sitt råmaterial, och liksom inom manufakturen vid Kooperationen mellan detaljarbetarna så fordras i det ordnade maskinsystemet för att *detaljmaskinerna* ständigt ska ge varandra sysselsättning *en bestämd proportion* mellan deras *antal, omfång* och *hastighet*. Detta sammansatta arbetsmaskineri är nu desto mera *fulländat*, ju mera kontinuerligt hela arbetet fortgår, d. v. s. med ju *mindre avbrott* råmaterialet övergår från sin första till sin sista form, ju mera alltså *mekanismen själv* i st. f. människohanden för det från det ena produktionsstadiet till det andra. Utför arbetsmaskineriet själv alla för råmaterialets bearbetning nödvändiga operationer utan mänsklig hjälp, så att den endast erfordrar mänsklig tillsyn, så har vi *ett automatiskt maskinsystem*. Att även ett sådant ännu alltid kan utarbetas bättre i detalj, visar den apparat, som .av sig själv stannar spinnmaskinen, så snart en enda tråd går av. Såsom ett exempel både ”på produktionens kontinuitet (fortlöpande utan avbrott) och på genomförandet av den automatiska (självverkande) principen kan”, säger Marx, ”anföres *den moderna pappersfabriken*”.

Liksom den av Watt uppfunna ångmaskinen så var även de andra första uppfinningarna på maskinväsendets område endast utförbara därigenom att manufakturperioden frambragt en ansevärd mängd skickliga mekaniska arbetare, detaljarbetare inom manufakturen, samt dessutom även självständiga hantverkare, som var i stånd att förfärdiga maskiner. De första maskinerna gjordes av hantverkare eller inom manufakturer.

Men så länge maskinerna hade för sin tillvaro att tacka den *personliga* skickligheten och den *personliga* kraften hos arbetare, som ännu var till hälften konstnärer, så var de icke blott mycket dyra – en punkt vari kapitalisten alltid visar gott omdöme – utan möjligheten att använda dem i större antal, således storindustrins utveckling, måste även förbli beroende av ökningen i maskinbyggare, vilkas yrke krävde lång lärotid och vilkas antal därför icke kunde ökas i ett slag.

Men även i tekniskt hänseende råkade storindustrin i motsättning till sitt hantverks- och manufakturmässiga underlag, så snart den kommit till en viss höjd i sin utveckling. Varje framsteg, utvidgandet av maskinernas omfång, deras frigörelse från den hantverksmässiga modell, som ursprungligen behärskade dem, användandet av lämpligare, men svårhanterligare material, t. ex. järn i st. f. trä, stötte på de största svårigheter, vilka till och med den uti manufakturen genomförda arbetsdelningen ej mäktade övervinna. ”Sådana maskinerier som t. ex. den moderna tryckpressen, den moderna ångvävstolen och den moderna kardmaskinen, kunde icke framställas av manufakturen”.

Å andra sidan drar en omvälvning inom en industrigren med sig omvälvning i en mängd industrigrenar, som stå i sammanhang med den förra. Maskinspinneriet nödvändiggör maskinväveriet och båda tillsammans framtvinga en mekanisk-kemisk revolution i blekerierna, tryckerierna och färgerierna. Men nu krävde revolutionen i produktionssättet inom industrin och lantbruket en *omvälvning i samfärds- och transportmedlen*. Storindustrin med sin feberaktigt hastiga produktion måste snabbt kunna erhålla sina råämnen, måste hastigt och i stora massor kasta ut sina produkter i marknaden, måste vara i stånd att allt efter behov dra till sig och stöta bort stora arbetarmassor o. s. v. Därav en omvälvning i skeppsbyggnadskonsten, segelfartygens ersättande med ångfartyg, järnvägar i stället för diligenser, telegrafer i stället för ilbud. ”Men de kolossala järnmassor, som nu skulle smidas, svetsas ihop, skäras, borraras och formas, fordrade åter cyklopiska (jättelika) maskiner, vilka den manufakturmässiga

maskinbyggnadskonsten icke förmådde åstadkomma”.

Alltså måste storindustrin skaffa sig ett eget underlag, som passade till dess väsen, och detta måste gå till på det viset att den skaffade maskiner, som kunde producera maskiner. ”Först med verktygsmaskinernas hjälp har tekniken kunnat gå i land med den jätteuppgift som byggandet av maskiner förelade henne”. (Buch der Erfindungen.) Men härför var det nödvändigt att kunna maskinmässigt producera de stränga geometriska figurer; såsom räta linjer, plan, cirklar, cylindrar, koner och klot, vilka behövdes för de enskilda maskindelarna. Och även detta problem blev löst, då *Henry Maudsley* i första årtiondet av vårt århundrade uppfann den s. k. supportsliden (”Drehbankschlitten”, ”slide rest”), som snart började förfärdigas automatiskt och från svarvstolen överflyttades på andra konstruktionsmaskiner. Tack vare denna mekaniska uppfinning lyckades man frambringa de geometriska figurerna på de enskilda maskindelarna ” med en grad av lätthet, noggrannhet och hastighet, som icke en lång erfarenhet i den skickligaste arbetares hand skulle kunnat åstadkomma”.*

Vi behöver icke spilla många ord på att framhålla hur storartat det maskineri är, som nu används till maskiners förfärdigande. Vem har icke hört talas om jättarna i våra maskinfabriker, dessa väldiga anghammare t. ex. som väger över 100 centner och pulveriserar ett granitblock som ingenting, men på samma gång kan slå de saktaste slag, vilkas styrka ända in i de minsta olikheter kan noga bestämmas, o. s. v? Och varje dag bringar oss något nytt framsteg i maskinsystemet, någon ny utsträckning av dess område.

I manufakturen var arbetsdelningen ännu övervägande subjektiv, detaljprocessen var anpassad efter *arbetarens person*; i maskinsystemet har däremot storindustrin en alldeles *objektiv* produktionsorganism, som står färdig gentemot arbetaren och efter vilken därför denne har att anpassa sig. Kooperationen, att den ensamma arbetaren trängs undan av den som arbetar tillsammans med kamrater, är icke längre en tillfällighet utan ”*en teknisk nödvändighet, som föreskrivs av arbetsmedlets natur*”.

2. Värdet som maskineriet ger produkten.

Maskinen hör liksom det enkla verktyget till det konstanta kapitalet. Den skapar intet värde, utan avger endast sitt eget värde till produkten, i ett enskilt fall sålunda värdet av vad den förlorar genom att den slits.

I *arbetsprocessen* ingår maskineriet *helt och hållet*, i *tillgodogörelse*-processen däremot alltid endast *delvis*. Detsamma gäller också nu verktyget, men skillnaden mellan maskinens ursprungliga totalvärde och den *värde-del* den avger till produkten är långt större en fallet är med verktyget; ty för det första *lever maskiner längre* än verktyget, eftersom de är förfärdigade av mera varaktigt material, för det andra möjliggör de, genom att de regleras efter strängt vetenskapliga lagar, *större sparsamhet* i utgivandet av sina beståndsdelar och konsumtionsmedel, och slutligen är deras produktionsområde ojämförligt mycket större än verktygets.

Är skillnaden mellan värdet av maskineriet och den värdedel, som överförs på dess dagsprodukt, given, så bestämmer produktens omfång graden vari denna värdedel fördyrar produkten. En hr Baynes från Blackburn beräknade i ett föredrag som hölls 1858 att ”varje effektiv mekanisk hästkraft driver 450 självverkande spinn-maskiner (Mulespindeln), eller 200 ”Drossel-spindlar” eller 15 vävstolar för 40-tums väv” o. s. v. Den dagliga kostnaden för en ång-hästkraft och slitningen av det maskineri den sätter i rörelse fördelar sig sålunda i första fallet över dagsprodukten av 450 ”Mule-spindlar”, i andra av 200 ”Drossel-spindlar”, i tredje av 15 mekaniska vävstolar; den värdedel som sålunda överförs på ett lod garn eller en

---

* *The Industry of Nations*, London, 1855, ”B. 2. s. 239. Marx anför ur samma arbete följande uttalande om uppfinningen av ”slide rest”: ”Så enkel och till det yttre obetydande som denna tillsats till svarvstolen kan förefalla, är det efter vår mening icke för mycket sagt då vi påstå att inflytandet därav på maskinväsendets förbättring och utvidgning var lika stort som av Watts förbättring av ångmaskinen”.

aln väv är ju då utomordentligt ringa.

Är *arbetsmaskinernas verkningskrets* given, d. v. s. antalet av deras verktyg bestämt eller som för ånghammaren, där det är fråga om kraft, storleken av deras kraft given, så beror produktmassan av den *hastighet*, varmed maskinen opererar.

Storleken av den värdedel, som maskineriet tillför produkten, beror, då proportionen, vari värde-överföringen försiggår, är given, av hur stort *maskineriets eget värde* är. Ju mindre arbete det själv kostat, desto mindre är det värde, som det tillför produkten. Kostar maskineriets produktion lika mycket arbete som dess användande besparar, så byter arbetet endast plats, men någon ökning i arbetets produktivitet äger icke rum. Maskinens produktivitet mäts av i hur hög grad den sparar *mänsklig arbetskraft*. Det står därför alls icke i motsägelse mot maskinproduktionens princip, att i allmänhet hos en maskinprodukt, jämförd med hantverks- eller manufakturmässigt frambragta varor, den värdebeståndsdel, som kommer från *arbetsmedlet*, tilltager *relativt*, d. v. s. i förhållande till produktens totalvärde, på samma gång som dess absoluta belopp sjunker.

Ur synpunkten att få *produkten billig* är gränsen för ett maskineris bruk den, att dess egen produktion skall kosta mindre arbete än det som dess begagnande sparar. Men som vi förut sett betalar icke kapitalet det arbete som nedlagts, utan endast *värdet* av den använda *arbetskraften*. För kapitalet begränsas sålunda en maskins brukbarhet av skillnaden mellan *maskinens värde* och hela värdet av den *arbetskraft*, som den ersätter medan den kan göra tjänst, det vill med andra ord säga, alldenstund arbetarnas verkliga lön än sjunker under värdet av hans arbetskraft, än stiger däröver, och vidare är olika i olika länder, på olika tider och i olika arbetsgrenar, av skillnaden mellan *priset* på maskinen och *priset* på den arbetskraft den skulle ersätta. Endast *denna* skillnad är för kapitalisten avgörande, det är endast den som trycker på honom med konkurrensens makt, och därav kommer det sig att det ibland händer att maskiner, som i ett land visa sig vinstgivande, icke kommer till användning i ett annat. I Amerika har man uppfunnit maskiner som knackar sten, men i den gamla världen begagnas de icke, ty här får proletären, som förrättar detta arbete, betalt för en så ringa del av sitt arbete att maskinerna skulle fördyra produktionen för kapitalisterna.

Låga löner är sålunda ett direkt *hinder* för införandet av maskiner och alltså även ur denna synpunkt till skada för samhällets utveckling.

Först i ett samhälle, där motsatsen mellan kapital och arbete vore upphävd, skulle maskinväsendet få spelrum nog till full utveckling.

3. Den maskinmässiga produktionens närmaste verkningar på arbetarna.

”Så snart maskinen gjort muskelkraften outhärlig, blir den ett medel att begagna *arbetare utan muskelkraft* eller *med omogen kroppsutveckling*, men som har större smidighet i lemmarna. Det väldiga medlet att ersätta arbete och arbetare förvandlas genast till ett *medel att öka lönarbetarnas antal* genom att bringa arbetarfamiljen alla medlemmar utan skillnad till ålder och kön in under kapitalets omedelbara lydnad”. Tvångsarbetet för kapitalisten träder icke blott i stället för barnens lekar, utan även i stället för det fria arbetet i den husliga kretsen till familjens bästa. ”*Kvinno- och barnarbete* var första lösen vid kapitalismens användning av maskiner!”

Återverkan härav skulle komma att bli för arbetsklassen lika ödesdiger i ekonomiskt, socialt och sedligt avseende.

Hittills hade arbetskraftens värde bestämts av den arbetstid, som behövdes för att underhålla icke blott den vuxna arbetare-individen, utan hela *arbetarfamiljen*, vars försörjare han var: Men då nu hustru och barn också drogs in på arbetsmarknaden och fick tillfälle att även förtjäna, fördelade sig med tiden värdet av mannens arbetskraft över hela hans familj. Och

efter denna rörelse i arbetskraftens *värde* anpassar sig under bårt hastigt motsvarande rörelse i dess *pris*, d. v. s. i *arbetslönen*. I stället för fadern måste småningom hela familjen arbeta för lön för att kunna existera, och sålunda lämna icke blott arbete utan även *överskottsarbete* åt kapitalet. Maskinen ökar på detta sätt icke blott materialet för utsugning, utan även *utsugningsgraden*.

En nominellt något ökad inkomst för arbetarfamiljen är härmed icke alls oförenlig. Om i stället för fadern ensam nu fader, moder och två barn arbetar, så är deras sammanlagda lön i flesta fall högre än förut faderns lön ensam. Men *levnadskostnaderna* har även *stigit*. Maskinen betyder mera ekonomi i *fabriken*, men maskinindustrin gör slut på ekonomin i arbetarens *hushåll*. Fabriksarbeterskan kan inte på samma gång vara husmor. Sparsamhet och ändamålsenlighet i användningen av livsmedlen bli en omöjlighet. Förut hade arbetaren sålt sin egen arbetskraft, och över den förfogade han som åtminstone formellt fri man. Nu är han slavhandlare och säljer hustru och barn till fabriken. Om den kapitalistiska farisén inför offentligheten åkallar himlen över denna ”bestialitet”, så glömmar han att det är han själv som skapat den, som drar vinst av den och skulle vilja föreviga den under den vackra titeln ”arbetets frihet”. Gentemot arbetarföräldrarnas bestialitet står för övrigt det *stora faktum*, att det var de vuxna manliga arbetarna som tvingade kapitalet att medge en inskränkning i kvinno- och barnarbetet i de engelska fabrikerna.

Marx anför talrika intyg på den förstörande inverkan barns och kvinnors fabriksarbete haft. Vi hänvisar till dessa och anför här ett exempel från senare tid, ur Singers undersökningar om det sociala tillståndet i nordöstra Böhmens fabriksdistrikter.* De data, som här anges, möjliggör för oss en jämförelse mellan medeltaldödligheten för barn i ett land, som så gott som icke alls har någon storindustri, nämligen *Norge*, och distrikter, där storindustrin nått en hög utveckling och icke på den tid då boken skrevs var inskränkt genom någon arbetarskyddslagstiftning, i nordöstra *Böhmen* nämligen.

I *Norge* kom (1866-74) på 10,000 levande födda av båda könen under det första levnadsåret dödsfall 1063

Däremot räknade man i följande högindustriella distrikter på 10,000 levande födda

Dödsfall under första levnadsåret

Hohenelbe	3 026
Gablonz	3 104
Braunau.	3 236
Trautenau	3 475
Reichenberg (omgivningen)	3 805
Friedland	4 130

Dödligheten av dibarn i fabriksdistrikten var sålunda *tre till fyra gånger så stor* som i det i ”kultur”-efterblivna *Norge*! Och denna stora dödlighet kan icke, som Malthusianerna skulle vilja göra gällande, förklaras genom en allt för stor befolkningsökning. Antalet födelser är tvärtom påfallande litet. I de av Singer undersökta distrikten kommer på 1,000 invånare årligen icke fullt 35 födda, men i Tyskland nära 42 och i Österrike i sin helhet över 40.

Förutom fysisk och moralisk degeneration åstadkom förvandlingen av omogna människor till blotta maskiner för fabricerande av överskottsvärde även en ”*intellektuell ödeläggelse*, som noga bör skiljas från den naturliga okunnighet, som väl lägger själen i träde, men icke förstör dess utvecklingsförmåga, dess möjlighet att odlas”.

En ”välsignelserik” verkan har dock det att kvinnor och barn genom maskinerna dras in att öka arbetspersonalen: det blir en kraftig hjälp att bryta det motstånd, som den manlige

* Untersuchungen über die zozialen Zustände in den Fabrikbezirken mer nordöstlichen Böhmen”, Leipzig 1885.

manufakturarbetaren ännu kunde göra mot kapitalets despotism.

Vad är ändamålet med ett maskineri, varför inför en kapitalist maskiner? För att lätta sina arbetares möda? Ingalunda. Maskinerna har till ändamål att genom höjande av *arbetets produktionskraft* göra varor billigare och förkorta den del av arbetsdagen, som arbetaren behöver för att frambringa värdet av sin arbetskraft, till förmån för den del, varunder han producerar *överskottsvärde*.

Men nu har vi sett att maskinerna är desto mera produktiva, ju mindre del av sitt eget värde de lämnar till en bestämd mängd produkter. Och denna del är desto mindre, ju större produktmassan är, som de frambringar. Men produktmassan är desto större ju längre tid maskinerna hållas i verksamhet. Är det nu månne likgiltigt för kapitalisten om denna "arbetsperiod" för hans maskiner t. ex. fördelas på 15 år med 8 timmars arbete om dagen, eller på $7\frac{1}{2}$ år med 16 timmar dagligen? Matematiskt sett är användningstiden i bägge fallen densamma. Men vår kapitalist räknar på annat sätt.

För det första säger han sig: På $7\frac{1}{2}$ år och med 16 timmars gång om dagen tillföra maskinerna icke totalprodukten mera värde än på 15 år med 8 timmar om dagen, men däremot reproducerar de i första fallet sitt värde dubbelt så fort som i andra och försätta mig i det angenäma läget att på $7\frac{1}{2}$ år kunna stryka in lika mycket överskottsvärde som annars på 15 – fränsett nu andra fördelar, som följa med en förlängd arbetsdag.

Vidare: Mina maskiner slitas icke blott då de är i gång, utan även då de stå stilla och är utsatta för elementens inverkan. Rasta de, så rosta de. Denna slags slitning är ren förlust, och den kan jag undvika ju mera jag förkortar den tid de stå stilla.

Men vidare: I vår tid då den ena tekniska revolutionen avlöser den andra, måste jag dagligen befara att mina maskiners värde skall minskas genom någon dylik som är billigare eller har tekniska företräden. Ju hastigare jag sålunda låter den inbringa sitt eget värde, desto mindre är faran för en sådan olycka.

I parantes sagt är denna fara störst då maskiner först införas i en produktionsgren; här följa nya metoder slag i slag. Därför gör sig också då strävandet efter förlängning av arbetsdagen starkast gällande.

Vår kapitalist fortsätter: Mina maskiner, byggnader etc. representerar ett kapital på så och så många tusen kronor. Står de förstnämnda stilla, så ligger hela mitt kapital där utan nytta. Ju längre de därför är i verksamhet, desto bättre kan jag tillgodogöra mig icke blott dem utan även den del av mitt kapital, som är nedlagt i byggnader etc.

Till dessa kapitalistens betraktelser kommer ytterligare ett skäl, varom visserligen han själv lika litet som hans lärde sakförare nationalekonomen är medveten men som icke desto mindre utövar stor verkan. Kapitalisten skaffar sig sina maskiner för att spara arbetslön (variabelt kapital), så att hädanefter en arbetare på en timma må kunna producera lika mycket av varan i fråga som förut på tre eller fyra. Maskinen höjer arbetets produktivitet och kan därigenom utsträcka överskottsarbetet på det nödvändiga arbetets bekostnad, d. v. s. öka *överskottsvärdets procenthöjd*. Men den kan endast åstadkomma detta resultat genom att minska *antalet arbetare, som sysselsätts av ett givet kapital*. Maskindriften förvandlar en del av det kapital, som förut var variabelt, d. v. s. omsattes i levande arbetskraft, till maskiner, d. v. s. till konstant kapital.

Men vi vet att överskottsvärdets massa bestäms för det första av dess *procenthöjd* och för det andra av *antalet sysselsatta arbetare*. Maskinerna söker, då de införas i den kapitalistiska storindustrin, öka den första faktorn i överskottsvärdets massa genom att minska den andra. Det ligger sålunda en inre motsägelse i att använda maskinerna för att skapa överskottsvärde. Genom denna motsats drivs kapitalet till att utjämna den relativa minskningen i antalet utsugna arbetare på så vis att det, icke nöjt med att det relativa överskottsarbetet växer, även

söker stegra det absoluta överskottsarbetet och så mycket som möjligt förlänga arbetsdagen.

Den kapitalistiska användningen av maskiner skapar sålunda en mängd nya, mäktiga bevekelsegrunder till omåttligt förlängande av arbetsdagen. Men den ökar även möjligheten av dess förlängning. Då maskinen kan gå oavbrutet, så är kapitalet i sin strävan att öka på arbetsdagen endast bundet av de skrankor, som uppdras av det mänskliga maskinbiträdets, d. v. s. arbetarens naturliga utmattning och av det motstånd han kan göra. Det sistnämnda bryts såväl genom att dra in i produktionen det fogligare och böjligare kvinno- och barnelementet som genom att skapa en ”överflödig” arbetarbefolkning, som består av de arbetare, vilka maskinen tagit platserna ifrån. På detta vis kastar maskinen över ända alla moraliska och naturliga gränser för arbetsdagen och blir, trots att hon är ”det väldigaste medlet till arbetstidens förkortande”, i stället ett ofelbart medel att förvandla arbetarens och hans familjs hela livstid till disponibel arbetstid som tillgodogörs av kapitalisten.

Marx slutade den del av sitt arbete vari han konstaterar detta, med följande ord: ”Om”, så drömde Aristoteles, forntidens största tänkare, ”om varje verktyg å befallning eller på förhand anande kunde förrätta sitt vederbörliga arbete, likasom Daedalos' konstverk om rörde sig av sig själv eller Hefaiostos' trefötter som f egen drift gick till sitt heliga arbete, om sålunda vävstolarna vävde av sig själv, så behövde varken verkmästaren några biträden eller herren några slavar”. Och Antiparos, en grekisk diktare på Ciceros tid, hälsade uppfinningen av vattenkvarnen till att mala spannmål, denna elementarform för allt produktivt maskineri, som slavinnornas befriare och guldålderns återställare. ”Ja, dessa hedningar!” Som den fiffige Bastiat och redan före honom den ännu klokare Mac Culloch upptäckt förstod de sig icke alls på nationalekonomi och kristendom. De förstod bland annat inte att maskinen är det allra yppersta medel att förlänga arbetsdagen. De urskuldade måhända den enes slaveri med att det var medlet till den andras fulla mänskliga utveckling. Men till att predika massornas slaveri för att göra några råa eller halvbildade uppkomlingar till ”eminent spinners” (framstående spinneriägare), ”extensive sausage makers” (stora kortfabrikanter) och ”influential shoe black dealers” (inflytelserika blanksmörjehandlande), därtill saknade de det specifikt kristliga organet.”

Ju mera maskinväsendet och med det en särskild klass erfarna maskinarbetare utvecklar sig, desto mer tilltar också av sig själv arbetets hastighet och därmed den ansträngning det medför, m. a. o. *arbetets intensitet*. Denna stegring i arbetets intensitet är dock endast möjlig så länge arbetsdagen icke utsträcks över en viss gräns, liksom på ett visst stadium i utvecklingen en sådan stegring endast är möjlig i sammanhang med en motsvarande förkortning av arbetsdagen. När det gäller ett arbete som dag ut och dag in regelbundet skall upprepas, så dikterar naturen befallande sitt: hitintill och icke vidare.

Under fabriksindustrins första tid i England gick arbetsdagens förlängning och fabriksarbetets växande intensitet hand i hand. Men så snart den lagliga inskränkning i arbetsdagen, som den förbittrade arbetarklassen framtvungit, avskurit kapitalet varje möjlighet att på den första vägen uppnå en stegrad produktion av överskottsvärde uppbjöd detta all sin kraft för att vinna det önskade resultatet genom att påskynda maskinsystemets utveckling och genom större hushållning i produktionsprocessen. Då förut produktionsmetoden för relativt överskottsvärde i allmänhet gick ut på att genom att stegra arbetets produktivkraft sätta arbetaren i stånd att producera mera med samma arbetskvantum och på samma tid, så gäller det nu att få fram ett större arbetskvantum genom att *öka den mängd arbete, som utförs på en given tid*. Arbetsdagens förkortning leder för arbetaren till att han måste spänna sin arbetskraft ytterligare, till ”tätare fyllning av porerna i arbetstiden”, d. v. s. till större ”kondensering av arbetet.” På en timma av tio-timmars arbetsdagen måste han arbeta mer än förut på en timma av tolv-timmars dagen. En större massa arbete hoppessas sålunda på en given tidsperiod.

Vi har redan nämnt på vilka bägge vägar detta resultat kan nås: *större hushållning i arbets-*

processen och påskyndad utveckling av maskinväsendet. I förra avseendet sörjer kapitalet genom betalningsmetoden för att arbetaren på den kortare arbetstiden pressar ur sig mera arbetskraft än förut. Regelbundenheten, likformigheten, ordningen och energin i arbetet ökas. Till och med där kapitalet icke haft till sitt förfogande det andra medlet, att nämligen pressa ur arbetaren mera arbete genom att öka drivmaskinens *omloppshastighet* eller genom att *utsträcka omfånget* för den maskin, som skall tillses, till och där har man i detta avseende nått resultat som nedslagit alla på förhand framställda tvivelsmål. Nästan vid varje förkortning av arbetstiden förklara fabrikanterna att arbetet i deras etablissement övervakas så sorgfälligt och deras arbetares uppmärksamhet är så spänd att det är en orimlighet att vänta något nämnvärt resultat av en stegring i denna; och knappt är förkortningen genomförd förr än samma fabrikanter måste medgiva att, till och med om arbetsmedlen behållas oförändrade, förrätta deras arbetare på den kortare tiden icke blott lika mycket utan ibland mera arbete än förut under den längre tiden. På samma sätt är det med fullkommandet av maskineriet. Lika ofta som det förklarats att nu vore man framme vid gränsen för vad som på länge kunde nås lika ofta har denna gräns efter kort tid överskridits.

Så intensivt har arbetet blivit under en förkortad arbetsdag att de engelska fabriksinspektörerna, fastän de ”outtröttligt lovprisa de gynnsamma resultaten av fabrikslagarna av 1844 och 1850”, dock på 60-talet måst erkänna att arbetsdagens förkortning redan framkallat en *för arbetarnas hälsa förstörande intensitet i arbetet*.

De som tro att införandet av en normalarbetsdag skulle åstadkomma harmoni mellan kapital och arbete är fångna i en stor villfarelse.

”Det lider icke det ringaste tvivel”, säger Marx, ”att kapitalets tendens. att så snart förlängning av arbetsdagen en gång för alla är av lagen omöjliggjord, hålla sig skadeslös genom systematisk stegring av graden av arbetets intensitet och att förvandla varje förbättring i maskineriet till ett medel att suga ut en större kvantitet arbetskraft – att denna tendens snart åter måste föra till en vändpunkt, där *förnyad nedsättning i arbetstiden blir oundviklig*.”

Där *tio-timmars*-normalarbetsdagen blivit införd gör fabrikanternas nyss skildrade bemödanden inom icke synnerligen lång tid *åtta-timmars-dagen* nödvändig.

I våra ögon talar emellertid detta icke *mot*, utan *för* normalarbetsdagen. Liksom varje verklig social reform för den ut över sig själv, är den ett element till att *utveckla samhället vidare*, icke till att *köra det fast*.

4. Maskinen som arbetarens "uppfostrare".

Vi har hittills talat om de verkningar av maskinernas införande som i första rummet är av ekonomisk natur; låt oss nu också se till maskinernas direkt moraliska inverkan på arbetarna.

Jämför vi en modern, med maskindriven produktionsanstalt i dess helhet, d. v. s. en *fabrik*, med en verkstad, där arbetet drivs manufaktur- eller hantverksmässigt, så faller det oss genast i ögonen att, medan i manufakturen och hantverket arbetaren betjänar sig av verktyget, så är det i fabriken han som får betjäna maskinen han är det *"levande bihanget"* till en oberoende av honom existerande *död mekanism*. Maskinväsendets "filosof", eller som Marx döper honom, dess Pindaros, dr Andrew Ure, kallar den moderna fabriken "en kolossal automat, sammansatt av otaliga mekaniska självmedvetna organ, som verka i inbördes harmoni och utan avbrott för att producera ett och samma föremål, så att alla dessa organ är *underordnade* en rörelsekraft, som rör sig av sig själv." På ett annat ställe talar han om *undersåtarna* under "ångans välgörande makt". Bakom denna "välgörande makt" står naturligtvis dess användare, kapitalisten, som nog är välgörande – för sig själv nämligen.

I varje fabrik finner vi jämte massan av arbetare vid verktygsmaskinerna och deras hantlangare en personal som är obetydlig till antalet och som har till åliggande att *kontrollera och*

hålla i stånd hela maskineriet. Denna arbetarklass, som dels är utbildad vetenskapligt (ingenjörer), dels hantverksmässigt (mekaniker, snickare o. s. v.) står utom fabriksarbetarnas krets, och vi lämna den därför här åsido. Även ska vi här bortse från hantlangarna, vilkas enkla tjänster för det mesta lätt kunna ersättas genom maskiner (såsom det visat sig överallt där de billigaste av dessa hantlangare, barnen, genom fabrikslagar undandragits fabriken) eller i varje fall möjliggöra raskt ombyte på personer, som detta slags göra kastas på. Här är fråga om den egentliga fabriksarbetaren, *arbetaren vid verktygsmaskinen*.

På samma gång som arbetarens förra verktyg (nålen, spindeln, mejseln) har också hans särskilda skicklighet att föra dem gått över på verktygsmaskinen. Det är endast *en* skicklighet han fortfarande behöver, nämligen att anpassa sin egen rörelse efter maskinens likformiga och oavbrutna. Denna skicklighet förvärfvas hastigast i ungdomen. Arbetaren måste börja tidigt och fabrikanten är icke längre hänvisad till en arbetarkategori, som uteslutande uppfostrats till maskinarbetare, utan han har ständigt i den uppväxande arbetarungdomen reserver, som hastigt kunna fylla luckorna.

I sin "Eländets filosofi" betecknar Proudhon maskinen som "en protest av industrins genius mot det *sönderstyckade* och människomördande arbetet", som "*arbetarens återupprättelse*". Sant är visserligen att maskinen kastar över bord det gamla systemet för arbetsdelning på samma gång som dess tekniska förutsättningar, men det oaktat återfinner vi i fabriken det samma fortsatt och till och med i ännu mera förnedrande form. Arbetaren får visserligen icke längre ett och samma delverktyg hela sitt liv igenom, men i stället missbrukas maskinen i den stegrade utpressningens intresse till att förvandla honom från hans spädaste barndom till *en del av en delmaskin* och sålunda driva till sin spets hans *hjälplösa beroende* av fabriken i dess helhet, med andra ord av kapitalisten. Hans arbete avkläds allt andligt innehåll och det blir blott kvar ett mekaniskt, nervförstörande skinnande. Hans speciella färdighet blir en försvinnande bisak gentemot vetenskapen, de kolossala naturkrafterna och det samhällliga massarbetet, som alltsammans är förkroppsligat i maskinsystemet. Och liksom han har att viljelöst underkasta sig maskineriets automatiska gång, så är han därmed på samma gång tvungen att foga sig i den av fabriksägaren föreskrivna disciplinen över huvud taget.

Vilken form än samhällets organisation må ha, kommer alltid detta samarbete i storartad skala och användandet av gemensamma arbetsmedel, särskilt av maskiner att kräva en reglering av arbetsprocessen, som gör denna oberoende av de enskilda medarbetarnas nycker. Om man icke vill avstå från maskinproduktionens fördelar så är det oundgängligen nödigt att införa en disciplin, som alla har att underkasta sig. Men disciplin och disciplin kan vara mycket olika. I ett fritt samhälle, där den gäller för alla, trycker den ingen; pålagd däremot med tvång till enskildas fördel är dess rätta namn *slaveri*, och den är ett tryckande ok, som endast med yttersta motvilja bärs, sedan allt motstånd visat sig fruktlöst. Det behövdes därför hårda strider innan det lyckades bryta arbetarnas motstånd mot det tvångarbete, vartill maskinen dömer dem. Ure framhåller i sin redan omtalade bok att Wyatt långt före Arkwright uppfunnit de konstgjorda spinnfingrarna, men att *huvudsvårigheten* icke så mycket låg i att uppfinna en självverkande mekanism, som i att uppfinna och genomföra en *disciplinlagbok*, som motsvarade det automatiska systemets behov! En lagerkrans därför på den "ädle" barberaren Arkwrights huvud, som utförde detta "en Herkules värdiga" storverk!

Den moderna kapitalistens disciplinlagbok eller på svenska *fabriksreglementet* vet alls ingenting om det eljest för en storborgare så kära systemet med "maktens delning" och känner lika litet till det honom ännu dyrbarare representativsystemet. Reglementet är tvärtom uttrycket för *fabrikantens absoluta självherrskarvalde* över sina arbetare. "I stället för slavpådriivarens piska träder uppsyningsmannens straff bok", säger Marx. "Alla straff förvandlas naturligtvis i böter och löneavdrag, och fabriks-Lykurgeras lagstiftande skarpsinne får det till att bli för dem om möjligt ännu mera inbringande om deras lagar överträds än om de följs." Så knäcks arbetarens trots och självmedvetande. Till på köpet blir

han i följd av oupphörlig ensidig muskelverksamhet kroppsligen hejdad i sin utveckling, och förstöres genom den usla luften i fabriken och det dövände larmet under arbetet – se där maskinernas ädla *uppfostrande verkan!*

Vi talade nyss om arbetarnas motstånd mot införandet av maskiner. Därvid är dock känslan av att maskinen skall ge arbetarens frihet dödsstöten blott mera instinktmässigt verksam; motståndet gäller i första rummet maskinen som ett hjälpmedel att göra mänskligt arbete *överflödigt*. Ur denna synpunkt blev t. o. m. bandkvarnen*, som lär ha uppfunnits första gången i Danzig i mitten av 16:de århundradet, förbjuden av stadens råd, och likaså förbjöds den senare i Bayern, i Köln och 1685 genom ett kejsarligt edikt i hela Tyskland. De engelska arbetarnas revolter mot införandet av maskiner räckta ända in i detta århundrade, och samma företeelse upprepas även i andra länder. I Frankrike förekom sådana ännu på 1830-talet, i Tyskland så sent som 1848.

Det är mycket lätt att fariseiskt himla sig över detta brutala sätt att resa sig emot den nya tidens största framsteg, men faktiskt uppträder maskinen över allt närmast som arbetarens *fiende*, som den där är bestämd att uttränga honom. Under manufakturperioden framträdde mera den positiva sidan av arbetsdelningen och Kooperationen i verkstäderna, att nämligen därigenom de sysselsatta arbetarna blev mera *produktiva*, men maskinen uppträdde genast som arbetarens *konkurrent*. För de arbetare den uttränger lär det vara en stor tröst, att deras lidanden dels endast är ”övergående”, dels att maskinen endast så småningom bemäktigar sig ett helt produktionsområde, varigenom omfånget och intensiteten av dess förhärjande verkningar brytes. ”Den ena trösten slår ihjäl den andra”, svarar Marx härpå. I senare fallet skapar maskinen *kroniskt elände* inom det arbetarlag, som konkurrerar med den; där åter övergången sker raskt verkar den i massa och akut. ”Världshistorien har intet förfärligare skådespel att uppvisa än de engelska bomullsvävarnas långsamma, över hela decennier uttänjda, 1838 slutligen beseglade undergång. Många av dem dog av hunger, många vegeterade länge med sina familjer på 2 pence (18 öre) om dagen. Akut verkade däremot de engelska bomullsmaskinerna på Ostindien, vars generalguvernör 1834-35 konstaterade: ”Eländet har knappast något motstycke i handelns historia. Bomullsvävarnas ben vittna på Indiens stater”. Det är sant, tillägger Marx med bitter sarkasm, att alldenstund dessa vävare gick ur tiden, så beredde dem maskinen endast ”missförhållanden till en tid”. Arbetsmedlet slår ihjäl arbetaren. Detta visar sig handgripligast där nyinförda maskiner konkurrerar med gammaldags hantverks- eller manufakturindustri. Men inom storindustrin verkar också maskinernas fortgående förbättring till samma mål. Marx stöder denna sats med en massa exempel, hämtade från de engelska fabriksinspektörernas rapporter; men vi behöver icke här gå närmare in på ämnet, då detta faktum omöjligen kan förnekas.

Låt oss i stället ännu en gång återkomma från maskinen som konkurrent till maskinen som arbetarens ”uppfostrare”. De många ”odygder”, för vilka arbetarklassen enligt sina kapitalistiska vänners åsikt påtagligen är så benägen – de må nu heta ohörsamhet, lättja eller superi – de har ingen verksammare fiende än maskinen. Den är kapitalets mäktigaste kampmedel mot arbetarna, ifall dessa motsätter sig dess självhärskardöme, i fall de icke är belåtna med de löner, som det beviljar dem, eller med den arbetstid det åläggs dem, eller ifall de våga göra uppror i form av strejker eller dylikt. ”Man kunde skriva en hel uppfinningarnas historia sedan 1830”, säger Marx, ”bara om sådana som endast blev till såsom krigsmedel åt kapitalet mot arbetarupplopp”. Men då varje ytterligare användning av ”vetenskapens hjälpkällor” inom industrin, d. v. s. varje vidare utveckling av maskinväsendet är ett önskvärt framsteg, så ser det nästan ut som om de där ”odygderna” särskilt vore arbetarna förlånade för att de skulle bli framåtskridandets ofrivilliga befordrare. Och så ser vi hur i den kapitalistiska världen allting slutligen vänder sig till det bästa, till och med arbetarnas laster!

---

* En maskin att väva band och bårder. Öv. *anm.*

5. Maskinen och arbetsmarknaden.

Maskinen tränger arbetaren, det är nu ett faktum, som icke låter sig förnekas, men som är mycket obehagligt för dem, som den bästa av alla världar i det nu bestående produktions sättet. Därför har talrika försök gjorts att blanda bort detta obehagliga faktum.

Så påstod t. ex. ett antal nationalekonomer, att alla maskiner, som tränga undan arbetare, alltid med nödvändighet måste frigöra ett motsvarande kapital, som skulle ge dessa arbetare sysselsättning. Detta kapital skulle utgöras av de livsmedel, som arbetarna skulle ha förstört, ifall de fått stanna kvar i arbete! Dessa livsmedel, heter det, frigöras genom arbetarnas avskedande och har behov att framkalla en sysselsättning för dessa, för att bli konsumerade av dem.

De livsmedel, som arbetaren köper för egen förbrukning, träda dock i verkligheten icke mot honom som kapital, utan som enkla varor. Vad som träder emot honom som kapital är *de penningar*, för vilka han säljer sin arbetskraft. Dessa penningar frigöras icke genom införandet av maskiner; tvärtom tjänar de till att anskaffa sådana och bli *fastlåsta*. Införandet av maskiner frigör icke hela det variabla kapital, som tjänade till att avlöna de arbetare, som undanträngts, utan förvandlar det därigenom åtminstone delvis till konstant kapital. Införandet av nytt maskineri betyder sålunda, om det använda kapitalet förblir detsamma, att det konstanta kapitalet ökas, men det variabla minskas.

Låt oss förtydliga detta med ett exempel.

En kapitalist använder ett kapital, stort 200,000 kr. Härav gör 100,000 kr. tjänst som variabelt kapital. Han sysselsätter 500 arbetare. Då inför han ett maskineri, som gör det möjligt att frambringa samma produkt med 200 i stället för 500 arbetare. Maskinen kostar 50,000 kr.

Förut använde kapitalisten 100,000 kr. variabelt och lika mycket konstant kapital. Nu använder han 150,000 kr. konstant och endast 40,000 kr. variabelt kapital. Endast 10,000 kr. är sålunda frigjorda, men för dem kan icke 300 arbetare sysselsättas, utan knappt 10, ifall de ska användas under samma förhållanden som den större summan. Ty av dessa 10,000 kr., måste ju i runt tal 8,000 nedläggas på anskaffning av maskiner etc., och endast vid pass 2,000 kr. förbli fria som variabelt kapital.

Man ser att något mot arbetarna svarande kapital har icke blivit frigjort.

Teorin att maskinen, på samma gång den tränger ort arbetaren, också frigör motsvarande kapital har Marx bevisat vara alldeles grundlös. Den enda möjligheten att försvaga den ledsamma bevisföringen består i att man lägger i Marx' mun ett lika ogrundat påstående.

Helt nyligen påträffade vi i en avhandling, där Marx "vetenskapligt" tillintetgjordes, följande passage:

"Maskinen ersätter för honom (Marx) helt enkelt arbete, medan den likväl även kan ge och faktiskt också ofta givit tillfälle till mera arbete. Och härvid behöver heller icke nödvändigt genom ökningen i produktionen arbetet i stället tryta på något annat håll av världen, som man på senare tider ofta på det bestämdaste påstått i socialistiska blad. Den ökade produktionen kan lätt finna användning redan därigenom att den totala produktivkraften stigit och med den också förmågan att utvidga förbrukningen." (Professorn d:r J. Lehr i "Vierteljahresschrift für Volkswirtschaft", 23 årg., b. 2, sid. 114.)

I själva verket har det aldrig fallit Marx in att komma med sådana påståenden som de, vilka i det anförda citatet lagts honom i munnen. Långt ifrån att för honom "maskinen helt enkelt ersätter arbete", har tvärtom Marx så systematiskt och grundligt som så vitt vi känna ingen före honom utvecklat under vilka omständigheter maskinen "kan ge och faktiskt också ofta givit tillfälle till mera arbete". Detta står alls icke i någon motsägelse till den satsen, att maskinen tränger undan arbetare.

Marx påstår att maskinen minskar antalet sysselsatta arbetare *i proportion till det använda*

kapitalet, att med andra ord med maskinväsendets utveckling det variabla kapitalet relativt avtar och det konstanta relativt växer. Men det variabla kapitalet, antalet i en arbetsgren sysselsatta arbetare, kan trots införande, ökning eller förbättring av maskiner samtidigt växa, i fall nämligen det använda totalkapitalet ökas tillräckligt.* Om i ett sådant fall antalet sysselsatta arbetare icke avtar, så får detta dock icke tillskrivas att maskinerna frigjort kapital, utan kommer sig av att det strömmat till *nytt tillskottskapital*. Maskinernas tendens att göra arbetare arbetslösa blir därigenom hämmad och tidtals övervunnen, men upphävs icke; så fort tillflödet av nytt tillskottskapital sker långsammare och sjunker under en viss gräns, träder denna tendens åter uppenbart fram i dagen, och den relativa minskningen av antalet arbetare blir absolut.

Låt oss för att förtydliga saken ånyo gå till vårt förra exempel. Vi hade ett kapital på 200,000 kr., av vilka 100,000 kr. var variabelt kapital, för vilket 500 arbetare användes. Införandet av en ny maskin höjer det konstanta kapitalets belopp till 158,000 kr. och sänker det variabla till 42,000 och antalet sysselsatta arbetare till 210. Men samtidigt insätts i affären 400,000 kr. nytt kapital; denna vidgas i proportion därefter; antalet sysselsatta arbetare stiger då till 630, d. v. s. 130 mer än förut. Men om maskinen icke hade införts, så skulle en tredubbling av kapitalet också ha åstadkommit en tredubbling av arbetarnas antal, d. v. s. höjt detta från 500 till 1,500.

Men om också maskinen alltid åstadkommer en relativ och ibland också en absolut minskning i antalet arbetare inom den arbetsgren, där den införts, så kan den dock samtidigt framkalla en ökning av arbetarnas antal inom andra arbetsgrenar, på vilka den förra inverkar. Maskinen gör ett nytt slags arbetare behövliga – *maskinbyggarna*.

Införandet av en maskin i en industrigren åstadkommer en ökning av totalmassan av de produkter, som inom denna frambringas. Men detta förutsätter åter en motsvarande *ökning- av råmaterialet* och sålunda, under eljest lika omständigheter, en ökning i antalet arbetare, som är sysselsatta med produktionen härav. Om en maskin införs som spinner 1,000 alnar garn, kanske med mindre antal arbetare, lika raskt som man förut spann 100 alnar, så kommer kanhända antalet spinnare att minskas, men samtidigt måste antalet arbetare i bomullsplantagerna växa. Spinnmaskinernas utveckling i England var huvudorsaken till att antalet neger-slavar ökades i Förenta Staterna.

Om garnet blir billigare så kan vävaren utan större utlägg för råmaterial producera mera, han förtjänar mera, och därmed växer antalet vävare. ”När maskinväsendet tränger in på för- eller mellanstadier, som ett arbetsföremål har att genomgå innan det får sin sista form, så ökas med arbetsmaterialet också efterfrågan efter arbete i de ännu hantverks- eller manufakturmässigt bedrivna yrken, till vilka maskinfabrikatet övergår.”

Med maskinväsendets utveckling växer överskottsvärdet och den produktmassa, vari detta tar sig uttryck. Därmed stiger lyxen hos kapitalistklassen och dess bihang. Efterfrågan efter *lyxarbetare, tjänstfolk, lakejer* o. s. v. ökas. 1861 var i England 642,607 personer sysselsatta i *vävnadsindustrin*, men den tjänande klassen räknade 1,208,648 personer.

Utom dessa faktorer, som verka därhän att maskiners införande beledsagas av en *ökning* i efterfrågan efter arbete, nämner Marx ännu en: uppkomsten av nya arbetsfält, såsom gasverk, järnvägar m. fl.

Man jämför med dessa resultat av de Marxska undersökningarna vad professor Lehr lägger Marx i munnen och vad han däremot själv har att bjuda på som frukten av sin lärdom!

Sant är visserligen att om Marx undersökte hur införandet av maskiner kunde ha till följd, en ökning i efterfrågan efter arbete, så gjorde han icke detta för att på något fiffigt sätt bort-

---

* Produktionens tillväxt förutsätter naturligtvis också en motsvarande utvidgning av *avsättningsmarknaden*. Denna högst viktiga faktor kunna vi dock här ännu icke närmare gå in på.

förklara de lidanden, som fabrikssystemet medför för den arbetande befolkningen. Fabriken förstör arbetarens familj, rövar från honom hans ungdom, ökar hans arbete, och berövar det allt innehåll, ruinerar honom kroppsligen och andligen och gör honom till kapitalistens viljelösa verktyg – och bourgeoisi-ekonomerna tror, att de på ett glänsande sätt rättfärdigt maskinernas kapitalistiska användning, om de lyckas uppvisa att med dem antalet lönarbetare i fabrikena tillväxer!

Som om denna ökning icke vore en ökning av eländet! Och vid sidan av arbetets elände växer arbetslöshetens.

Det variabla kapitalet *kan* växa absolut med maskinväsendets utveckling, men behöver visst icke nödvändigt göra det; i skilda grenar av storindustrin har redan vid flera tillfällen konstaterats, att på samma gång det konstanta kapitalet ökats har det variabla absolut minskats, antalet sysselsatta arbetare avtagit. (Vi anför några hithörande fakta i tredje avdelningen, i kapitlet om överbefolkning.) Därvid är då alldeles bortsett från den arbetslöshet och det elände, som storindustrins konkurrens med hantverket i motsvarande arbetsgrenar framkallar inom och utom landet. Man erinrar sig vad som sades i förra paragrafen om handvävarna i England och Ostindien, vilka svälte ihjäl i hundratusental, under det samtidigt antalet engelska maskinvävarare steg med några tusen. Vulgärekonomerna, som vilja pudra i arbetarna att maskinen skaffar ny sysselsättning åt de arbetare den undantränger, såg dessa några tusen nya arbetare, men teg visligen om de hundratusenden, som blivit arbetslösa.

Till och med om det inträder en ökning i efterfrågan efter arbetare inom andra industrigrenar samtidigt med att arbetarna inom en bli utan sysselsättning, så är detta likväl för dessa endast en klen tröst. Ty kan väl en arbetare, som hela sitt liv hållit på med en viss arbetsgren, från i dag till i morgon kasta sig över till en annan?

Förutom den rörelse på arbetsmarknaden, som består i en ständig förskjutning i proportionen mellan det konstanta och variabla kapitalet till nackdel för det senare, utvecklar sig med storindustrin en annan egendomlig verkan, som korsar den förra.

Så snart de allmänna produktionsvillkor finns för handen, som tillhöra storindustrin, så snart maskinproduktionen, framskaffandet av kol och järn, transportväsendet och dylikt nått en viss höjd av utveckling, så har detta produktionsätt en otroligt rask utvidgningsförmåga, som endast begränsas av tillgången på råmaterial och av avsättningsmarknaden. Härav den ständiga iver och nitet att öppna nya marknader, som lämnar nytt råmaterial och nya köpare för fabrikaten. På varje väsentlig utvidgning av marknaden följer en period av feberaktig produktion, tills marknaden är överfylld, varpå en period av stillastående inträder. ”Industrins liv förvandlas till en serie av perioder av medel-livlighet, blomstring, överproduktion, kris och stagnation.” För arbetaren betyder detta kretslopp, denna ständiga svängning emellan överarbete och arbetslöshet, absolut osäkerhet i sysselsättning och lönehöjd, över huvud i hela levnadsställningen.

Denna rörelse löper tillsammans med den, som frambringas av de tekniska framstegen, med det variabla kapitalets relativa och ofta även absoluta avtagande. Än motverkar de varandra – under blomstringsperioderna, då de tekniska framstegen sörja för att stäcka alla högtflygande drömmar hos arbetarna; än verkar de förenade i samma riktning, vid kriserna, då samtidigt med arbetslösheten konkurrensjakten pågår som tygellösast och strävan att sänka prisen blir vildast, en nedsättning, som dels sker genom införande av nya, arbetssparande maskiner, dels genom förlängning av arbetstiden, dels genom nedtryckning av arbetslönen – men alltid på arbetarens bekostnad.

6. Maskinen som revolutionär agent.

Om man lägger fram för en harmoniapostel en skildring av det kapitalistiska fabrikssystemet och frågar honom om han fortfarande tror att vi leva i den bästa av alla världar, så söker han

gärna slingra sig undan att besvara denna fråga genom att förklara: Ja, ännu leva vi i en övergångsperiod. Den kapitalistiska storindustrin har ännu icke kunnat fullt utveckla sina välgörande verkningar, emedan den ännu är hämmad av medeltids-slagg. Men Inan behöver bara jämföra fabriksarbetarnas ställning med hur arbetarna i motsvarande hemindustriella eller hantverksmässiga yrken har det, så skall man finna att de förra är i vida bättre position än de senare, och att sålunda storindustrin väsentligen *höjt*, icke *försämrat* arbetarens läge. Så harmoniaposteln.

Onekligt är att där storindustrin fått fast fot, leva arbetarna i de gamla hemindustrierna, hantverken och manufakturerna i ännu mycket bedrövligare förhållanden än vad fallet är på fabrikena. Är detta ett argument för den kapitalistiska storindustrin? Vi tror knappast det. Detta faktum har helt enkelt sin förklaring däri, att i de yrkesgrenar, där fabrikssystemet innästlar sig, försämrar det icke blott de arbetares läge, som dras in i fabrikena, utan även deras, vilka fortfarande arbetar utom fabrikena, och till och med dessa sistnämndas *ännu mera* än de förras. Det ”framsteg” som den kapitalistiska storindustrin åstadkommer består däri, att den dubbelt och trefalt hemsöker arbetarna i hemindustrin, hantverket och manufakturen med alla de lidanden och umbäranden, som den pålägger fabriksarbetarna.

”Utplundringen av billig och omogen arbetskraft bedrivs i den moderna manufakturen skamlösare än i den egentliga fabriken, emedan den tekniska grundval, som finns på det senare stället, muskelkraftens ersättande genom maskiner och arbetets lindrighet, där till största delen bortfaller, på samma gång som den kvinnliga eller ännu omogna kroppen på det samvetslösaste prisges för inverkan av giftiga ämnen och dylikt. Den bedrivs än skamlösare i det s. k. hemarbetet än i manufakturen, emedan arbetarnas motståndskraft avtager med deras större söndersplittring, emedan vidare en hel mängd rovgiriga parasiter tränga sig emellan den egentlige ”arbetsgivaren” och arbetaren, emedan hemarbetet över allt kämpar med maskiner eller åtminstone med manufakturdrift inom samma arbetsgren, emedan fattigdomen berövar arbetaren hans nödvändigaste förutsättningar för arbetet, utrymme, ljus, ventilation o. s. v., emedan oregelbundenheten i sysselsättningen tilltager, och slutligen emedan arbetarnas inbördes konkurrens givetvis når sin största höjd i dessa sista tillflyktsorter för dem, som gjorts ”övertaliga” av storindustrin och det stora jordbruket. Den genom maskindriften först systematiskt utbildade hushållningen med produktionsmedel, som från början -på samma gång innebär det hänsynslösaste slöseri med arbetskraft och rycker undan arbetsfunktionens normala förutsättningar, visar nu denna mot arbetet fientliga, människomördande sida i samma mån mera, ju mindre arbetets samhällseliga produktivkraft och den tekniska grundvalen för kombinerade arbetsprocesser är inom en industrigren utvecklade.”*

Vad en människa kan uthärda utan att stupa på stället, det få arbetarna i hemindustrin pröva på. I sin strävan att i billighet konkurrera med maskinen sänka de allt mera sina anspråk på föda, kläder, ljus, luft och vila, tills de kommer ned på en nivå, som den hemskaste fantasi icke kan tänka sig lägre. Marx omtalar spets-skolor, där man använde 2-åriga barn. Som halmflätare arbetade i England barn från det de var 3 år gamla, ibland ända till midnatt, i trånga rum, där det ofta icke fans mer än 12-17 kubikfot luft på var person. Dessa tal, sade kommissarien White inför kommissionen, som undersökte barnarbetet, ”representerar *mindre än hälften* av det utrymme, som ett barn skulle ha om det inpackades i en lår på 3 fot i alla dimensioner!”

Men hur mycket än människans natur kan tåla utan att ögonblickligen stupa, så ges det dock gränser, varunder den icke kan gå. Är gränsen uppnådd så slår för hemarbetet den hastiga undergångens timme i följd av maskinernas införande; hemarbetarna måste antingen söka

---

* På de senare åren har offentliggjorts ett antal delvis mycket värdefulla undersökningar över det gräsliga eländet inom den tyska hemindustrin. Åt dem, som närmare vilja studera detta, rekommenderar vi särskilt d:r Emanuel Sax's arbete: *Hemindustrin i Thüringen*, 1882.

annan sysselsättning eller svälta de ihjäl ännu fortare än förut. Detsamma gäller om det gammaldags hantverket och om manufakturen.

Övergången, från manufaktur till storindustri påskyndas genom införande av fabrikslagar. Hemindustrin förlorar med ens sin mark, så snart den blir underkastad inskränkningar av lagen. Endast den oinskränkta och längst drivna utpressning av kvinnors och barns arbetskraft kan ännu hålla den uppe.

Maskinen åstadkommer sålunda en fullständig omvälvning på alla industriella områden, som den bemäktigar sig; men nästan ännu revolutionärare verkar den, då den tränger in i *jordbruket*. Här gör den i regeln arbetare icke blott relativt utan absolut övertaliga – undantagandes i de fall, då samtidigt en mycket stark ökning äger rum i den odlade jordarealen, såsom t. ex. fallet varit i Förenta staterna.

Där maskinen tränger in i lantbruket hotas *bonden* av samma öde, som träffat de gammaldags hantverksyrkena inom industrin. Med honom faller det gamla samhällets fastastaste bålverk. De bönder och lönearbetare, som blivit ”övertaliga” ute på landsbygden, strömma in till städerna. De stora städerna tillväxa enormt, medan befolkningen på landsbygden avtager. Hopningen av väldiga människomassor i städerna frambringa kroppslig sjuklighet bland industriarbetarna. Ensamheten på landsbygden minskar lantarbetarnas andliga rörlighet, förstör deras andliga liv och bryter deras motståndskraft mot kapitalet. Med städernas storlek växer också misshushållningen med jordens fruktbarhet, ty de beståndsdelar, som tagas ur jorden genom näringsmedlen, kommer icke tillbaka igen, utan förpesta städerna i form av exkrementer och avfall i stället för att gödsla jorden. Men med den moderna teknologins användning på lantbruket ökas också utvägarna att vinna största möjliga avkastning av jorden. Allt mera tas ifrån den och allt mindre ges tillbaka. Sålunda utsuger den kapitalistiska användningen av maskiner icke blott den mänskliga arbetskraften, utan även jorden; denna förödes och arbetaren förfaller kroppsligt och andligt.

Men samtidigt utvecklas härigenom också frön till en ny, högre kultur ävensom de drivkrafter, som ska förhjälpa denna till genombrott. Marx såg i eländet icke blott eländet, utan även de frön till en bättre framtid, som det sluter i sitt sköte. Han *fördömer* icke fabrikssystemet, han *anklagat* det icke, utan han vill *förstå* det. Han *moraliserar* icke, utan forskar. Och själv gör han oss härvid uppmärksam på sin föregångare, den förste som fattade den revolutionära sidan av det moderna fabrikssystemet, *Robert Owen*.

Storindustrin har skapat ett fruktansvärdare elände än något annat föregående produktionssätt. Men detta masselände är icke stillastående. Vi finner icke i våra dagar liksom en slags ständig pöl av elände, vari samhället långsamt och omärkligt sjunker ner, som t. ex. det romerska samhället gjorde under kejsartiden. Det moderna produktionssättet liknar snarare en strömvirvel, som gräver upp och blandar om varandra alla lager av samhället och håller dem i ständig rörelse. Alla traditionella produktionsförhållanden förintas, och därmed också de traditionella fördomarna. Men de nya produktionsförhållanden, som kommer i stället, har själva ingen varaktighet, utan är underkastade ständiga växlingar. Den ena uppfinningen och arbetsmetoden jagar den andra, massor av kapital och arbetare kastas oupphörligt från den ena produktionsgrenen till den andra, från det ena landet till det andra, all stadga i förhållandena och all tro på deras stadga försvinner. De konservativa elementen skjutas åt sidan, bonden tränges in i de stora städerna, där nu den historiska rörelsekraften är koncentrerad, och där hjälper han till att öka rörelsens styrka i stället för att hämma den. Hustru och barn dragas in i fabriken, den borgerliga familjeformens konservativa element upplöses, den lagande och sparande husmodern blir en förtjänande, för tillvaron kämpande lönearbeterska.

Och mitt i denna fullständiga upplösning av det gamla, som försiggår inför våra ögon, skönjas redan frön till det nya.

Arbetarungdomens tilltagande förslöande i följd av överdrivet långvarigt, ensidigt arbete har

tvungit alla industristater att i en eller annan form förklara nödtorftig undervisning vara ett obligatoriskt villkor för arbete. Man har sedan funnit att fabriksbarnen icke blott lära sig sina stycken lika bra, utan snarare bättre och lättare än vanliga dagsskolebarn. ”Den saken är mycket enkel”, menar en fabriksinspektor. ”De som endast tillbringar halva dagen i skolan är ständigt friska och nästan alltid både i stånd till och villiga att motta undervisning. Systemet: halva tiden arbete och halva tiden skola, gör vardera av de bägge sysselsättningarna till en vila och vederkvickelse från den andra och är följaktligen mycket lämpligare för barnet än det oavbrutna fortsättandet med endera”. Marx tillägger: ”Ur fabrikssystemet utvecklade sig, som man i detalj kan följa hos Robert Owen, fröet till framtidens uppfostran, som för alla barn över en viss ålder kommer att förena produktivt arbete med undervisning och gymnastik, icke blott som en metod att stegra den samhällseliga produktionen, utan som den enda metoden att producera allsidigt utvecklade människor.”^{3*}

Till denna pedagogiska omvälvning måste en annan sluta sig. Samhällets långt drivna arbetsdelning i särskilda yrken och specialfack, som redan var utmärkande för hantverksperioden, och den arbetsdelning inom de särskilda yrkena, som kom härtill under manufakturperioden, hade högst ogynnsamma följder för de arbetande individerna. Produktionsvillkoren utvecklades långsamt, förbenades ibland formligen; hela människan fjättrades sålunda för livstiden vid en viss detaljoperation, vari hon nådde en oerhörd skicklighet, men på samma gång blev hon ensidig och förkrympt, och den harmoniska utveckling gick förlorad, som förlånade den klassiska forntiden dess ideala skönhet.

Maskinen gör på de områden den behärskar slut på behovet av mångårig, oavbruten övning för att en arbetare skall kunna arbeta produktivt i sitt särskilda fack. Men den gör det också omöjligt att fjättra en människa hela hennes liv vid en viss detaljoperation, genom att den ständigt revolutionerar produktionsvillkoren och rycker ut arbetaren ur en arbetsgren för att slunga in honom i en annan.

Men vilka lidanden förorsakas icke nu av denna ständiga rörlighet, då alltjämt hundratusentals proletärer bilda en arbetslös reservarme, som begärligt griper efter varje sysselsättning, som man anvisar dem! Och hur ringa är icke nu förmågan att anpassa sig för olika verksamhet hos lönearbetarna, vilkas kropp och själ i ungdomen bli lika förkrympta, och som sakna all insikt i de olika mekaniska och tekniska procedurer, med vilkas hjälp den moderna storproduktionen åstadkommer sina resultat. De har icke nog elasticitet att finna sig en plats i dessa olikartade procedurer. Och slutligen, om också arbetaren inom storindustrin icke är nödvändigt fastkedjad hela sitt liv igenom vid en viss detaljfunktion, så får han dock stå vid detsamma dag ut och dag in, månader, ja år igenom, med avbrott endast för arbetslöshet och hunger.

Hur helt olika skulle det inte vara om det dagligen, ja stundligen skedde avlösning vid de olika detaljarbetena, så att dessa icke fick verka uttröttande och fördummande, utan sporrande och uppfriskande; om den korrupperande arbetslösheten försvunnes och de tekniska omvälvningarna icke försiggick på arbetarens bekostnad!

Bland de många förutsättningarna för en sådan ändring finns även en pedagogisk. Arbetarklassen måste erhålla vetenskaplig insikt i produktionsmetoderna och praktisk färdighet att sköta de olika produktionsinstrumenten. Detta försöker man redan nu vinna i lärlingskolor och liknande anstalter, men på ett högst otillfredsställande sätt. ”Om fabrikslagstiftningen såsom det första, kapitalet med nöd avtvingna medgivandet endast förbinder det fabriksmässiga arbetet med elementarundervisning, så lider det intet tvivel, att med arbetarklassens oundvikliga erövring av den politiska makten också den teknologiska undervisningen, teoretisk så väl som praktisk, kommer att inta sin tillbörliga plats i arbetarskolorna”.

---

* Man jämför härmed Robert Seidis intressanta bok ”Arbetsundervisningen” (”Der Arbeitsunterricht”).

Vilka välvningar bär icke slutligen den moderna storindustrin i sitt sköte med hänsyn till familjen! Den upplöser redan nu för lönearbetaren familjens traditionella form. Icke blott förhållandet mellan man och hustru, även mellan föräldrar och barn har blivit ett annat genom det industriella kvinno- och barnarbetssystemet, Föräldrarna bli ofta barnens *utsugare* i stället för deras vårdare och försörjare. Vi har förut omnämnt de stackars barnen i den engelska halmflättningsindustrin, som från 3 års ålder under de uslaste förhållanden ofta måste arbeta ända till midnatt. ”De utarmade, förfallna föräldrarna” till dessa små halmflätare, säger Marx, ”grubbla endast på hur de ska få så mycken förtjänst på barnen som möjligt. Då barnen vuxit upp fråga de naturligtvis icke det ringaste efter föräldrarna och överge dem”. – ”Det var dock icke föräldramyndighetens missbruk”, säger Marx på ett annat ställe, ”som skapade kapitalets direkta eller indirekta utsugning av omogen arbetskraft, utan det är tvärtom det kapitalistiska utsugningssystemet som, genom att ta bort den ekonomiska grundval, varpå den vilade, gjort att föräldramyndigheten missbrukats. Så ohygglig och vidrig det gamla familjelivets upplösning än ter sig inom det kapitalistiska systemet, så skapar icke desto mindre storindustrin, med den avgörande roll den anvisar kvinnorna, ungdomen och barnen av bägge könen i samhälleligt organiserade produktionsprocesser utom hemmets sfär, det nya ekonomiska grundlaget för en högre form av familjen och av förhållandet emellan de båda könen. Det är naturligtvis lika barockt att anse den kristligt-germanska familjeformen för absolut som den gammalromerska eller gammalgrekiska eller orientaliska formen, vilka för övrigt inbördes bilda en historisk utvecklingskedja. Likaledes är uppenbart att, ehuru den kombinerade arbetspersonalens sammansättning av individer av bägge könen och av olika åldrar, i den ursprungliga, brutala, kapitalistiska formen, där arbetaren är till för produktionsprocessens skull, icke produktionsprocessen för arbetarens skull, blir en pestfylld källa till fördärv och slaveri, så måste detta under lämpliga förhållanden slå om till en källa för human utveckling.”

Sedan Marx låtit oss kasta dessa blickar in i framtiden torde vi väl stå försonade gentemot maskinsystemet och storindustrin. Så omätliga än de lidanden är som genom denna dras över arbetarklassen, så är de åtminstone icke gagnlösa. Vi vet att på arbetets av millioner proletärlig fruktbara fält skall en ny skörd, en högre samhällsform spira fram. Maskinproduktionen är den grundval, på vilken ett nytt släkte skall uppstå, som är långt utöver hantverkets och manufakturens ensidighet och trånga gränser, som icke är slav under naturen liksom människorna från den ursprungliga kommunismens period, som icke håller likt den klassiska forntiden köper andlig och kroppslig kraft och skönhet på bekostnad av underkuvade, rättslösa slavhjordar; ett harmoniskt utvecklat släkte, med livsglädje och förmåga att njuta, jordens och naturkrafternas behärskare och omfattande samhällets alla medlemmar i broderlig jämlikhet.

Tredje avdelningen. Arbetslön och kapitalinkomst.

1. Arbetslönen.

1. Hur arbetskraftens pris och överskottsvärdet varierar i storlek.

Vi har i andra avdelningen företrädesvis behandlat *överskottsvärdets produktion*. Nu vända vi oss närmast till lagarna för *arbetslönen*. Inledningen härtill och övergången från andra till tredje avdelningen bildar den på sätt och vis till bägge områdena hörande undersökningen om hur arbetskraftens pris och överskottsvärdet varierar i storlek. Denna växling uppkommer av förändringarna i tre faktorer, vilka vi redan gjort bekantskap med i andra avdelningen; nämligen 1) *arbetsdagens längd*, 2) arbetets *normalintensitet* och 3) dess *produktivkraft*.

Dessa tre faktorer kan variera och ändra sig på det mångfaldigaste sätt, en enda, två av dem eller alla tre samtidigt, och den ena i en viss grad, den andra i en annan. Det skulle naturligtvis föra oss för långt att undersöka alla de kombinationer, som därvid kan uppstå; med någon eftertanke kan man själv utveckla dem, så snart huvudformerna är givna. Endast dessa må därför här framställas. Vi ska således undersöka de förändringar, som uppstå i proportionen mellan överskottsvärdet och arbetskraftens pris, om vi låta en faktor i sänder variera, medan de bägge andra förblir oförändrade.

a) *Arbetsdagens längd och arbetets intensitet förblir oförändrade, men arbetets produktivkraft ändras.* Arbetets produktivkraft inverkar väl på hur stor massa produkter som frambringas på en bestämd tidsenhet, men icke på hur stort värde denna produktmassa har. Om i följd av en uppfinning bomullsspinnaren blir i stånd att på en timme spinna 6 skålp. bomull i stället för i skålp. förut, så kommer han nu att på en timme frambringa 6 gånger så mycket garn som förut, men samma värde. Däremot är det värde, som han tillsätter till i skålp. bomull genom att med sitt arbete förvandla det till garn, nu 6 gånger mindre. Denna värdesänkning återverkar på värdet av arbetarens livsförnödenheter, t. ex. av hans kläder. Arbetskraftens värde sjunker och överskottsvärdet stiger med samma belopp. Vid en sjunkning i arbetets produktivkraft äger naturligtvis motsatsen rum. Överskottsvärdets till- eller avtagande är alltid en *följd* av, aldrig *orsak* till motsvarande av- eller tilltagande av arbetskraftens värde. Det beror sedan av många omständigheter, i synnerhet av arbetarklassens motståndskraft, om och i hur hög grad en sänkning av arbetskraftens *pris* skall åtfölja minskningen av dess *värde*. Låt oss anta att i följd av produktivkraftens ökning arbetskraftens dagsvärde faller kanske från 3 kr. till 2, men dess pris endast till 2 kr. 50 öre. Om det dagliga, överskottsvärde, som en arbetare frambragte, förut också var 3 kr., så skulle det nu icke stiga till 4 kr., utan till kapitalistens stora förtrytelse endast till 3 kr. 50 öre. Till lycka för honom är dock sådana fall sällsynta. De förutsätter icke blott stor motståndskraft hos arbetarna, utan också att de bägge andra faktorerna, arbetsdagens längd och arbetets intensitet, är oföränderliga. Inflytandet av ändringar i dessa brukar efter Ricardos exempel förbises av nationalekonomerna. Låt oss nu betrakta verkan av var och en av dessa sistnämnda ändringar.

b) *Arbetsdagen och arbetets produktivkraft ändras icke, men arbetets intensitet förändras.* Att arbeta intensivare är detsamma som att ge ut mer arbete på samma tid, d. v. s. frambringa mera på samma tid. Om bomullsspinnaren, utan att arbetets produktivkraft förändras, i följd av mera ansträngt arbete spinner på x timme 1½ skålp. bomull i stället för 1 skålp. förut, så frambringar han också en halv gång mera värde än förut i timmen. Om han förut frambragte på 12 timmar ett värde av 6 kr., så skapar han nu på samma tid 9 kronors värde. Om förut priset på hans arbetskraft var 3 kr. och det nu stiger till 4 kr., så stiger det oaktat samtidigt också överskottsvärdet, nämligen från 3 till 5 kr. Det är sålunda icke sant vad som ofta påstås, att en stegring i arbetskraftens pris endast är möjlig på överskottsvärdets bekostnad. Detta gäller endast för det första av oss undersökta fallet; det gäller icke för det, som vi nu hålla på

med. I förbigående må anmärkas att prisstegringen på arbetskraften i detta, andra fall icke alltid behöver betyda en stegring över dess värde. Om prisstegringen är otillräcklig att uppväga arbetskraftens hastigare utslitning, vilken är en naturnödvändig följd av arbetets större intensitet, så *faller* i själva verket arbetskraftens pris under sitt värde.

Arbetets intensitet är olika hos olika nationer. ”Den ena nationens intensivare arbetsdag framträder i högre penninguttryck än den andras mindre intensiva.”

I de engelska fabrikena är arbetsdagen i regeln kortare än i de tyska, men just därför är i de förra arbetet vida intensivare, så att den engelske arbetaren frambringar på en arbetstimme större värde än hans tyske kamrat. ”Större lagstadgad förkortning av arbetsdagen i fabrikena på kontinenten skulle”, säger Marx, ”vara det ofelbaraste medel att minska denna differens mellan den kontinentala och den engelska arbetstimmen.”

c) *Arbetets produktivitet och intensitet förbli oförändrade, men arbetsdagen förändras.* Detta kan ske i två riktningar: 1. *Den förkortas.* Arbetskraftens värde berörs icke därav; förkortningen sker på överskottsvärdets bekostnad. Vill kapitalisten icke se detta kringskuret, så måste han trycka ner arbetskraftens pris *under* dess värde. Detta fall för normalarbetsdagens motståndare gärna till togs. Deras argumentation har dock endast giltighet, i fall arbetets intensitet och produktivitet förblir oförändrade. Men i verkligheten är alltid en förkortning av arbetstiden antingen orsak till eller verkan av en ökning i arbetets intensitet eller produktivitet. 2. *Arbetsdagen förlängs.* Följderna av denna ändring har tills dato gjort kapitalisterna mycket litet huvudbry. Den under arbetsdagen frambragta produktmassans värdesumma ökas, och ävenså överskottsvärdet. Arbetskraftens pris kan också stiga. Men här kan, liksom vid ökningen av arbetets intensitet, prisstegringen faktiskt betyda ett fallande under värdet, ifall den nämligen icke håller jämna steg med arbetskraftens ökade förslitning.

De under a), b) och c) granskade fallen torde sällan förekomma alldeles rena. I regeln drar en förändring i den ena av de tre faktorerna också med sig förändringar i de andra. Marx undersöker bland andra det fall, då arbetets intensitet och produktivitet växa och arbetsdagen samtidigt förkortas, och beräknar intill vilken gräns arbetsdagen skulle kunna förkortas. Under det kapitalistiska produktionssättet kan arbetsdagen icke bringas ned till den för arbetarens underhåll nödvändiga arbetstiden. Det skulle vara detsamma som att avskaffa överskottsvärdet, kapitalismens grundval.

Avskaffandet av det kapitalistiska produktionssättet skulle möjliggöra arbetsdagens inskränkande till den nödvändiga arbetstiden. Under eljest lika omständigheter skulle dock, så snart det kapitalistiska produktionssättet är borta, ett behov göra sig gällande att *förlänga* den nödvändiga arbetstiden, dels emedan arbetarnas anspråk på livet skulle växa och dels emedan bildandet av en fond för produktionens uppehållande och vidgande då skulle falla inom det nödvändiga arbetets område, medan denna uppgift nu tillkommer överskottsvärdet.

Å andra sidan skulle arbetets intensitet växa med arbetsdagens förkortning. Arbetets samhällliga organisation skulle medföra hushållning med produktionsmedlen och avskaffande av allt onödigt arbete. ”Medan det kapitalistiska produktionssättet framtvingar besparingar inom varje individuell affär, så medför däremot dess anarkiska konkurrenssystem det hejdlösaste slöseri med de samhällliga produktionsmedlen och arbetskrafterna samt ett oräkneligt antal nu outhärliga, men i och för sig överflödiga sysslor.” Marx fortsätter: ”Om arbetets intensitet och produktivkraft är givna, så är den för materiell produktion nödvändiga delen av den samhällliga arbetsdagen i samma mån kortare och sålunda den tidsdel, som erövrats för individernas fria, andliga och samhällliga verksamhet i samma mån större, ju likformigare arbetet är fördelat bland samhällets alla arbetsdagliga medlemmar och ju mindre ett samhällslager kan vältra från sig över på ett annat lager arbetets naturnödvändighet. Den absoluta gränsen för arbetsdagens förkortning är ur denna synpunkt, att arbetet är obligatoriskt för alla. I det kapitalistiska samhället produceras fritid för en klass genom att massornas hela

livstid förvandlas till arbetstid.”

2. Arbetskraftens pris förvandlas till arbetslön.

Vi har hittills sysselsatt oss med *arbetskraftens värde och pris* och dessas förhållande till överskottsvärdet. Men vad som på samhällets yta träder i dagen som arbetslön visar sig icke som priset på *arbetskraften* utan som priset på *arbetet*. ”Om man frågade arbetare: Hur hög är er arbetslön? så skulle en svara: jag får 1 krona arbetsdagen av min mästare, en annan: jag får 2 kronor, o. s. v. Allt efter de olika arbetsgrenar som de tillhöra skulle de ange olika penningsummor, som de få av sina mästare för en bestämd arbetstid eller för fullgörandet av ett bestämt arbete, t. ex. för att väva en aln linne eller sätta en trycksida. Trots olikheten i deras uppgifter ska dessa alla stämma överens däri, att arbetslönen är den summa penningar, som kapitalisten betalar för en bestämd arbetstid eller för en bestämd arbetsprodukt”.*

Priset på en vara är dess i penningar uttryckta värde. Om nu arbetet har ett pris, så måste det också ha ett värde, resonerade nationalekonomerna. Men hur stort är dess värde? Det bestäms liksom varje annan varas av den till dess framställande nödvändiga arbetstiden. Hur många arbetstimmar är då nödvändiga för att åstadkomma 12 timmars arbete? Uppenbarligen 12 timmar.

Blir nu arbetet betalt till sitt fulla värde, så erhåller arbetaren lika mycket i lön som han tillsätter värde till produkten. Vi stå sålunda vid slutet av detta resonemang inför alternativet, att antingen erkänna läran om överskottsvärdet eller läran om värdet vara falsk, eller också bägge, och därmed förklara den kapitalistiska produktionens gåta olöslig. Den klassiska borgerliga ekonomin, som nådde sin höjdpunkt i Ricardo, strandade på denna motsägelse; och vulgärekonomin, som icke gör till sin uppgift att *utforska* det moderna produktionssättet, utan att *rättfärdiga* det och framställa det i så rosiga dager som möjligt, har använt denna samma motsägelse till sina allra vackraste felslut.

Marx har emellertid slagit omkull dem alla genom att klart fastställa skillnaden mellan *arbete* och *arbetskraft*, vilka båda begrepp kastats huller om buller av nationalekonomerna.

1847 hade Marx ännu icke gjort denna fundamentala upptäckt. I sin ”Filosofins elände” liksom i sina artiklar om ”Lönearbete och kapital” talar han ännu om arbetets värde, som sedan hos honom oförmärkt förvandlas till arbetskraftens värde. Men våra nationalekonomer har så litet förstått betydelsen av särskiljandet mellan arbetskraft och arbete, att de ännu i dag kastar de bägge begreppen om varandra och med förkärlek talar om Marx-Rodbertus' värdeteori, ehuru Rodbertus upptagit obesedd den Ricardo'ska värdeteorin med dess förväxling av arbete och arbetskraft och därav följande motsägelser, medan däremot Marx såväl i denna som i andra punkter av avgörande betydelse gör den fri från dessa motsägelser (vi erinra om hans inskränkning av det värdebildande arbetet till samhällligt nödvändigt arbete, hans särskiljande mellan allmänt värdebildande arbete och arbete av visst slag, som frambringar bruksvärden o. s. v.) och först gjort den Ricardo'ska läran till en verklig, tillräcklig och fast grundad värdeteori.

Marx är den förste som påvisat att *arbetet* icke är någon vara och följaktligen icke heller äger något varuvärde, ehuru det är källan till och måttet för alla varuvärden. Vad som uppträder på marknaden är arbetaren, som utbjuder, sin arbetskraft. Arbetet uppstår genom konsumtionen av varan arbetskraft, liksom ett visst sällt tillstånd uppkommer genom konsumtionen av varan champagne. Alldeles på samma sätt som kapitalisten köper champagnen, men icke det sälla tillstånd, som denna förorsakar, så köper han arbetskraften, men icke arbetet.

Men arbetskraften är en vara av egendomligt slag: den betalas först efter sedan den konsumerats; först efter fullbordat arbete erhåller arbetaren sin lön.

---

* Marx, ”Lönearbete och kapital”.

Arbetskraften köps, men skenbart är det *arbetet* som betalas. Arbetslönen framträder icke som arbetskraftens pris. Detta genomgår en förvandling och presenterar sig för oss som arbetets pris, innan det som arbetslön kommer fram i dagens ljus ur kapitalistens ficka.

Hur denna förvandling försiggår och vilka följder den medför har nationalekonomerna före Marx naturligtvis icke kunnat vetenskapligt undersöka, då de icke upptäckt skillnaden mellan arbetskraftens och arbetets pris. Marx är sålunda den förste som givit oss en strängt vetenskaplig teori för arbetslönen. Arbetslönens båda grundformer är *tidlön* och *stycklön*.

3. Tidlönen.

Vi vet att arbetskraftens dagsvärde under givna omständigheter är bestämt. Låt oss anta att arbetskraftens dagsvärde uppgår till 2 kr. 40 öre och att den *vanliga* arbetsdagen är 12 timmar. Vi antar här liksom alltid i denna bok, där icke annorlunda särskilt är anmärkt, att arbetskraftens så väl som andra varors värde och pris är lika stora. Priset på 12 timmars arbete framträder sålunda som = 2 kr. 40 öre, och priset på 1 timmes arbete som = 20 öre. Det sålunda funna priset på arbetstimmen tjänar som enhetsmått för arbetets pris.

Vi finner alltså arbetets pris, om vi dividerar arbetskraftens dagsvärde med antalet arbetstimmar i den *vanliga* arbetsdagen.

Arbetets pris och dags- eller veckolönen kan röra sig i olika riktning. Låt oss anta att arbetstiden stiger från 12 till 15 timmar och arbetets pris samtidigt sjunker från 20 till 18 öre. Dagslönen kommer nu att uppgå till 2 kr. 70 öre, den har sålunda stigit, oaktat samtidigt arbetets pris sjunkit.

Arbetets pris beror, som vi nyss sagt, av arbetskraftens dagsvärde och av den *vanliga* arbetsdagens längd.

Om nu i följd av *utomordentliga* händelser, t. ex. en kris, kapitalisten inskränker arbetstiden, därför att hans varor blivit osäljbara, och t. ex. endast låter arbetet fortgå halva tiden, så höjer han icke arbetets pris i proportion. Om detta utgör 20 öre, så kommer arbetaren med 6 timmars arbetstid endast att förtjäna i kr. 20 öre, ehuru dagsvärdet av hans arbetskraft är vida högre, efter vårt antagande 2 kr. 40 öre.*

Om vi förut i arbetsdagens *förlängning* sett en källa till lidanden för arbetarna, så finner vi här en ny källa i dess övergående *förkortning*.

Kapitalisterna tar sig härav anledning att, så snart det blir fråga om laglig förkortning av arbetstiden, föra i fält däremot sin medkänsla för de stackars arbetarna. ”Vi är redan nu tvungna att betala de uslaste hungerlöner för 15 timmars arbete”, ropa de, ”och nu vilja ni förkorta arbetstiden till m timmar och därigenom beröva de hungrande arbetarna ytterligare en tredjedel av deras lön! Vi måste energiskt protestera emot ett sådant barbari!” De ädla människovännerna glömma att arbetets pris stiger, om längden av den vanliga arbetsdagen minskas; *arbetets pris* är högre i samma mån arbetskraftens dagsvärde är högre och den vanliga arbetsdagen *kortare*. Övergående förkortning av arbetsdagen *sänker* lönen, men *varaktig* förkortning höjer den. Det har man sett bl. a. i England. Enligt fabriksinspektörernas berättelse av april 1860 har arbetslönen på de 20 åren 1839-59 *stigit* i de fabriker, som är underkastade 10-timmars-normalarbetsdagen, men *sjunkit* i de fabriker, där det arbetats 14 å 15 timmar. En rikhaltig erfarenhet ända in i nyaste tid bekräftar denna regel.

En varaktig förlängning av arbetstiden sänker arbetets pris. Omvänt tvingar ett lågt pris på arbetet arbetaren att underkasta sig en förlängning av arbetsdagen för att tillförsäkra sig en

* Arbetets pris kan samtidigt till och med sjunka, men det vore då icke i följd av arbetstidens inskränkning, utan av större tillgång på arbetskrafter, etc., företeelser som vi här icke ha att göra med. Man måste vid dessa undersökningar alltid behålla i minnet, att det hittills är fråga om *grundorsakerna* till det kapitalistiska produktions-sättets företeelser, icke om en *totalbild* av dem.

någorlunda dräglig dagspenning. Kapitalisterna sänka lönen och förlänga arbetstiden för att öka sin profit. Men deras inbördes konkurrens tvingar dem slutligen att i motsvarande grad sänka priset på sina varor. Den extra-profit, som åstadkoms genom arbetsdagens förlängning och lörens nedpressning, försvinner nu, men de låga priserna bli kvar och verkar som tvångsmedel att hålla lönen trots en omåttlig arbetstid nere vid samma låga punkt. Kapitalisterna har ingen varaktig fördel därav, men arbetarna har en varaktig skada. Det lagliga fastställandet av en normalarbetsdag sätter en kraftig hämsko för denna utveckling.

Även andra välgörande verkningar av normal arbetsdagen bör här omnämnas.

I vissa arbetsgrenar förekommer att kapitalisten icke förpliktar sig att betala en bestämd vecko- eller dagspenning, utan avlönar efter arbetstimmar. Arbetaren måste hela dagen stå till kapitalistens förfogande, men denne kan efter sitt gottfinnande ibland pressa honom omåttligt, vid andra tillfällen åter endast sysselsätter honom några få timmar. Arbetets pris bestäms av den vanliga arbetsdagens längd. Kapitalisten får sålunda, mot att han betalar arbetets ”normala” pris, arbetarens hela arbetskraft till sitt förfogande, utan att betala honom hela värdet av hans arbetskraft; för de dagar, då han sysselsätter honom mindre än det normala antalet arbetstimmar, är detta självklart; men det gäller också för den tid, då han sysselsätter honom över den normala tiden.

Värdet av den arbetskraft, som utges för varje arbetstimme, är nämligen icke detsamma. Den arbetskraft, som utges under arbetsdagens första timmar, är lättare att ersätta än den, som förbrukas under de sista. Värdet av den under första timmen utgivna arbetskraften är därför mindre än av den, som utgivits under tionde eller tolfte timmen – ehuru *bruksvärdet* av de sistnämnda kan vara mycket mindre än av den första. I överensstämmelse härmed har också av sig själv, icke på grund av någon fysiologisk eller ekonomisk åsikt, inom många yrken utbildat sig en vana att anse arbetsdagen intill en viss punkt som ”normal” och räkna arbetstiden därutöver som *övertid*, vilken betalas bättre, ehuru visserligen ofta i löjligt ringa grad.

De kapitalister vi ovan syftade på, som sysselsätter arbetaren efter timme, spara in den högre gottgörelsen för övertid.

Skillnaden mellan detta slags ”normala” arbetstid och övertiden får icke fattas så, som skulle arbetets pris under den normala arbetsdagen utgör normallönen och under övertiden skulle betalas en tillskottslön, som överskred arbetskraftens dagsvärde. Det finns fabriker där det arbetas övertid år ut och år in. Den ”normala” lönen sätts då så lågt, att arbetaren icke kan existera ensamt på den, utan blir *tvungen* att arbeta övertid. Där det regelbundet arbetas övertid är den ”normala” arbetsdagen endast en del av den verkliga, och den ”normala” lönen endast en del av den för arbetarens underhåll nödvändiga lönen. Den bättre betalningen för övertid är ofta endast ett medel att förmå arbetarna att gå in på en förlängning av arbetsdagen. Men en sådan är som vi sett liktydig med ett sjunkande i arbetets pris.

Normalarbetsdagen har en tendens att sätta ett kraftig dam för alla dessa lönesänkingskonstgrepp.

4. Stycklönen.

Tidlönen är en förvandlad form av arbetskraftens pris; stycklönen är en förvandlad form av tidlönen.

Låt oss anta att den vanliga arbetsdagen uppgår till 12 timmar, arbetskraftens dagsvärde till 2 kr. 40 öre och att en arbetare i genomsnitt dagligen tillverkar 24 stycken av en viss artikel – i kapitalistiska yrken visar erfarenheten snart hur stor produkt en arbetare med genomsnittsskicklighet och dito intensitet kan åstadkomma på en arbetsdag. Jag kan nu sysselsätta arbetaren mot dagslön, till ett pris av 20 öre pr timme; men jag kan också betala honom för vart och ett stycke han levererar, med 10 öre pr styck. I senare fallet är lönen stycklön.

Stycklörens grundval är som man ser arbetskraftens dagsvärde och arbetsdagens vanliga längd, alldeles som vid tidlönen. *Skenbart* bestäms visserligen stycklönen av producentens produkt; men detta *sken* försvinner dock, när man vet att stycklönen nedsätts i proportion, så snart arbetets produktivitet stiger. Om en arbetare icke mera skulle behöva i medeltal en halvtimme utan endast en kvart – kanske i följd av att en maskin förbättrats – för att tillverka i stycke av samma artikel som i vårt förra exempel, så kommer kapitalisten, förutsatt att alla andra omständigheter förblir lika, icke längre att betala honom 10 öre utan endast 5 öre pr styck.

Det förekommer också ofta nog fall – och var och en, som sysselsatt sig med arbetarangelägenheter, har säkert reda på sådana – då enskilda arbetare eller arbetargrupper gynnats av lyckan och vid ett tillfälle lämnat ett ovanligt stort kvantum produkter, men få sin stycklön, oaktat det ackorderats för detta speciella fall, godtyckligt nedsatt, med den motiveringen att lönesumman för mycket överstiger lörens vanliga höjd. Tydligare kan väl inte sägas att stycklönen, endast är en förvandlad form av tidlönen, en form som kapitalisten frivilligt använder endast när den synes honom fördelaktigare än den oförvandlade tidlönen.

I regeln erbjuder emellertid stycklönen kapitalisten stora fördelar. I tidlörens form betalar kapitalisten såsom den *arbetskvantitet* denna levererat; i stycklönen betalar han den i *produktens* form. Han kan sålunda vara säker på att arbetaren i sitt eget intresse även utan yttre anspornning för varje arbetstimme lämnar så stort kvantum produkter som möjligt. Han kan mycket lättare kontrollera om arbetaren lämnat en produkt av ordinär kvalitet. Den minsta bristfällighet blir orsak och mycket ofta till och med endast förevändning för löneavdrag, ja ibland för formliga prejerier mot arbetarna.

Kapitalistens och hans representanters uppsikt över arbetarna blir därför vid stycklönsbetalning till stor del överflödig; kapitalisten sparar in detta arbete och dess kostnader, Stycklönen möjliggör i vissa industrigrenar till och med att arbetarna arbetar hemma, varigenom kapitalisten sparar en mängd anläggnings- och driftkostnader (till värme, belysning, hyra o. s. v.) och sålunda får till sitt förfogande en del kapital, som han eljest hade måst låsa fast. I yrken där hemarbete är utbrett, t. ex. skrädderi eller skomakeri, händer det att mästare begära *hyra* för plats och arbetstillbehör av gesäller, som arbetar hos dem i verkstaden i stället för hemma! Arbetarna måste extra betala nöjet att få slita ut sig under ”herrens öga”.

Arbetarens personliga intresse driver honom under stycklönsystemet att arbeta så intensivt och så länge som möjligt, för att så mycket som möjligt stegra sin dags- eller veckpenning. Han ser icke att hans överarbete icke blott kroppsligt ruinerar honom – ackordarbete är mordarbete, säger ordspråket – utan även tenderar att sänka priset på hans arbete. Och om han också inser detta, så är han ändå icke i stånd att undandra sig den tvångslag, som konkurrensen med hans medarbetare pålägger. Denna arbetarnas inbördes konkurrens och det *sken* av frihet och självständighet, som styckarbetet framkallar, mången gång också den isolering, som det medför (vid hemarbetet), försvårar mycket för dessa arbetare organisation och enhetligt uppträdande.

Stycklönsystemet medför ännu andra nackdelar för arbetaren. Så tillåter det t. ex. parasitexistenser att skjuta sig emellan arbetaren och kapitalisten; mellanhänder, som leva av att för sin räkning draga av ett gott stycke på den arbetslön, som kapitalisten betalar. Stycklönsystemet gör det vidare också möjligt för kapitalisten att, då arbetet utförs av arbetargrupper, endast avsluta kontrakt med gruppernas ledare om leverans av produkterna till ett visst pris pr styck, och sedan lämna åt dessa att betala sina underarbetare efter eget gottfinnande. ”Arbetarens utsugning av kapitalet sker här i form av arbetares utsugning av arbetare.”

Lika ogynnsam som stycklönen är för arbetaren, lika fördelaktig är den för kapitalisten. Stycklönen är också den form av arbetslön, som motsvarar det kapitalistiska produktions sättet. I skråhantverket var den icke alldeles obekant, men i större skala kom den först under

manufakturperioden till användning. Vid tiden för storindustrins uppkomst gjorde den tjänst som en av de viktigaste hävstångarna för arbetstidens förlängning och sänkande av arbetspriset.

5. Arbetslönernas nationella olikhet.

Vi har sett att arbetslönen i ett land är i en ständig rörelse och olika på olika tider. Men utom denna tidsolikhet finns också en olikhet i rummet. Var och en vet att lönerna Amerika är högre än i Tyskland och i Tyskland högre än i Polen.

En jämförelse mellan lönerna hos olika nationer är ändå inte så alldeles enkel. ”Vid en jämförelse av nationella arbetslöner,” säger Marx, ”måste hänsyn tagas till alla de momenter, som bestämma växlingen i värdets storlek: priset på och omfånget av de naturliga och historiskt utvecklade nödvändigaste levnadsbehoven, arbetarens uppfostringskostnader, den roll kvinno- och barnarbetet spelar, arbetets produktivitet, dess extensiva och intensiva storlek. Till och med för den ytligaste jämförelse fordras först och främst att genomsnittsdaglönen för samma yrken i olika länder reduceras till lika lång arbetsdag. Sedan daglönerna sålunda gjorts jämförbara måste tidlönen åter översättas i stycklön, då endast den senare är en gradmätare så väl för arbetets produktivitet som för dess intensiva storlek.”

Arbetets absoluta pris kan hos en nation stå relativt mycket högt och ändå den *relativa arbetslönen*, d. v. s. arbetspriset jämfört med överskottsvärdet eller totalproduktens värde, och den *verkliga lönen*, d. v. s. den mängd livsförnödenheter arbetaren kan köpa för sin lön, vara mycket låga.

Hos nationer, där det kapitalistiska produktionssättet är mera utvecklat, är arbetets produktivitet och intensitet större än hos sådana, som stå tillbaka i utvecklingen av detta produktionssätt. Men på världsmarknaden gäller det mera produktiva nationella arbetet liksom det mera intensiva som mera värdebildande.

Låt oss anta att en bomullsspinnare i Ryssland, illa närd och klen utvecklad, överansträngd och arbetande med dåliga maskiner, på i timme i medeltal spinner i skålp. bomull; en engelsk spinnare förbrukar däremot 6 skålp.; men i skålp. ryskt garn har för det inte större värde på världsmarknaden än i skålp. engelskt.

Men i ett land, där arbetets produktivitet är större, är också penningens värde mindre. Följaktligen kan arbetskraftens pris vara högre, utan att arbetaren är i stånd att med sin högre lön köpa mera livsmedel.

Vid stora arbeten utom England, t. ex. järnvägsbyggnader i Asien, blev de engelska entreprenörerna tvungna att jämte billiga inhemska arbetare även använda dyra engelska. Erfarenheten har vid dessa och liknande tillfällen lärt, att det skenbart dyraste arbetet i själva verket är det billigaste i proportion till arbetsprodukten och överskottsvärdet.

Den ryska industrin frestar endast med prohibitivtullars hjälp en usel tillvaro, trots de eländigaste löner och den oinskränktaste utsugning av arbetet. Den kan icke konkurrera med den engelska industrin, som producerar med jämförelsevis höga löner och kort arbetstid, med talrika inskränkningar i kvinno- och barnarbetet, med hälsovårdsföreskrifter och dylikt. Det ryska arbetets *absoluta pris*, dess uttryck i *penningar*, är *lågt*. Dess *relativa pris* är högt i förhållande till värdet av dess produkter på världsmarknaden.

2. Kapitalinkomsten.

Vi har sett hur av penningar blir kapital, och hur lönarbetaren genom sitt arbete icke blott vidmakthåller värdet av den för de nödiga produktionsmedlen utlagda kapitaldelen utan även skapar nytt värde, som är lika med värdet av hans arbetskraft plus ett överskottsvärde.

Kapitalets rörelse är dock ingalunda avslutad med överskottsvärdets framträdande. Det överskottsvärde, som icke förvandlar sig i penningar, har liksom en vara i allmänhet, vilken detta händer, förfelat sin bestämmelse; närmast har det ju också form av en bestämd varumängd, överskottsprodukten. Sedan överskottsvärdet *producerats* i form av överskottsprodukt gäller det därför att *realisera* dess värde i penningar, att bringa de producerade varorna till den som skall ha dem. På denna färd råkar överskottsvärdet liksom varje annat värde ut för en mängd äventyr av dels glad, dels sorglig art. I dag realiserar det till omåttligt högt pris, i morgon till oproportionerligt lågt eller kanske inte alls. Ena gången uppsöker köparen den vara, vari det är förkroppsligat, innan den ännu visat sig på marknaden, en annan gång får den i årtal ligga och skylta i ett bodfönster, o. s. v. Och efter och under dessa farligheter lura ännu andra vådor. Här kommer köpmannen, som ombesörjer varornas försäljning, och för det skär av ett stycke av överskottsvärdet och inkasserar det som handelsvinst. Där skall jordränta betalas till jordägaren, och så är det skatter, räntor för lånade penningar o. s. v., tills resten slutligen försvinner som profit i vår kapitalists fickor.

Vi har här icke att göra med alla de äventyr och förvandlingar, som överskottsvärdet på denna färd genomgår. Dels höra de till området för kapitalets cirkulationsprocess, som behandlas av Marx i andra delen av "Das Kapital", dels till den undersökning av det kapitalistiska produktionsättets process i dess helhet, som vi har att vänta i tredje delen. Första delen av "Das Kapital" behandlar endast en sida av totalprocessen, den direkta *produktionsprocessen*; endast för så vitt överskottsvärdet inverkar på denna har vi här att sysselsätta oss med dess vidare öden, sedan det en gång väl är producerat. Vi antar sålunda liksom alltid förut, då icke motsatsen uttryckligen anges, att kapitalisten säljer sina varor på varumarknaden till deras fulla värde, och vidare att hela överskottsvärdet utan några avdrag flyter tillbaka till kapitalisten. Ett motsatt antagande skulle blott göra undersökningen svårare och mera invecklad, utan att ändra något i dess väsentliga resultat.

Överskottsvärdet kan endast ha inflytande på produktionsprocessen vid dennas *förnyande*, vid *reproduktionen*.

Varje samhällselig produktionsprocess är på samma gång också reproduktionsprocess. Under alla samhällsformer måste produktionen antingen försiggå oavbrutet eller upprepas efter vissa tids mellanrum. Därmed är också under alla samhällsformer nödvändigheten given att oavbrutet framställa icke blott konsumtions-, utan även produktionsmedel.

Om produktionen antar kapitalistisk form, så gör naturligtvis reproduktionen det också. Om det för varje samhälle är nödvändigt att producera bruksvärden oavbrutet eller efter regelbundna tidsintervaller, så är det för kapitalet nödvändigt att *alltjämt* producera *överskottsvärde*, ständigt *reproducera* överskottsvärde, ifall det vill förbli kapital. Sedan det en gång ynglat av sig överskottsvärde måste det användas till att för andra gången yngla fram sådant, o. s. v. Kapitalet producerar sålunda alltjämt på nytt överskottsvärde, reproducerar sådant. Detta uppträder då som en alltjämt sig förnyande frukt av det i rörelse varande kapitalet, som *ständig inkomst* av kapitalet, som *avkastning*.

Detta om överskottsvärdet, för så vitt det *härflyter* av reproduktionen. Men reproduktionsprocessen erbjuder även överskottsvärdet tillfälle att åter *gå in i* produktionsprocessen. Låt oss anta att en kapitalist använder ett kapital av 100,000 kr., som ger honom en årlig avkastning av 20,000 kr. Vad skall han göra med dessa? Två ytterligheter är möjliga: antingen konsumerar han överskottsvärdets hela årliga belopp eller ökar han sitt kapital med

alltsammans. Vanligen inträffar varken det ena eller det andra av dessa bägge ytterliga fall, utan en del av överskottsvärdet konsumeras och en del läggs till det förra kapitalet.

Konsumeras hela överskottsvärdet så förbliver kapitalet oförändrat. *Enkel reproduktion* äger då rum. Lägges åter överskottsvärdet helt eller delvis till kapitalet, så äger *ackumulation* (hopning) av kapital rum och reproduktionen försiggår i *vidgad skala*.

3. Enkel reproduktion.

Den enkla reproduktionen är endast produktionsprocessens återupprepande i samma skala. Denna får emellertid genom återupprepandet en hop nya kännetecken.

Låt oss anta att en penning-ägare, som förvärvat sig penningar på något sätt, kanske genom arbete, förvandlar dessa till kapital. Han äger 10,000 kr. och lägger ned 9000 i kontant kapital och 1000 i variabelt, i arbetslön. Genom användande av detta kapital frambringar han en produktmängd, värd 11,000 kr., och säljer denna till dess fulla värde. Han konsumerar överskottsvärdet, 1000 kr., och reproduktionen fortgår i den gamla, skalan: 9000 kr. läggs ned i konstant och 1000 i variabelt kapital. Men vi ser nu en skillnad mot förut: de 1000 kr., som utgavs i arbetslöner under den första produktionsprocessen, hade icke frambragts genom de i affären anställda arbetarnas arbete, utan hade flutit ur en annan kassa; måhända hade kapitalisten själv arbetat sig till dem. Varifrån kommer däremot de 1000 kr., som utges i arbetslöner vid produktionsprocessens förnyande? Jo de härstammar från realiserandet av ett värde, som frambragts av *arbetarna* under den *förra produktionsprocessen*. Arbetarna har icke blott överfört det konstanta kapitalets värde (9000 kr.) på produkten, utan även skapat ett nytt värde (till ett belopp av 2000 kr.), av vilka en del (1000 kr.) är lika med värdet av deras arbetskraft och resten överskottsvärde.

Betrakta vi i den kapitalistiska produktionsprocessen blott en enda sådan (eller den första, vid första placeringen av ett kapital), så ter sig arbetslönen som *förskott* ur *kapitalistens* ficka. Betrakta vi åter den kapitalistiska produktionsprocessen som reproduktionsprocess, så ser vi att arbetaren *betalas av hans eget arbetes avkastning*. I denna mening är det riktigt att säga att arbetaren i sin lön erhåller en andel av sin arbetsprodukt, nota bene av den redan sålda produkten av en föregående produktionsperiod.

Låt oss återvända till vårt exempel och anta att varje produktionsperiod tar ett halvt år i anspråk. Varje år inkasserar då vår kapitalist 2000 kr. överskottsvärde och konsumerar detta. Efter 5 år har han konsumerat 10,000 kr., lika mycket som det ursprungliga kapitalet. Men han äger fortfarande liksom förut ett kapitalvärde av 10,000 kr.

Detta nya kapitalvärde är till storleken lika med det ursprungliga, men det har annan grund. De ursprungliga 10,000 kronorna kom icke av de i hans affär sysselsatte arbetarnas arbete, utan från annat håll. Men dessa 10,000 kr. har han på de 5 åren ätit upp äger han nu därjämte ytterligare 10,000 kr. så kommer de från *överskottsvärdet*. Sålunda förvandlas varje kapital, vilket ursprung det än från början haft, redan i följd av den enkla reproduktionen efter viss tid till kapitaliserat överskottsvärde, till resultat av andras överskjutande arbete, till *ackumulerat kapital*.

Den kapitalistiska produktionsprocessens utgångspunkt är arbetarens skiljande från produktionsmedlen, hopandet på ena sidan av egendomslösa arbetare och på den andra av produktions- och livsmedel. I den kapitalistiska *reproduktionsprocessen* ter sig dessa *utgångspunkter* som *resultat* av produktionsprocessen. Den kapitalistiska reproduktionsprocessen frambringar själv alltjämt på nytt sina egna förutsättningar: kapitalet och lönearbetarklassen, och håller dessa sålunda vid makt.

De livsmedel och produktionsmedel, som lönearbetarna frambringar, tillhör icke dem, utan kapitalisterna. Lönearbetarna kommer ständigt ånyo ut ur produktionsprocessen i samma belägenhet som de inträdde i den, som egendomslösa proletärer; kapitalisterna däremot finner sig i slutet av varje produktionsperiod alltjämt på nytt i besittning av livsmedel, som köper arbetskrafter, och av produktionsmedel, som använder producenter.

Så skapar arbetaren alltjämt på nytt förutsättningarna för sitt beroende och sitt elände.

Men kapitalets reproduktionsprocess nödvändiggör också arbetarklassens reproduktion.

Så länge vi undersökte produktionsprocessen som *enstaka* företeelse, vilken blott inträffade en gång, hade vi blott att göra med kapitalisten och arbetaren som ensamma personer. Det såg ut som om arbetskraften och därmed arbetaren, vilken ju icke kan skiljas från denna, endast tillhörde kapitalisten medan den *produktivt* konsumerades, d. v. s. under arbetsdagen. Hela den övriga tiden skulle arbetaren tillhöra sig själv och sin familj. När han åt, drack och sov, så gjorde han detta blott för egen räkning, icke för kapitalistens.

Men så snart vi betrakta det kapitalistiska produktionssättet som en sammanhängande kedja, d. v. s. som reproduktionsprocess, så halva vi alltifrån början icke att göra med enskilda kapitalister och arbetare, utan med *kapitalistklassen* och *arbetarklassen*. Kapitalets reproduktionsprocess kräver att arbetarklassen beständigt skall fortfara att finnas till, d. v. s. för att produktionsprocessen alltjämt måtte kunna förnyas, måste arbetarna ständigt återställa den arbetskraft de utgivit och sörja för ständig tillförsel av friska krafter. Och kapitalet befinner sig i det angenäma läget att lugnt kunna överlämna fyllandet av dessa viktiga förrättningar åt arbetarnas självpupphållelse- och fortplantningsdrift.

Skenbart leva arbetarna utom arbetstiden endast för sig själva; men i verkligheten leva de för kapitalistklassen, även när de ”gå och slå dank”. När de efter förrättat arbete äter, dricker, sover o. s. v., så vidmakthåller de därigenom lönarbetarnas klass och därmed det kapitalistiska produktionssättet. När kapitalisten – ”husbonden” som han kallades i den patriarkaliska tiden, ”arbetsgivaren” som kateder-ekonomin döpt honom till – när han betalar arbetaren hans lön, så ger han honom därmed endast medel att till kapitalistklassens fromma hålla uppe sig själv och så vitt på honom ankommer sin klass.

Men därigenom att arbetarna konsumerar de livsmedel, som de köper för sin lön, bli de alltjämt på nytt tvungna att bjuda ut sin arbetskraft.

Från reproduktionens ståndpunkt är alltså arbetaren verksam i kapitalets intresse icke blott under sin arbetstid, utan även under sin ”fri”-tid. Han äter och dricker icke för sin egen skull, utan för att hålla sin arbetskraft vid makt åt kapitalistklassen. *Hur* arbetaren äter och dricker är därför alls icke likgiltigt för kapitalisten. Om han super sig full på söndagen i stället för att vila ut och hämta nya krafter och på måndagen kommer med kopparslagare, så ter sig detta icke som en skada för arbetarens eget intresse, utan som en förbrytelse mot kapitalet, en *trolöshet* begången mot den arbetskraft, som skulle tillkomma kapitalet.

Det är då icke längre den *köpta arbetskraften*, utan *hela arbetaren, hela arbetarklassen* som från reproduktionsprocessens ståndpunkt visar sig vara ett *tillbehör åt kapitalet*. Där arbetaren icke vill inse detta och har medel att undandra sig det, t. ex. genom utvandring, så hyser kapitalisten understundom intet betänkande att genom lagligt tvång erinra honom om, att han har att leva och fortpanta sig icke för sin egen, utan för kapitalets räkning. Sålunda fans t. ex. förr i de flesta stater utvandringsförbud för skicklige arbetare. Nu är sådant icke längre nödvändigt. Det kapitalistiska produktionssättet har blivit så starkt, att dess lagar i regeln följas utan politisk hjälp som *ekonomiska* tvångslagar. Den nutida arbetaren är med osynliga trådar fjättrad vid kapitalet, och överallt, vart han vänder sig, möter han detta.

Våra ”socialreformatorer” är dock i allmänhet av den åsikten, att detta beroende under kapitalistklassen ännu icke är drivet tillräckligt långt. Att fjättra arbetaren vid den *enskilde* kapitalisten genom att inskränka uppsägningsrätten eller genom att inrätta raffinerade system av arbetarbostäder – dessa och liknande ”reformer” utgör deras botemedel till att ”lösa den sociala frågan”.

4. Överskottsvärdets förvandling till kapital.

1. Hur överskottsvärde blir kapital.

Det är ett undantagsfall, att kapitalisten konsumerar hela överskottsvärdet. I regeln förvandlar han det, åtminstone delvis, åter till kapital. ”Användandet av överskottsvärde som kapital eller överskottsvärdets återförvandling till kapital kallas *kapitalets ackumulation*”.

Processen härvid är lätt att åskådliggöra. Vi erinra oss exemplet i förra kapitlet: att kapital på 10,000 kr. ger sin användare ett årligt överskottsvärde, stort 2000 kr. Om kapitalisten icke äter upp dessa, utan lägger dem till sitt ursprungliga kapital, så kommer han att äga ett kapital av 12,000 kr., vilket under samma förutsättningar inbringar ett årligt överskottsvärde av 2,400 kr. Läggs dessa penningar åter till kapitalet, så växer detta till 14,400 kr. och det årliga överskottsvärdet till 2,880 kr.; samma process, upprepad nästa år, ger resp. 17,280 och 3,456 kr.; härnäst blir kapitalet 20,736 kr. o. s. v. Efter 4 år har kapitalet alltså mer än fördubblats i följd av överskottsvärdets ackumulation.

Om hela överskottsvärdet eller endast en del därav ackumuleras har vi ännu icke att göra med. Lika litet betyder det något för denna undersökning på vad sätt överskottsvärdet ackumuleras, om det bildar ett *tillagt* eller ett *nytt* kapital. Ägaren av ett spinneri kan använda överskottsvärdet till att vidga sin fabrik, sätta i gång flera maskiner och flera arbetare och köper mera råmaterial; men han kan också använda det till att bygga ett nytt spinneri eller till att grunda ett helt annat etablissemang, ett väveri, en kolgruva o. s. v. Men hur än överskottsvärdet användes förvandlas det ständigt i detta fall åter till kapital, till värde som frambringar överskottsvärde.

Men för att överskottsvärdet skall bli kapital måste det, efter att ha genomgått förvandlingen från vara till penningar, åter förvandlas från penningar till lämpliga varor. Låt oss t. ex. ta en bomullsspinnare. Han har sålt sitt garn, och nu äger han utom det kapital han ursprungligen förskjutit även sitt överskottsvärde i penningform. På samma gång som det ursprungliga kapitalet skall även detta överskottsvärde förvandlas till nytt kapital. Detta är endast möjligt om i marknaden finns en i motsvarande grad ökad varumängd, som kan tjäna det till produktionsmedel: skall överskottsvärdet bli tillagt kapital, så måste mera råmaterial – i vårt exempel bomull –, mera arbetsmedel – maskiner –, mera livsmedel till underhåll av mera arbetskraft och slutligen mera sådan finns för handen; med andra ord: de materiella förutsättningarna för en vidgning av produktionen måste förefinnas innan en ackumulation av kapitalet är möjlig.

Varifrån kommer då de nya produktionsmedel, i vilka överskottsvärdet förvandlas? Jo, de produceras samtidigt med detta. Ett överskotts-*värde* är ju icke tänkbart utan en överskotts-*produkt*, vari det framträder. Överskottsvärdet kan icke helt och hållet eller delvis förvandlas till kapital, därest icke överskottsprodukten helt och hållet eller delvis består av produktionsmedel och livsmedel för arbetare.

Men varifrån då ta de nya arbetarna? Jo, av bekymmer för den saken behöver kapitalisten inte få några gråa hår; det är nog att han ger arbetarna i lön vad de behöver för sitt livsuppehälle, så sörja de själva för sin fortplantning och förökning.

Arbetarklassen frambringar själv de nya arbetare, som behövas för att utvidga produktionen, för reproduktion i vidgad skala.

Vi såg att redan under förutsättning av enkel reproduktion blir efter ett antal år varje kapital ett ackumulerat sådant, som består av endast överskottsvärde. Men ett sådant kapital kan åtminstone då det träder in i livet vara en avkastning av sin ägares arbete. Helt annat är förhållandet med det kapital, som från början uppkommit av ackumulerat överskottsvärde. Det är allt ifrån början ohöljt en avkastning av andras arbete än deras, som äga det.

Akkumulation av överskottsvärde vill säga så mycket som: tillägnande av obetalt arbete i ändamål att i ökad skala tillägna sig obetalt arbete.

Vilken motsägelse mot varu-utbytets första grunder! Vi har sett att varu-utbytet ursprungligen å ena sidan förutsätter varuproducentens privata äganderätt till sin produkt och å andra sidan ett utbyte av lika värden, så att ingen kunde komma i besittning av ett värde annat än genom eget arbete eller genom att lämna i stället ett likavärde.

Nu finner vi som grundvalar för, det kapitalistiska produktionssättet å ena sidan arbetarens skiljande från sin arbetsprodukt; den som frambringar produkten och den som äger den är nu två skilda personer; och å andra sidan. möta vi tillägnande av värde, utan att lika värde lämnas i utbyte, *överskottsvärdet*. Och till på köpet finner vi nu överskottsvärdet vara icke blott *resultat*, utan *grundval* för den kapitalistiska produktionsprocessen. Icke nog med att kapital frambringar överskottsvärde, överskottsvärde frambringar även kapital, så att slutligen största massan av all rikedom består av värde, som tillägnats utan att motsvarande värde givits i utbyte.

Denna upp- och nedvändning av varuproduktionens grundvalar har dock icke ägt rum i *motsägelse* mot dess lagar, utan *på grund* av dem.

Alldeles samma nödvändighet, som gjorde att varuproduktionen på en viss utvecklingsgrad blev kapitalistisk varuproduktion – ja endast på grundvalen av kapitalistiskt produktionssätt blir varuformen för produkterna den allmänna och härskande – verkar även, att varuproduktionens egendomslagar slå om till lagar för det kapitalistiska tillägnelsesättet. Man beundrar med tanken härför fiffigheten hos Proudhon (och hos Rodbentus, bör vi få tillägga), som vill avskaffa den kapitalistiska egendomen genom att – göra varuproduktionens eviga egendomslagar gällande!

2. Kapitalistens sparsamhet.

Vi har hittills blott betraktat de bägge extrema fallen, när överskottsvärdet helt och hållet konsumeras eller *helt och hållet* ackumuleras. Men som redan är nämnt blir i regeln en del konsumerad och en del ackumulerad. Den förra delen anses som *avkastning i inskränkta betydelse*.

Det beror av kapitalistens gottfinnande hur stor del av överskottsvärdet han vill konsumera och hur stor del som skall förvandlas till kapital. Avgörandet härav väcker en svår strid i hans inre. Med Faust kan han utbrista:

”Ack, tvenne själar bo i detta bröst
Och vilja skilda banor vandra!
Den ena slår i sinnligt kärleksrus
Med krampens styrka armarna kring världen;
Den andra sträcker våldsamt färden”
– dit guldet vinkar uti himmelskt ljus.

Ja, hos kapitalisten framträder åter i en egendomlig form den gamla motsatsen mellan köttets begärelse och askes, mellan hedendom och kristendom. Lystet kastar kapitalisten sina blickar efter denna världens glädje, men varje njutning, som han inte kan få gratis, förefaller honom syndig.

Den del av överskottsvärdet, som kapitalisten personligen konsumerar, är i regeln icke någon godtycklig, utan en historiskt bestämd storhet. Den är liksom arbetarens lön bestämd av kvad. man inom samhällslagret i fråga anses behöva för att ”leva efter sitt stånd”.

Även kapitalisten tillhör, fast i annan mening än arbetaren, för hela sin livstid kapitalet. Icke nog med att konkurrensen tvingar honom att i sin *affär* underkasta sig det kapitalistiska produktionssättets lagar, även i sitt *privatliv* måste han rätta sig efter dess fordringar. Lever

han för högt och går utom skrankorna, så sägs det att han är en slösare, och hans kredit sjunker. Är han girig och icke uppträder enligt sitt stånd, så ser det ut som om hans affär inte ger genomsnittsavkastningen, och hans kredit blir även då lidande. På detta sätt tvingas kapitalisten att konsumera en viss, på en given tid och i ett givet samhällslager bestämd del av sitt överskottsvärde. Denna kvantitet är dock vida mer elastisk än arbetslönen.

För den del av överskottsvärdet, som är bestämd att ackumuleras, finns däremot alls inga gränser, annat än hela massan av överskottsvärdet och kapitalistens elastiska levnads-kostnader. Ju mera som ackumuleras desto bättre. Det kapitalistiska produktionssättet gör själv en fortgående kapital-ackumulation till en nödvändighet. Vi har sett att i mån av den tekniska utvecklingens fortgång blir det ett allt större kapital som behövs för att uppsätta och driva en affär inom en viss arbetsgren, då nämligen produkterna måste frambringas blott med det i genomsnitt nödvändiga arbetet. Ifall t. ex. nu i en arbetsgren 20,000 kr. är det minsta, som måste sättas in i ett företag för att vidmakthålla dess konkurrenskraft, så kan om 20 år denna minimisumma gott vara uppe på 50,000 kr. genom införande av nya arbetsmetoder, nya, vidlyftiga maskinerier o. s. v. En kapitalist, som ursprungligen börjat med 20,000 kr., men försummat att ackumulera tillräckligt överskottsvärde, så att han om 20 år endast har 30,000 i stället för 50,000 kr. till sitt förfogande, blir sannolikt ur stånd att hålla sig uppe i konkurrensen och går under. Men denna sporre behövs icke för att förmå kapitalisten att ackumulera; driften att ackumulera för ackumulationens egen skull utvecklas genom det nutida produktionssättet hos honom alldeles på samma sätt, som hos skattsamlaren på ett tidigare stadium av varuproduktionen begäret utbildades att hopa i sina gömmor guld och silver. Lika litet som hopandet av skatter har ackumulationen av kapital någon gräns i sig själv; den kan utsträckas hur långt som helst. Hur mycket en kapitalist än må äga, och om också hans inkomster för länge sedan vuxit om hans njutningsförmåga, så skyndar han vidare efter att frigöra nytt överskottsvärde, icke för att öka sina njutningar, utan för att öka sitt kapital.

Den klassiska ekonomin undersökte fullkomligt fördomsfritt orsakerna till och följderna av kapitalist-klassens ackumulation och konsumtion. Den sysselsatte sig med kapitalets ackumulation endast från den ekonomiska, icke från den moraliska sidan, vilket visserligen var mycket omoraliskt gjort.

Men så begynte proletariatet vakna och komma till bestämt klassmedvetande. Arbetarrörelsen började från slutet av 1820-talet energiskt göra sig påmint både i England och Frankrike. Nu gällde det icke längre att *undersöka* de ekonomiska problemen, utan att *rättfärdiga kapitalet*. Man förde in "etiken" i ekonomin; den värda damen blev moralisk på gamla dagar. Vetande blev bisak, "känsla" däremot huvudsak, och med hjälp av denna känsla upptäckte man snart, att kapitalisten lade i dagen en beundransvärd heroism, när han, i stället för att konsumera överskottsvärdet, *sparade* och ackumulerade det. Självklart var, att arbetarna borde med vördnad och tacksamhet se upp till dessa nya pelarhelgon; men lika klart var också, att helgonen, trots den största sparsamhet, icke kunde leva bara på tacksamhet och vördnad, och därför tillerkändes dem av ekonomerna, till befordrande av den mätta dygden och den moral, som kan betala för sig, en moralisk rätt till belöning för att de ackumulerade obetalt arbete: det obehagliga ordet "profit" fick sin vackra förklaring som *lön för sparsamhet och försakelser*.

3. Arbetarens sparsamhet och andra omständigheter, som inverkar på ackumulationens omfång.

Ju större kapitalistens "försakelse" är, desto större omfång tar ackumulationen. Men till hans lycka finns också andra faktorer, som inverkar bestämmande på ackumulationens omfång. Allt som ökar överskottsvärdets massa vidgar ackumulationens omfång – under eljest lika omständigheter. Vi känna redan vilka orsaker som inverkar bestämmande på

överskottsvärdets massa. Det må vara nog att här framhålla några av dem, nämligen de som från den ståndpunkt vi nu nått ge oss en ny belysning av sakerna. En bland de viktigaste är arbetarens sparsamhet. Klart är att ja mindre som betalas åt arbetaren, desto större är överskottsvärdets procenthöjd och desto större också (vid lika konsumtion av kapitalisten) den del av överskottsvärdet, som ackumuleras. Allt som sänker arbetskraftens värde eller är ägnat att trycka ned lönen under detta värde befordrar kapitalets ackumulation. Härav kommer kapitalets och dess målsmäns moraliska fasa över arbetarna, som genom "lyxen" att röka cigarrer och dricka öl undergräva "nationens välförstånd". Fabeln om champagnen, som en arbetare i Berlin en gång 1872 skulle ha bjudit på, gjorde sin rund genom hela kapitalistpressen som en förintande brännmärkning av arbetarklassen.*

Kapitalistvärlden har med beundransvärd uppfinningsförmåga hittat på oräkneliga inrättningar och metoder, från Rumfords soppa till ångkök och vegetarianism, allt till befordrande av arbetarnas sparsamhet. Marx anför i "Das Kapital" några betecknande exempel, till vilka vi hänvisa dem, som vilja närmare sätta sig in i ämnet.

Det är för kapitalisten mycket obehagligt att varje utvidgning av hans affär skall kräva ett relativt stort utlägg av konstant kapital, ett utlägg, som blir allt större ju mera storindustrins maskineri fullkomnas. Han har dock den ljuva trösten att om en gång det för driften nödiga konstanta kapitalet finns, så kan produktionen inom vissa gränser utvidgas genom att tillskjuta endast variabelt, utan att ett samtidigt tillskott i samma proportion av konstant kapital är nödvändigt. Om en fabrikant gör goda affärer och vill låta producera mera, så kan han måhända vinna detta mål genom att utsträcka arbetet 2-3 timmar längre. Han behöver då icke skaffa några nya maskiner eller bygga någon ny fabrik, endast öka rå- och hjälpmaterialen.

Men det finns industrier som icke behöver köpa några råämnen, t. ex. bergverk, eller där endast obetydliga råämnescostnader behövs, t. ex. utsäde och gödningsämnen i jordbruket. Det är sådana industrier som tar sina råämnen ur jorden. I dessa är det ofta nog att helt enkelt öka arbetet för att få en större produktmassa. Denna ökning av produkter är endast jordens och arbetets förtjänst, men kapitalet har bemäktigat sig bägge och får därigenom en möjlighet "att utsträcka elementen till sin ackumulation på andra sidan de gränser, som skenbart uppdragits av dess egen storlek, av värdet och massan av de redan producerade produktionsmedel, vari det har sin tillvaro."

Kapitalet har även gjort vetenskapen till sin egendom, liksom det gjort med jorden och arbetaren; fast kapitalet som sådant icke har någon andel i den vetenskapliga utvecklingen, skördar det dock ensamt fördel av alla frukter, som bli en följd av att arbetets produktivitet befordras genom vetenskapens framsteg. Dessa främja därigenom kapitalets ackumulation. Ökar arbetets produktivkraft, så sjunker arbetskraftens värde och överskottsvärdets procenthöjd stiger; men arbetets stegrade produktivitet gör det också möjligt för kapitalisten att komma i besittning av en större mängd i värde sjunkande livs- och njutningsmedel utan ökad utgift av överskottsvärde, eller också få samma mängd som förut mot minskad utgift; det vill med andra ord säga: han kan leva bekvämare eller också ackumulera mera utan att underkasta sig några inskränkningar; ofta kan han göra bägge delarna på samma gång.

Ju större det använda kapitalet är, desto produktivare är arbetet, men desto större är också icke blott överskottsvärdets procenthöjd, utan även dess massa, desto mera kan kapitalisten njuta och på samma gång ackumulera.

Man ser redan av dessa antydningar att kapitalet icke är någon *fix* utan en *mycket elastisk storhet*, som i hög grad besitter utvidgnings- och sammandragningsförmåga; det är blott en *del* av den samhällsliga rikedom; det kan ökas genom tillskott från andra delar av denna, från kapitalistklassens och även arbetarklassens konsumtionsfonder, och minskas genom

---

* Även här ha champagne-historier – om järnvägsarbetare! – använts i samma vällovliga syfte. Öv. *anm.*

tillskott till dessa fonder. Dess verkan förstoras genom förlängning av arbetstiden, ökning av arbetets produktivitet och större utsugning av jorden. Vi bortser här alldeles från förhållandena i cirkulationsprocessen, om t. ex. kapitalets kretslopp påskyndas eller går långsammare, och vi bortser även från förhållandena med kreditsystemet, vilka har så stor betydelse för kapitalets utvidgning och sammandragning och för vilket spelrum det över huvud får. Dessa saker kan här ännu icke behandlas. Men redan förhållandena vid produktionsprocessen visa oss kapitalets elasticitet. Hos nationalekonomerna behandlas dock kapitalet som en konstant, bestämd storhet med bestämd verkningsgrad. För dem ter sig då också det variabla kapitalet som en fix storhet, den s. k. *arbetsfonden*. ”Så och så mycket kapital har bestämmelsen att tjäna till betalning åt arbetarna”, säga de. ”Ju flera arbetare, desto mindre andel kommer på var och en särskilt; ju färre arbetare, desto större däremot denna andel.” Det variabla kapitalet har också antagits vara lika med de livsmedel, som det representerar för arbetarna, och man har sagt: ”Antalet arbetare, som kan sysselsättas i ett land, och storleken av deras lön beror av den mängd livsmedel, som finns för handen. Är lönen för låg eller kan många arbetare icke finna sysselsättning, så beror detta blott därpå att antalet arbetare ökas snabbare än livsmedelsförråden. Det är *naturen*, icke *produktionssättet*, som är skuld till arbetarklassens elände.

På dessa förutsättningar blev den s. k. *Malthus'ska* teorin byggd.

5. Överbefolkningen.

1. Den "järnhårda lönelagen".

Malthusianerna förklara som bekant, att arbetarna i följd av sina "lätt sinniga vanor" föröka sig hastigare än mängden av livsmedel, som står till förfogande, eller noggrannare uttryckt det variabla kapitalet, kan växa. Härav skulle följa att det blev överbefolkning, att flera arbetare erbjöd sig åt kapitalisterna än dessa kunde använda, att de livsmedel, som står till förfogande, icke kunde räcka till för alla för handen varande arbetare, och att sålunda, så länge arbetarnas förökning icke inskränktes, arbetslöshet och hunger med allt därav följande elände och laster naturnödvändigt skulle vara åtminstone en del av arbetarklassens lott.

Så malthusianerna. Låt oss under Marx's ledning undersöka hur växelförhållandena mellan kapitalets tillväxt och arbetarklassens förökning i verkligheten gestalta sig.

"Den viktigaste faktorn vid denna undersökning", säger Marx (sid. 628 av 3:dje upplagan av "Das Kapital"; i 1:sta och 2:dra upplagorna finns ej denna framställning), "är kapitalets sammansättning och vilka förändringar det genomlöper under ackumulationsprocessen".

"Kapitalets sammansättning bör fattas i dubbel betydelse. Ur värdesynpunkt bestäms den av den proportion, vari det är fördelat i konstant kapital, d. v. s. värdet av produktionsmedlen, och variabelt kapital, d. v. s. värdet av arbetskraften, arbetslönernas totalsumma. Ur synpunkten åter av att det är materiel, som fungerar i produktionsprocessen, sönderfaller allt kapital i produktionsmedel och levande arbetskraft; denna sammansättning bestäms av proportionen mellan å ena sidan massan av använda produktionsmedel och å den andra den till deras användning erforderliga arbetskraften. Jag kallar den förra kapitalets *värdesammansättning*, den senare dess *tekniska sammansättning*. Mellan dessa bägge existerar ett intimt växelförhållande. För att uttrycka detta kallar jag kapitalets värdesammansättning för dess *organiska sammansättning*, för så vitt den betingas av dess tekniska sammansättning och återspeglar dennas ändringar. Där det utan vidare är tal om kapitalets sammansättning menas därmed alltid dess organiska sammansättning".

Denna är olika hos de olika enskilda kapitalen. I det följande hålla vi oss till, *medeltals*-sammansättningen av det samhälleliga kapitalet i ett land.

Låt oss nu efter dessa förberedelser gå till vår undersökning.

Först betrakta vi då det enklaste fallet: ackumulationen försiggår *utan förändring* i kapitalets sammansättning, d. v. s. en given kvantitet produktionsmedel kräver alltså samma mått arbetskraft för att sättas i rörelse. Låt oss för att åskådliggöra saken anta att vi har ett kapital av 100,000 kr., som till $\frac{3}{4}$ består av konstant och $\frac{1}{4}$ av variabelt kapital. Läggas nu av överskottsvärdet 20,000 kr. till det ursprungliga kapitalet, så skall under vår förutsättning detta tilläggs kapital vara delat på samma sätt som det gamla; totalkapitalet kommer nu att bestå av 90,000 kr. konstant och 30,000 kr. variabelt kapital; det senare har växt i samma proportion som det förra, med 20 proc. Men skall nu det nytillkomna kapitalet bli tillgodosgjort utöver sitt värde, så behövs det ny arbetskraft. Överskottsvärdet på 20,000 kr., som skall ackumuleras, kan i vårt exempel endast bli kapital under den förutsättning, att antalet lönearbetare, som står till förfogande, ökas med 20 proc.

Föröka sig nu lönearbetarna, under det kapitalets sammansättning förblir oförändrad, icke så hastigt som detta, så växer efterfrågan på arbetare hastigare än tillgången, och lönen stiger.

Detta fall är det malthusianerna har i sikte, då de till "den sociala frågans lösning" anbefalla inskränkning av arbetarnas förökning. De förbise därvid först och främst, att kapitalförhållandet, förhållandet mellan kapitalister och lönearbetare, icke upphävs genom att lönen stiger. Kapitalets ackumulation betyder lika fullt reproduktion av kapitalförhållandet i *vidgad*

skala, det betyder ökning av kapitalerna och av överskottsvärdets; det obetalda arbetets massa på ena sidan, och på den andra sidan *ökning av proletariatet*.

Till och med om kapitalets ackumulation stegrar arbetets pris, så kan detta icke ske utan samtidig ökning av proletariatet; det kan icke ske utan att vidga området för kapitalets herravälde.

Lönen kan emellertid aldrig stiga så högt, att den sätter själva överskottsvärdet i fara. Under det kapitalistiska produktionssättet framkallas efterfrågan efter arbetskraft genom kapitalets behov att tillgodogöras utöver sitt värde, att producera överskottsvärde. Kapitalet kommer därför aldrig att för arbetskraften betala ett pris, som omöjliggör produktion av överskottsvärde.

Stiger arbetslönen i följd av kapitalets ackumulation, så är två fall möjliga. Antingen störs icke ackumulationens fortgång genom stegringen av arbetspriset om också överskottsvärdets *procenthöjd* sjunker, så kan dock samtidigt i följd av ackumulationen överskottsvärdets *massa* stiga. ”I detta fall är det uppenbart, att en minskning i det obetalda arbetet ingalunda minskar kapitalherraväldets utsträckning”. Eller också stannar ackumulationen av, ”emedan vinstsporren förslöas.” Ackumulationen avtar, men därmed försvinner också den orsak, som drev arbetslönen i höjden. Följaktligen sjunker denna igen, tills den uppnår en punkt, som är tillfredsställande för kapitalets behov att frambringa överskottsvärde. ”Det kapitalistiska produktionssättets mekanism undanröjer sålunda själv de hinder det skapar”.

Vi ser här en egendomlig växelverkan mellan betalt och obetalt arbete. ”Växer mängden av det obetalda arbete, som arbetarklassen lämnar och kapitalistklassen ackumulerar, så hastigt att det endast kan förvandlas till kapital genom ett ovanligt tillskott av betalt arbete, så stiger lönen, och om allt annat är lika avtar det obetalda arbetet i proportion härtill. Men så snart detta avtagande når den punkt, där det överskottsarbete, som underhåller kapitalet, icke mera erbjuds i normal myckenhet, så inträder en reaktion: endast en mindre del av avkastningen kapitaliseras, ackumulationen förlamas och den stigande lönerörelsen får en impuls i motsatt riktning. Arbetsprisets höjd förbliver sålunda inskränkt inom gränser, vilka icke blott lämna det kapitalistiska systemets grundvalar oantastade, utan även garantera dess reproduktion i växande skala”.

Svängningarna i kapitalets ackumulation, vilka hålla lönen inom vissa gränser, te sig för de borgerliga nationalekonomerna som svängningar i antalet sig erbjudande lönearbetare. Dessa är härvidlag offer för en liknande synvilla som de, vilka tro, att solen rör sig kring jorden, och denna står stilla.* Blir kapitalets ackumulation långsammare, så ser det ut som om arbetarbefolkningen växte hastigare än eljest; antager däremot ackumulationen ett hastigare tempo, så ser det ut som om arbetarbefolkningen avtog eller växte långsammare än annars. I själva verket brukar också, som för de flesta av våra läsare torde vara bekant, den företeelsen, att lönen svänger upp och ned, utan att någonsin kunna överskrida vissa gränser, den s. k. ”järnhårda lönelagen”, motiveras på det sätt, att när lönen stiger, så förökas i följd därav arbetarbefolkningen hastigt, varpå den ökade tillgången på arbetskraft sänker lönen, vilket åter har till följd större elände och större dödlighet inom arbetarklassen, varigenom tillgången på arbetskraft åter förringas, och lönen sålunda åter höjes o. s. v.

Mot denna motivering talar redan det enkla faktum, att som var och en vet lönerna icke varierar från generation till generation, utan med mycket kortare mellanrum. Vi återkommer

---

* Marx säger: ”På samma sätt tager i den industriella cykelns krisfas varuprisens allmänna fall sig uttryck som en stegring av det relativa penningvärdet, och i prosperitets-fasen varuprisens allmänna stegring sig uttryck som fallande av det relativa penningvärdet. Den s. k. *currency-skolan* drar därav den slutsatsen, att då priserna står högt cirkulerar för litet guld och då de stå lågt för mycket. Deras okunnighet och fullständiga missuppfattning av fakta har värdiga motstycken hos de ekonomer, vilka tyder ifrågavarande ackumulationsfenomen på det sätt, att ena gången finns för få, och andra gången för många lönearbetare.”

härtill längre fram.

2. Den industriella reservarmén.

Vi har hittills antagit att ackumulationen försiggår utan någon förändring i kapitalets sammansättning. Men sådana förändringar inträder då och då med nödvändighet i ackumulationens förlopp.

Kapitalets *tekniska sammansättning* berörs av varje förändring i *arbetets produktivkraft*. Den massa produktionsmedel, som en arbetare under eljest lika omständigheter förvandlar till produkt, växer med produktiviteten av hans arbete. Massan av råmaterial, som han bearbetar, växer, arbetsmedlen, som han använder, ökas o. s. v. Med arbetets produktivitet växer sålunda mängden produktionsmedel emot den i den införlivade arbetskraften, eller på annat sätt uttryckt: mängden använt arbete avtar emot den massa produktionsmedel, som av arbetet sattes i rörelse.

Denna förändring i kapitalets *tekniska sammansättning* återspeglar sig nu i dess *värdesammansättning*. Här ter den sig som relativt avtagande av den *variabla* och tillväxt av den *konstanta* kapitaldelen. Ändringarna i kapitalets värdesammansättning motsvara dock icke noggrant ändringarna i dess tekniska sammansättning; ty när arbetets produktivitet ökas, så inträffar icke blott en *ökning i mängden* förbrukade produktionsmedel, utan även ett *sjunkande av deras värde*, fastän i ringare grad än deras *massa* tillväxer. I början av förra århundradet var t. ex. av det kapitalvärde, som var nedlagt i spinnerier, ungefär hälften konstant och hälften variabelt. Den *massa* råmaterial, arbetsmedel o. s. v., varpå en spinnare nu nedlägger ett givet kvantum arbetskraft, är många hundra gånger större än då; *värdeförhållandet* mellan konstant och variabelt kapital har dock ändrat sig vida mindre; nu förhåller sig det konstanta kapitalet i spinneriindustrin till det variabla kanske som sju till ett.

I varje fall är dock under det kapitalistiska produktionssättet en ökning i arbetets produktivitet liktydig med ett *relativt* avtagande av det variabla kapitalet.

Men arbetets produktivitet och kapitalets ackumulation stå i närmaste växelförhållande till varandra.

Varuproduktionen för med sig, att produktionsmedlen är enskildas privategendom. Men utvecklingen av arbetets samhällsliga produktivkraft förutsätter Kooperation i stor skala, stora arbetslokaler, stora massor råmaterial och arbetsmedel o. s. v. Att så kolossala produktionsmedel finns i enskildas händer är under varuproduktionens herravälde blott möjligt, ifall individuella kapitaler ackumulerats i tillräckligt omfång. ”Varuproduktionens grund kan endast bära produktionen i stor skala i kapitalistisk form”. En viss grad av kapitalackumulation är sålunda förutsättning för en viss höjd i arbetets produktivkraft. Men varje metod till stegring av arbetets produktivkraft blir under det kapitalistiska produktionssättet en metod till stegrad produktion av överskottsvärde och möjliggör därmed en stegring av ackumulationen. Denna frambringar i sin ordning åter en vidgning i produktionsskalan, vilken återigen blir den mäktigaste sporre till ny stegring av arbetets produktivkraft. Ackumulationen och arbetets produktivkraft utvecklar sålunda varandra ömsesidigt allt mera.

De enskilda kapitalens tillväxt genom ackumulation motverkas av den samtidigt fortgående klyvningen av gamla kapitaler, t. ex. genom delning vid arv, och särskiljandet av nya, självständiga kapitaler. Men denna motverkan mot ackumulationen mer än upphävs genom den *centralisation*, den *förening av redan bildade kapitaler*, som i synnerhet framkallas genom att småkapitalen uppsugs av de stora. Denna centralisation åstadkommer också, liksom ackumulationen, en stegring av kapitalets produktivitet och en ändring i dess tekniska sammansättning. Å andra sidan befördrar ackumulationen centralisationen, och omvänt. Ju större kapital jag ackumulerat, desto lättare har jag att i konkurrenskampen besegra och uppsuga de små. Och ju flera småkapitaler som mitt kapital uppsugit, desto större är

produktiviteten hos det arbete det håller i gång, och desto ansevärdare ackumulationen.

Men hopandet av jättelika kapitalmassor på få händer utvecklar ej blott produktiviteten inom de arbetsgrenar, som redan underkastats det kapitalistiska produktionssättet. Ett antal småkapitaler, som trängts ur de stora industrigrenarna, drivas in i sådana branscher, där kapitalismen ännu icke fått fast fot och ett litet kapital följaktligen ännu har konkurrensförmåga; på det viset förbereds marken för även dessa yrkesgrenars införlivande inom kapitalismens område.

Vi ser sålunda att det kapitalistiska produktionssättet är inbegripet i en ständig teknisk revolution, varmed följer en ständigt fortskridande ökning av det konstanta och relativ minskning av det variabla kapitalet.

Och dettas relativa avtagande fortskrider ojämförligt mycket hastigare än ackumulationen. Det under ackumulationens fortgång nybildade kapitalet sysselsätter i proportion till sin storlek allt färre nya arbetare. Men samtidigt med ackumulationen försiggår också revolutionen inom det gamla kapitalet. När en maskin är förbrukad, så ersätts den, ifall under tiden ett tekniskt framsteg ägt rum, icke med annan likadan, utan med en bättre, genom vars användande en arbetare kan lämna mera produkter än förut. Det gamla kapitalet förnyas i allt mera produktiv form; men det har till följd, att det avskedar allt flera av de arbetare det förut sysselsatte.

Centralisationen är en av de mäktigaste hävstångarna till denna det gamla kapitalets förvandling.

Ju raskare det gamla kapitalets centralisation och tekniska revolution försiggår, desto skyndsammare måste också ackumulationen av nytt kapital försiggå, därest icke antalet sysselsatte arbetare skall avta. Men ju snabbare ackumulationen försiggår, desto mera befordras centralisationen och den tekniska revolutionen.

Malthusianerna berätta oss att ”överbefolkningen” härrör därav, att livsmedlen (eller noggrannare uttryckt: det variabla kapitalet) tillväxa i *aritmetisk* progression, som 1, 2, 3, 4, 5 o. s. v., medan åter folkmängden har en tendens att tillväxa i *geometrisk* progression, som 1, 2, 4, 8, 10 o. s. v. Folkmängdsökningen skyndar därför ständigt före livsmedelsökningen; och den naturliga följderna härav blir laster och elände.

Men vad som verkligen går progressivt är *avtagandet* av det variabla kapitalet, samtidigt med att totalkapitalet *växer*. Om det variabla kapitalet ursprungligen är V. av totalkapitalet, så blir det småningom $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{5}$ $\frac{1}{6}$ o. s. v.

”Detta relativa avtagande av totalkapitalets variabla del går allt raskare ju mera detta växer och går fortare än denna dels egen tillväxt; men det ter sig som om det tvärtom pågick en alltjämt hastigare absolut tillväxt av arbetarbefolkningen än av det variabla kapital, som ger denna sysselsättning. I själva verket är det dock den kapitalistiska ackumulationen som alltjämt producerar, alltefter sin energi och sitt omfång, en relativ tilläggs-arbetarbefolkning, d. v. s. en som *överskjuter kapitalets behov att tillgodogöra sig arbetskraft* och som därför är överflödig.”

Växlingen i det samhälleliga totalkapitalets sammansättning försiggår icke likformigt i alla dess delar. På ett håll växer kapitalet genom ackumulation, utan att denna genast ändrar den givna tekniska grundvalen, vadan kapitalet upptager nya arbetskrafter i mån av sin ökning. På ett annat håll förändras kapitalets sammansättning, utan att dess absoluta storlek ökas, endast genom att gammalt kapital ersätts med nytt i mera produktiv form – och antalet sysselsatta arbetare sjunker både relativt och absolut. Mellan dessa bägge ytterligheter ligger otaliga kombinationer, som betingas av det sätt varpå ackumulation, centralisation och förvandling av gammalt kapital till produktivare form verkar på varandra, men alla har de antingen till följd direkt avskedande av arbetare ”eller den mindre lätt skönjbara, men icke mindre verksamma effekten, att den överskjutande arbetarbefolkningen med större svårighet uppsuges i sina

vanliga avloppskanaler.” På det viset hålls arbetarbefolkningen i ständig böljande rörelse, drages åt ett håll och stötes bort från ett annat, och denna rörelse blir i samma mån häftigare, ju raskare kapitalets sammansättning förändras, ju större arbetets produktivitet blir och ju väldigare ackumulationen fortskrider.

Marx anför talrika exempel från den engelska statistiken på hur antalet sysselsatta arbetare inom många industrigrenar relativt avtagit. Vi hämta ur nyare uppgifter följande tvenne fall.

Relativt avtagande av antalet arbetare finner vi *Förenata staternas bomullsindustri*. Där utgjorde:

	1860	1880	Tillväxt + eller avtagande – i procent
Antalet etablissemanger	1,091	756	– 30,8
” spindlar	5,235,727	10,653,435	+ 1034
” vävstolar	126,313	225,759	+ 78,7
” arbetare	122,028	172,544	+ 48,3
Nedlagt kapital kr.	1,774,534,842	3,749,046,228	+ 111,2
Betalda arbetslöner	430,921,944	756,729,180	+ 75,6

Beloppet av det i bomullsindustrin nedlagda kapitalet steg sålunda, så vitt det kunnat utrönas, med 111 proc., men beloppet betalda arbetslöner däremot endast med 75 proc. och antalet sysselsatta arbetare t. o. m. blott med 41 proc. Ja, antalet etablissemanger har *avtagit* med *en tredjedel*; kapitalets centralisation fortgår raskt vid sidan av dess ackumulation.

Ett exempel på *absolut avtagande* av antalet sysselsatta arbetare bjuder oss *Storbritanniens bomullsindustri*

Där utgjorde:

	1861	1871
Antalet fabriker	2,887	2,483
spindlar	30,387,467	34,695,221
Ångvävstolar	399,992	440,676
arbetare	456,646	450,087

Även här ser vi i bredd med att antalet sysselsatta arbetare avtar, att antalet fabriker också avtar, men spindlar och maskinvävstolar ökas – allt tecken på centralisation och ackumulation av kapitalet.

Vi har hittills antagit att det variabla kapitalets till- eller avtagande noggrant svarar mot ett till- eller avtagande i det sysselsatta antalet arbetare. Detta är dock icke alltid fallet. Om fabrikanter, medan arbetspriset hålles lika, *förlänger arbetstiden*, så kommer han att ge ut mera arbetslön, det variabla kapitalet växer, utan att flera arbetare måste få sysselsättning – deras antal kan t. o. m. samtidigt minskas.

Låt oss anta att en industriidkare sysselsätter 1000 arbetare, att arbetsdagen är 10 timmar och dagspenningen 2 kronor. Han vill lägga ned ökat kapital i sin affär. Detta kan han göra på så sätt, att han låter vidga lokalerna, anskaffar nya maskiner och ställer nya arbetare till dessa. Men han kan också använda det nya kapitalet, för så vitt det icke måste gå till mera råmaterial, på så sätt, att han förlänger de redan sysselsatta arbetarnas arbetstid. Låt oss anta att han ökar denna med 5 timmar; arbetets pris förblir oförändrat; dagspenningen kommer då att utgöra 3 kronor, och det variabla kapitalet har – under eljest lika omständigheter – stigit 50 proc., utan att antalet arbetare växt. Men varje kapitalist har intresse av att snarare få till stånd en ökning i arbetet genom att förlänga arbetstiden eller göra arbetet intensivare än genom att öka arbetarnas antal; ty beloppet av det konstanta kapital han har att lägga ut växer i förra

fallet vida långsammare än i det senare. Och detta intresse är i samma mån starkare, i ju större skala produktionen går. Dess kraft växer sålunda med kapitalets ackumulation.

Om t. ex. arbetarens arbetsmedel är en spade, som kostar 2 kr., så lär kapitalisten icke ha mycket att invända mot att vederbörligen öka arbetarnas antal för att vinna ökat arbete. Men helt annorlunda ställer sig saken, om arbetaren använder ett maskineri, som kostar 100,000 kronor.

Men med kapitalets ackumulation växer icke blott kapitalistens strävan att öka arbetet utan att i motsvarande grad öka arbetarnas antal, utan därmed avtar också arbetarklassens kraft att göra motstånd mot denna tendens. Den överskjutande arbetarmängd, som kapitalets ackumulation frambragt, förringar genom sin konkurrens de sysselsatta arbetarnas motståndskraft. Dessa blir på så vis tvungna att finna sig i överarbete; och överarbetet ökar i sin tur den överflödiga arbetarbefolkningens leder. De enas arbetslöshet orsakar de andras överarbete och omvänt.

Vi ser att kapitalets ackumulation jämte de företeelser, som åtfölja denna och blir en följd därav, kapitalens centralisering, den tekniska revolutionen inom det gamla kapitalet, överarbetet o. s. v., alltsammans tenderar till att *minska* antalet *sysselsatta* arbetare i proportion till det nedlagda totalkapitalet, ja ibland t. o. m. absolut.

Men samtidigt *ökas* av samma orsaker antalet arbetare som *bjuda ut sig*, som sålunda stå till kapitalets förfogande, och det i en skala, som långt överstiger folkmängdsökningen i dess helhet.

Vi har i andra avdelningen sett hur manufakturen och än mera storindustrin under loppet av sin utveckling göra icke utlärdas arbetare användbara i de utlärdas ställe; arbetarens lärotid krymper ihop till ett minimum, arbetaren blir förr sådan, att kapitalet kan bruka honom, tiden för hans reproduktion blir kortare. Samtidigt undanträngas i många arbetsgrenar de vuxna, manliga arbetarna av kvinnor och barn. Därigenom ökas icke blott arbetarmén direkt ofantligt; flickornas och ynglingarnas ekonomiska självständighet, deras arbete tillsammans samt möjligheten att kunna låta barnen förtjäna en slant med från tidig ålder, befordrar tidiga äktenskap och bidrager sålunda även att förkorta arbetarklassens reproduktionstid.

En ytterligare mäktig orsak till rask ansvällning av arbetarmén träder i verksamhet så snart det kapitalistiska produktionssättet bemäktigat sig jordbruket. Här verkar en ökning i produktiviteten genast från början icke blott relativt, utan absolut avtagande av antalet sysselsatta arbetare. I Storbritannien utgjorde antalet i jordbruk sysselsatta 1861 2,210,449, men 1871 icke flera än 1,514,601, ett avtagande således på nära 700,000. De sålunda "övertaliga" begiva sig, så vida de icke helt och hållet utvandra, till industridistrikten och föröka där den arbetarmé, som erbjuder sig åt kapitalet.

Slutligen må vi icke glömma verkningarna av järnvägar och ångbåtar, som möjliggöra för kapitalet att draga till sig nya arbetarmassor från industriellt efterblivna trakter, irländare, polackar, slovakar, italienare, kineser o. s. v.

På detta vis förökar sig arbetarbefolkningen synnerligen hastigt, snabbare än kapitalets behov av arbetskrafter att använda, och följderna blir en relativ *överbefolkning*, vilken som vi sett framkallas genom kapitalets ackumulation; icke genom att arbetet blir mera *improduktivt*, som ekonomerna påstå, utan genom att dess *produktivitet* ökas.

Att s. k. överbefolkning råder, att en *industriell reservarmé* förefinns, hämmar dock icke kapitalets utveckling, utan utgör tvärtom från en viss punkt en av förutsättningarna härför.

Kapitalet är som vi vet en elastisk storhet. Ju mera det kapitalistiska produktionssättet utvecklas, desto häftigare och mera omfattande blir dess periodiska utvidgningar och sammandragningar; än går ackumulationen hastigare, än långsammare, än stannar den alldeles av. Den

moderna storindustrin rör sig, som redan i andra avdelningen antyddes, i en för den egendomlig cirkel, som ända till 1873 genomlöptes i perioder på ungefär 10 år; den börjar med medelmåttigt livlig affärsverksamhet, så] ökas denna hastigt, det inträder en ekonomisk uppblomstring, produktionen vidgar sig med ens kolossalt, det blir en verklig produktionsfeber – så kommer kraschen, och affärslivet är i stockning tills marknaden vidgats tillräckligt och uppsugit produktöverskottet, varpå man hämtar sig igen, och så börjar det gamla spelet på nytt i förstorad skala.

Så var det, när Marx skrev sitt ”Kapital”, vars första upplaga kom ut 1867. Så var det också, då han skrev efterskriften till andra upplagan (d. 24 jan. 1873), vari han förklarade att den allmänna krisen var i antågande.*

Vi vet alla hur snart denna profetia gick i endast allt för riktig uppfyllelse.

Med den kris, som började 1873, tyckes dock det kapitalistiska produktionssättet ha inträtt i en ny fas. Om förut storindustrins produktivitet utvecklades så raskt, att den tidtals växte hastigare än världsmarknaden vidgades, så synes nu i följd av teknikens kolossala framsteg och den enorma utvidgningen av området för den kapitalistiska produktionens herravälde – över Ryssland, Amerika, Ostindien, Australien – den tid vara kommen, då världsmarknaden endast övergående och undantagsvis är i stånd att uppsuga världsindustrins produkter; i stället för ett kretslopp på tio år, av medelmåttig ekonomisk livlighet, feberaktig produktionssvindelse, kris, stockning och uppblomstring igen, så bevittna vi sedan 1873 ett *kroniskt stillestånd i affärerna, en permanent ekonomisk förlamning*, som endast här och där avbrytes av flyktiga tendenser till bättring, vilka snart försvinna igen. Det tycks som skulle den allmänna ”ekonomiska uppblomstringen” icke alls vidare komma.

Våra nationalekonomer söka efter fasta, oföränderliga ”naturlagar” inom ekonomin. Den faktiska utvecklingen på detta område försiggår dock nu till dags så hastigt, att t. o. m. undersökningarna i ”Das Kapital” – detta det mest moderna av alla ekonomiska arbeten – om kriserna delvis behandla företeelser, som den nu i skolorna uppväxande generationen icke vidare känner till.

I detta sammanhang är dock endast fråga om kapitalets periodiska utvidgningar och sammandragningar, och sådana äga rum under den kroniska affärsstockningen lika väl som under det tioåriga kretsloppet genom kris och ekonomisk blomstring. Skillnaden är blott att de gynnsamma ”konjunkturen” nu icke är varaktiga och allmänna som förr; men så mycket nödvändigare är det då för kapitalet att kunna hastigt begagna sig av dem.

En dylik gynnsam konjunktur skapar ett större behov av arbetskraft; vad följer därav? Jo, arbetslönen stiger, och det har enligt ekonomernas teori till följd en ökning av befolkningen – efter tjugu år har arbetarbefolkningen blivit så talrik, att kapitalet kan begagna konjunkturen. Men denna räcker varje gång blott 2-3 år – nu kanske endast lika många månader! Lyckligtvis för kapitalet förhåller sig saken i verkligheten annorlunda än efter teorin om ”den järnhårda lönelagen.” Det kapitalistiska produktionssättet skapar, som vi har sett, på konstlat sätt en övertalig arbetarbefolkning; och ur denna *reservarmé* kan kapitalet i varje ögonblick hämta så många nya arbetare som det behöver; utan denna vore den så egendomliga stötvisa utvecklingen av den kapitalistiska storindustrin omöjlig. Vad skulle väl ha blivit av den tyska

---

* Den av oss redan i andra avdelningen karakteriserade dr. Stegemann anmärker med en rysning beträffande dessa ord: ”Marx drar icke i betänkande (!) att förklara den allmänna krisen vara nära förestående.” (Preussische Jahrbücher, LVII, sid. 227). Marx talar på stället i fråga om ”motsägelserna mellan den *periodiska cykel*, som den *moderna industrin* genomlöper, och dess *ändpunkt* den allmänna krisen.” Tydligare kan man väl icke uttrycka sig. Det hindrar dock icke att den lärde hr doktorn uppfattar den kris, varom fråga är, som – *revolutionen*. Liknande ”förväxlingar”, för att uttrycka oss parlamentariskt, naturligtvis alltid till fördel för den befängdaste tolkning, har allt för många av de ”vetenskapsmän” råkat ut för, vilka läst – eller också icke läst – och citerat Marx.

industrin, om den i början av 70-talet icke förefunnit en sådan mängd ”fria”, till dess förfogande stående händer, hela arbetararméer, som den kunde kasta på järnvägsbyggnader, ned i kolgruvor, in i järnindustrin o. s. v.? Men denna reservarme möjliggör icke blott en plötslig utvidgning av kapitalet, den trycker också på lönen, och då den knappt tas fullständigt i anspråk ens under de mest blomstrande affärsperioder, så verkar den därhän, att lönen även under det största produktionslarm icke kan överskrida en viss höjd.

Vad som ter sig som ökning och minskning i befolkningsantalet är i själva verket endast spegelbilden av kapitalets periodiska utvidgning och sammandragning. När malthusianerna begära att arbetarna ska rätta sin förökning efter graden av den sysselsättning, som finns för dem, så betyder detta sålunda ingenting annat än att de bör anpassa sitt antal efter kapitalets behov för ögonblicket.

Malthusianismen vilar på en förväxling av kapitalets så ofantligt varierande produktionsbehov och de för handen varande produktionsmedlens produktivkraft. Om denna förväxling alltid var absurd, så har den blivit det än uppenbarare sedan krisen blivit permanent: överbefolkning i följd av överflöd på livsmedel, överbefolkning i följd av den amerikanska, indiska och australiska kött- och brödkonkurrensen!

Hur absurt detta än låter, så är dock malthusianismens fordringar endast en reflex av den ställning arbetaren nu till dags intar gentemot kapitalet: han är endast dess tillbehör; under produktionsprocessen är det produktionsmedlet som använder honom, och icke han som använder produktionsmedlet; men även utom sitt arbete tillhör han, som vi har sett, kapitalet; när han konsumerar, när han håller sig uppe och fortplantar sig, så har han att göra detta på det sätt, som bäst svarar mot kapitalets intressen, Arbetaren tvingas under oket av sin egen produkt; denna tar icke blott hans arbetskraft, utan hela hans verksamhet som människa i sin tjänst.

6. Gryningen till det kapitalistiska produktionssättet.

I det senaste av de föregående kapitlen har vi sett hur kapitalet ständigt på nytt frambringat sina egna förutsättningar. Men klart är, att kapitalet i sin klassiska form icke kunde uppkomma förr än dessa förutsättningar var utvecklade till en viss grad. Vilka de förhållanden var som kallade dessa till liv, är en fråga som vi ännu icke besvarat. Vid vår undersökning av hur penningar förvandlade sig till kapital utgick vi ifrån den förutsättningen, att å ena sidan större penningssummor förefanns i enskilda personers händer, och å andra sidan arbetskraften bjöd ut sig som vara på marknaden. Vi lämnade oundersökt hur arbetskraften blivit vara och vad som sammanfört dessa penningssummor.

Det återstår oss nu att härom säga det väsentligaste.

Kapitalets ackumulation är liktydig med förnyandet av kapitalets förutsättningar. Den ursprungliga uppkomsten av förutsättningarna för kapital, vilken föregick dettas utveckling, kallar Marx för den *ursprungliga ackumulationen*.

På frågan om kapitalets ursprung lämna oss ekonomerna det svar, som de ständigt har till reds, när de icke känna eller icke vilja känna de faktiska förhållandena, nämligen en *Robinsonad*. En dylik har den dubbla fördelen, att man för att uppfinna den alls icke behöver några förkunskaper och på samma gång alltid kan inrätta den så att den säger det, som man med den vill bevisa.

De Robinsonader, vilka vilja förklara kapitalets ursprung och bringa detta i samklang med de gängse rättsföreställningarna, höra till på köpet till de plattaste historier i sin genre. Från sagorna i våra a-b-c-böcker skilja de sig endast genom större långtrådighet.*

Det är alltid den gamla historien om den duktige, flitige och måttlige arbetaren, som blev kapitalist, och de odugliga stackarna, som levde upp allt sitt i sus och dus och till straff härför måste i all evighet med barn och barnbarn sträva i sitt anletes svett åt de duktige och deras avkomlingar.

Annorlunda ser den ursprungliga ackumulationen ut, ifall vi genomforska Europas historia från det 14:de århundradet. Denna har två sidor; men endast den ena är känd av folket genom den liberala historieskrivningen.

Det industriella kapitalet kunde icke uppkomma utan fria arbetare, arbetare, som icke stod i något livegenskaps-, hoveri- eller skråtvångsförhållande. Det behövdes frihet i produktionen från feodalismens fjättrar, det måste befria sig från feodalherrarnas förmynderskap. Ur denna synpunkt framträder den uppåtsträvande kapitalismens kamp som en kamp mot tvång och privilegier, en kamp för frihet och jämlikhet.

Denna sida av saken är det som ständigt och jämt hålls fram för folket av bourgeoisens litterära advokater. Det är icke vår avsikt att förringa betydelsen av denna kamp, allra minst nu, då bourgeoisien själv börjar förneka sitt förflutna. Men för denna stolta och prunkande sida av historien får man icke glömma dess *frånsida*: skapandet av proletariatet och själva kapitalet. Denna sida är ännu icke fullständigt belyst. I avseende på *ett* land har dock Marx i sin "Kapital" grundligt gjort detta, nämligen för *England*, det kapitalistiska produktionssättets moderland, det enda land, där den ursprungliga ackumulationen framträtt i klassisk form.

---

* Man hör t. ex. *Roscher*: "Låt oss tänka oss ett fiskarefolk, utan enskild jordegendom och kapital, som bor naket i grottor och livnär sig av hafsfiskar, vilka stannat kvar på strandbrädden vid ebban och då fångas med blotta handen. Låt alla arbetare här vara lika och var och en dagligen såväl fånga som förtära 3 fiskar. Men nu inskränker en klok man under 100 dagar sin konsumtion till 2 fiskar om dagen och använder sitt på det viset samlade förråd av 100 fiskar till att under 50 dagar nedlägga hela sin arbetskraft på att göra en båt och ett fisknät. Med tillhjälp av detta kapital fångar han sedan 30 fiskar om dagen" ("Grundzüge der Nationaleconomie", Stuttgart 1874, I. Sid. 423.) På dylika fula fiskar gå alla dessa sagor om kapitalets ursprung ut.

Några antydningar om hithörande förhållanden finner man även i "Filosofins elände", sid. 134.

Den motsvarande utvecklingen i Tyskland låter sig tyvärr endast ofullständigt uppvisas, emedan den hämmades och stördes först av att handelsvägarna till Orienten flyttades från Medelhafsbäckenet till Atlantiska oceanen och sedan genom trettioåriga kriget och Tysklands sekellånga undanträngande från världsmarknaden.

Det största hinder som det uppspirande kapitalet förefann var, utom skråorganisationen i städerna, bykommunernas – och ibland också större korporationers – gemensamma besittning av jorden. Så länge denna bestod fanns inga proletärmassor. Till kapitalets lycka sörjde dock feodaladeln härvidlag för dess intressen. Sedan korstågen hade handeln och varuproduktionen utvecklats sig allt mer. Det uppstod nya behov av *varor*, vilka städernas industri eller deras köpmän lämnade mot *penningar*. Men feodaladelns rikedom bestod i de beroende böndernas personliga eller natura-prestationer; *penningar* var hos dem tunnsådda. Adeln sökte då *röva* vad den icke kunde *köpa*. Men statsmakten växte allt mera i styrka. Mot den lägre adelns uppbåd av sina länspliktiga ställde de rika städerna och furstarna sina legoknektar; landsvägsrövareväsendet omöjliggjordes. Feodaltherrarna sökte pressa fram penningar och egendom av bönderna och drev därigenom dessa till förtvivlan – bondekrigen – utan att själva vinna någonting väsentligt därpå. Då beslöt sig slutligen så småningom de adlige herrarna att, för att kunna få del i de nya njutningarna, även de bli *varuproducenter* liksom städerna och förvärva penningar på det sätt, att de producerade jordbruksalster, ull, spannmål och dylikt, till *försäljning* och icke blott som dittills för *eget bruk*.

Detta förutsatte emellertid en utvidgning av deras jordbruk, vars ledning nu övergick till inspektorer, intendenten eller förpaktare; men denna utvidgning kunde endast ske på *böndernas* bekostnad. Dessa, som förvandlats till livegna, kunde *vräkas*, fördrivas från sina fält, vilka sammanslogos med det område jordägaren lät odla. Byalagens gemensamma egendom förvandlades till de adliga herrarnas privategendom, från att de förut blott haft en slags suveränitetsrätt, och härmed var bönderna ekonomiskt ruinerade.

En särskilt eftersökt vara från landsbygden var *ullen*, som behövdes för städernas vävnadsindustri. Men utvidgning av ullproduktionen var liktydig med förvandling av åkerjord till betesmarker för får och förjagande av talrika bönder från deras gårdar, vare sig genom lagliga eller olagliga medel, genom ekonomiskt eller direkt fysiskt tvång.

I samma mån som städernas textilindustri växte, växte också antalet bönder som blivit förjagade och egendomslösa.

Härtill kom upplösningen av de talrika adelsföljerna, vilka under de nya förhållandena icke längre var ett maktmedel, utan endast en orsak till finansiell svaghet, och slutligen reformationen, som dels slungade in klostrens invånare i proletariatet, dels också prisgav kyrkogodsens åt spekulanter, vilka förjagade deras gamla befolkning.

Genom sådana medel skildes en stor del av lantbefolkningen från jorden, från sitt produktionsmedel, och därmed var den konstgjorda "överbefolkningen" skapad, och den här av egendomslösa proletärer, som dag efter dag är tvungen att sälja sin arbetskraft, vilken kapitalet behöver.

Det var *feodaltherrarna* som på detta vis jämnade vägen för kapitalet, levererade de proletärer som behövdes såväl för landsbygdens som städernas kapital, och på samma gång förberedde varuproduktion i stor skala på landsbygden, d. v. s. det kapitalistiska jordbruket. Den kapitalistiska karaktär, som jordbruket på de stora godsens sedan dess antog, blev genom den ännu vidhängande livegenskapen och hoveriskyldigheten icke *utplånad*, endast *snedvriden*.

Så mycket mera komiskt är det emellertid att de stora jordägarna nu för tiden uppträda med anspråk på att vara den klass, som *av naturen* är kallad till att skydda arbetarna mot kapitalet

och återställa harmonin mellan dessa bägge!

En kolossal ökning av antalet lösdrivare blev i Västeuropa på 1400- och 1500-talen följden av de talrika expropriationerna av bondejord. De hotade att växa samhället över huvudet, och för att skydda sig härför straffade man dem på det grymmaste, med piskning, brännmärkning, avskärandet av öronen, ja till och med döden.

Men medan flera arbetare gjordes fria än kapitalet kunde uppsuga, hände dock ofta samtidigt att tillförseln av användbara arbetare stannade under kapitalets behov. Så länge det kapitalistiska produktionssättet ännu befann sig i *manufaktur*-perioden var det beroende av de arbetare, vilka nått en viss färdighet i dennas detaljoperationer. Det gick ofta årtal innan en sådan arbetare nådde nödig skicklighet. Men kapitalets variabla element var då också mycket övervägande över dess konstanta. Efterfrågan efter lönearbete växte därför hastigt med varje ackumulation av kapitalet, medan tillförseln av lönearbete endast följde långsamt efter. De skickliga arbetarna var emellertid icke blott jämförelsevis sällsynta och eftersökta; därtill kbm att traditionerna från hantverkstiden, då gesällen socialt stod mästaren nära och själv kunde hoppas att bli mästare, ännu var hos dem levande. Lönearbetarna hade självkänsla; de var trotsiga och motspänstiga; de kunde icke och ville icke foga sig i den kapitalistiska industrins disciplin och eviga enahanda. Här måste en "högre makt" gripa in, för att skapa arbetare, som var kapitalet underdånige.

Statsmakten hade gripit in till egendomens skydd mot lösdrivarna och för att befordra den gemensamma egendomens förvandling till privategendom (som Marx utförligt visar för Englands vidkommande). Nu grep den även in, då det gällde att vänja arbetarna vid kapitalistisk disciplin. Stränga förordningar fastställde ett maximum för arbetslöner, uttjänjde arbetsdagen och förbjöd sammanslutningar av arbetare.

Att detta alldeles var i den då för "frihet" kämpande bourgeoisie's anda visade denna, då den i franska revolutionen erövrade den politiska makten; den förde då ett förbittrat krig mot de rester av den kommunala jordegendomen, som ännu bibehållit sig i Frankrike, och utfärdade ett strängt förbud mot arbetareföreningar.

Med proletariatet uppstod också en inre marknad för kapitalet. Förut producerade varje bondefamilj själv vad den behövde, livsmedel och produkter av hemindustrin. Nu blir det annorlunda. Livsmedlen produceras nu som *varor* på de stora egendomar, som bildats genom hopslagning av kommunalegendom och enskilda bondejordar, och har sin marknad i industridistriktet. Den kapitalistiska industrins produkter återfinns i denna manufakturens epok avsättning hos industrins och de stora godsens lönearbetare samt hos bönderna själva. Ofta har dessas jordstycke blivit för litet att nära dem, jordbruket blir bisak för dem, hemindustrin för eget behov träder tillbaka och lämnar plats för en hemindustri, som producerar varor för kapitalisten, för köpmannen – en av de ohyggligaste och mest vinstgivande former av kapitalistisk utsugning.

Vi har nu sett hur det proletariat och den konstgjorda överbefolkning skapats, som möjliggjorde utvecklingen av det kapitalistiska produktionssättet, vilket i sin tur åter reproducerar i alltjämt stigande skala proletariatet och den relativa överbefolkningen.

Men varifrån kom då de rikedomar i några få händer, vilka var en ytterligare förutsättning för det kapitalistiska produktionssättet?

Medeltiden hade övertagit från forntiden två slags kapital: ockerkapitalet och köpmanskapitalet. Sedan korstågen hade handelsförbindelserna med Orienten tilltagit enormt och därmed också köpmanskapitalet och dess koncentring i få händer – vi behöver här blott erinra om familjen Fugger i Augsburg, 1400- och 1500-talets Rothschildar i Tyskland. "Men det var köpmannen som blev principal i den moderna verkstaden och icke den gamle

skråmästaren. Nästan överallt rådde en förbittrad kamp mellan manufaktur och hantverk”. *

Ocker och handel var dock icke de enda källor, ur vilka de penningssummor flöt, vilka sedan i 400-talet i allt större skala skulle förvandlas till industriellt kapital. Marx har i sin ”Kapital” även påpekat dettas övriga källor. Vi hänvisar för alla detaljer till denna skildring, som bildar en värdig avslutning på den glänsande historiska utvecklingen om ”den ursprungliga ackumulationen”. Här må endast återges den korta sammanfattning av denna ackumulations olika metoder som Marx själv givit i följande klart målade ord:

”Upptäckten av guld- och silverländerna i *Amerika*, deras infödda befolknings utrotande, förslavande och nedgrävande i bergverken, den börjande erövringen och utplundringen av *Ostindien*, *Afrikas* förvandling till en jaktmark för handlande i ”svarta varor” – så ser gryningen ut av den kapitalistiska produktionsäran. Dessa idylliska processer är huvudmoment i den ursprungliga ackumulationen. Hack i häl följer så *handelskrigen* mellan de europeiska nationerna med hela jordklotet till valplats. Dessa inleds med Nederländernas lösslitande från Spanien och tar jättelika dimensioner i Englands antijakobinerkrig, fortsätts ännu i opiumkrigen mot Kina o. s. v.

De olika momenten i den ursprungliga ackumulationen fördelar sig mer eller mindre, i kronologisk ordning, på Spanien, Portugal, Holland, Frankrike och England. I England sammanfattas de systematiskt mot slutet av 1600-talet i kolonialsystem, statsskuldsystem, modernt skattesystem och protektions- (skyddstull) system. Delvis vilar dessa metoder på det mest brutala våld, som t. ex. kolonialsystemet. Men alla använda de *statsmakten, samhällets koncentrerade och organiserade kraft*, för att drivhusmässigt befordra det feodala produktionssättets förvandling till kapitalistiskt och förkorta övergångsperioderna. *Det är våldet som förlossar varje gammalt samhälle, som går havande med ett nytt. Våldet självt är en ekonomisk potens (makt).*”

Den näst sista satsen brukar ofta citeras, men vanligen rycks den ur sitt sammanhang. Den som betänker hur den kan vara menad i sammanhang med det föregående, vet hur han skall förstå den. Till de våldsmakter, vilka gjort tjänst vid det kapitalistiska produktionssättets förlossning, hör också ”statsmakten, samhällets koncentrerade och organiserade kraft.” Men visserligen avses härmed icke en makt, som ägs av den över klassmotsatserna, uppe i molnen tronande ”staten som sådan”, utan statens makt som verktyg för en mäktig uppåtsträvande klass.

Befolkningens, i synnerhet böndernas, tilltagande proletarisering och uppkomsten av en inre marknad å ena sidan, samt å andra sidan hopandet och koncentrerandet av stora rikedomar samtidigt med att en yttre marknad uppstod i synnerhet i följd av handelskrig och kolonialpolitik – se där de förutsättningar som från 1400-talet) sammanträffade i Västeuropa och mer och mer förvandlade totalproduktionen till varuproduktion och den enkla varuproduktionen till kapitalistisk sådan. Böndernas och hantverkarnas söndersplittrade småproduktion har från den tiden allt mera tillintetgjorts eller undanträngts, för att lämna plats åt kapitalistisk storproduktion.

---

* Marx, ”Filosofiens elände”, sid. 135.

7. Det kapitalistiska produktionssättets slut.

Vi har nu fullbordat den undersökning av det kapitalistiska produktionssättet, som vi under ledning av Karl Marx försökt oss på.

Vi såg att det *ursprungliga produktionssättet* vilade på samhälleligt, planmässigt organiserat arbete och hade till förutsättning att produktionsmedlen och produkterna var *samhällelig egendom*. Produkterna fördelas visserligen och bli därigenom individuell egendom, men endast för så vitt som de är *brukningsföremål* för enskilda. Som omedelbar avkastning av samhälleligt arbete tillfaller produkterna närmast samhället.

Detta produktionssätt undanträngs så av den *enkla varuproduktionen*, som bedrivs av privatarbetare, vilka arbetar oberoende av varandra. Varje sådan frambringar produkter med honom själv tillhöriga produktionsmedel, vadan det faller av sig själv att dessa också är hans privategendom.

Men ur den enkla varuproduktionen utvecklar sig den *kapitalistiska varuproduktionen*. I stället för enskilda arbetare, som producerar oberoende av varandra, kommer nu stora, koncentrerade arbetsanstalter, av vilka var och en visserligen är oberoende av de andra och producerar varor, men inom sig är organiserad till planmässig samhällelig produktion. Eftersom dessa stora kapitalistiska affärer stå gentemot varandra som varuproducenter, så förbliver i deras ömsesidiga förhållanden varuutbytet gällande och därmed också den enkla varuproduktionens egendomsrätt, privategendomen till produktionsmedel och produkter.

Men i och med detta har också privategendomen vänts om till sin egen motsats.

Under den enkla varuproduktionen var privategendomen arbetets följd och frukt. Arbetaren ägde sina produktionsmedel och sin produkt. Den kapitalistiska produktionen sliter däremot av bandet mellan arbete och egendom. Producenten har icke längre någon äganderätt till sin produkt. Produktionsmedel och produkter tillhöra tvärtom den icke arbetande. Produktionens förvandling till samhällelig på kapitalistisk grundval stegrar och fullbordar förvandlingen av de icke-arbetande till ägare av all rikedom och förvandlingen av arbetarna till egendomslösa proletärer.

Men därmed är ännu icke motsägelsen mellan det härskande produktionssättet och det härskande tillägnelsesättet av egendom uttömd.

Vi såg hur enkelt och klart produktionen gestaltade sig under den ursprungliga kommunismen, hur samhället då ledde den efter sin vilja och sina behov.

Under varuproduktionssystemet bli de samhälleliga produktionsvillkoren en makt, som växer den enskilde producenten över huvudet. Han blir viljelös under dem, och hans ställning blir så mycket mera beklagansvärd som hans nya herrar icke föreskriva honom vad han skall slå sig på, icke meddela honom sina behov, utan överlämna åt honom själv att söka utforska dessa. Produktionen är nu underkastad lagar, vilka verkar liksom naturlagar, oberoende av producenterna, och ofta till och med mot dessas vilja, lagar, vilka gör sig gällande genom periodiskt återkommande av abnorma tillstånd, såsom prisfall, prisstegringar o. s. v. Underden enkla varuproduktionens herravälde är dock dessa obetydliga och verkar blott i inskränkt mått, som svarar mot den ringa produktiviteten hos en söndersplittrad, av enskilda arbetare bedriven produktion.

Då stegras jättelikt arbetets produktivitet genom det kapitalistiska produktionssättet, som frigör och kolossalt förökar alla de produktionskrafter, vilka är utmärkande för sådant samhälleligt, i medvetet syfte organiserat arbete, som tagit de av vetenskapen kuvade naturkrafterna i sin tjänst. De periodiskt återkommande abnorma situationerna, genom vilka varuproduktionens lagar gör sig gällande, hade förut blott till följd övergående lokala obehag,

vilka med lätthet kunde för-dragas och ofta också kunde med framgång motverkas. Men nu taga dessa i stället gestalten av periodiska katastrofer, som räcka i årtal, hemsöka hela riken och världsdelar och anställa de förfärligaste härjningar. Och dessa periodiska katastrofer växa i utsträckning och intensitet med själva det kapitalistiska produktionssättet och tyckas nu mynna ut i ett kroniskt lidande.

Och ännu en sak. Under den ursprungliga kommunismen, där det samhälleliga arbetets produkt tillhör samhället och av detta fördelas bland individerna efter samhällets behov, växer den andel var och en får med ökningen av arbetets produktivitet.

Under varuproduktionens välde växer den massa av bruksvärden, som motsvarar en bestämd värdestorhet, med arbetets produktivitet.

Under den enkla varuproduktionen äger i regeln arbetaren produkten av sitt arbete. Han kan konsumera den själv i dess helhet eller delvis; i detta fall växer uppenbart mängden av de bruksföremål, som stå till hans förfogande, i samma mån som hans arbete blir mera givande. Men han kan också byta bort sin arbetsprodukt i dess helhet eller delvis; endast en liten del av produkterna bli under den enkla varuproduktionen varor. För produkten av ett visst arbete, håken han byter bort, erhåller han då så mycket mera bruksvärden, ju större arbetets produktivitet i allmänhet är. Även här kommer det utan avbränningar arbetaren till godo, att arbetet blir mera givande.

Under den kapitalistiska varuproduktionen är arbetskraften själv en vara, vars värde lika väl som varje annans sjunker i samma mån som arbetets produktivitet stegras. Ju större sålunda arbetets produktivitet är, desto mindre relativ andel av dess fördelar får arbetaren i arbetskraftens pris. Men ju mera det kapitalistiska produktionssättet blir förhärskande, desto mera består folkets massa av lönearbetare, desto mera utestängs den sålunda från frukterna av sitt eget arbetes stegrade produktivitet.

Alla dessa motsatser frambringa naturnödvändigt av sig själva konflikter mellan kapitalistklassen och arbetarna, varigenom dessa senare väckas till klassmedvetande och politisk verksamhet och arbetarepartier uppstå i alla kapitalistiska länder. Men de nyss berörda förhållandena skapar också lidanden av de mest mångfaldiga slag, och det icke blott sådana, som är inskränkta till arbetarklassen; även utom lönearbetarnas klass känns det nuvarande tillståndet i allt vidare kretsar outhärdligt.

Allt driver sålunda mot en lösning av den motsägelse, som är förkroppsligad i det kapitalistiska produktionssättet: motsägelsen mellan arbetets samhälleliga karaktär och den traditionella form, varunder produktionsmedlen och produkterna tillägnas som egendom.

Endast två vägar till lösning synas möjliga; bägge gå ut på att bringa produktionssättet och egendomsformen i samklang med varandra. Den ena vägen leder till upphävande av arbetets samhälleliga karaktär, återgång till den enkla varuproduktionen och stordriftens ersättande av hantverk och småbondejordbruk. Den andra vägen söker icke anpassa produktionen efter egendomsformen, utan egendomsformen efter produktionen; den leder till samhällets ägande av produktionsmedlen och produkterna.

Många försöker nu till dags att driva utvecklingen in på den förra vägen; de utgår från den falska åsikten, att produktionssättet kan omgestaltas godtyckligt i överensstämmelse med juridiska föreskrifter. Den borgerliga vulgärekonomin fördömer som kapitalets advokat dessa försök – där den icke är alldeles förfallen. Men själv försöker den sig på något snarlikt, För att det härskande produktionssättet skall se ut som om det vore i harmoni med det härskande sättet för tillägnelse av egendom, ser den i sina ekonomiska framställningar bort ifrån det moderna produktionssättets egendomsliga och väsentliga egenskaper och skildrar det som vore det enkel varuproduktion. Man läser blott vulgärekonomernas gängse skrifter: där byts än i dag varor som hos barbarer, där uppträder jägare och fiskare, vilka fritt förfogar över skog och

hav, som lönearbetare, och pil och båge, båt och nät är kapital.*

Marx har i sin ”Kapital” grundligt förstört hantverket för detta slags ekonomer.

Men hans arbete har presterat ännu mera än blott avslöjandet av vulgärekonomin i hela dess plattthet och osanning.

Man brukar gärna kalla Marx ”en ande, som förnekar”, som endast kunde kritiskt sönderplocka, men icke skapa något positivt.

Redan föreliggande utdrag ur den framställning av kapitalets produktionsprocess, som Marx givit oss, bör dock visa, att han faktiskt skapat ett nytt ekonomiskt och historiskt system. Kritiken av hans föregångare bildar endast en grundval för detta.

Man kan icke övervinna det gamla, utan att själv har lyckats nå en högre ståndpunkt än detta; man kan icke kritisera, utan att ha kommit till en högre kunskap; man kan icke riva ned ett vetenskapligt system utan att ha uppbyggt åt sig där bakom ett annat, mera storartat och omfattande.

Marx var den förste som lade i dagen varans fetischkaraktär, den förste som i kapitalet såg icke ett ting, utan *ett genom ting förmedlat förhållande, en historisk kategori*. Han var den förste, som utforskade lagarna för kapitalets rörelse och utveckling. Och han var den förste som härledde den nuvarande sociala rörelsens mål såsom naturnödvändiga konsekvenser av den föregående historiska utvecklingen, i stället för att godtyckligt konstruera fram dem i sitt huvud som fordringar på grund av någon slags ”evig rättfärdighet”.

Från den ståndpunkt, till vilken Marx lyfter oss upp, inser man klart, att vulgärekonomernas alla försök att ljuga om de nuvarande förhållandena till patriarkaliskt enkla är lika fåfänga som att i verkligheten gestalta om dem till sådana.

Men icke nog härmed; Man ser också tydligt och klart den enda väg, som samhället för sin fortsatta utveckling måste följa: att anpassa tillägnelseformen av egendom efter produktions-sättet, att låta samhället ta produktionsmedlen i besittning, att fullständigt och hänsynslöst genomföra den produktionens förvandling från individuell till samhällelig, som kapitalet endast till hälften genomfört.

Men därmed begynner en ny epok för människosläktet.

I den anarkiska varuproduktionens ställe träder en planmässig, medveten organisation av den samhälleliga produktionen; det är slut med produktens herravälde över producenten.

---

* De illusioner dessa herrar söka uppväcka omintetgöras i *kolonierna*, nämligen i sådana med obruten mark, vilka koloniserar av invandrare. Där finner vi arbetsavtalets fulla frihet, arbetarens äganderätt till sina produkter, sålunda till avkastningen av sitt arbete, vi finner där överhuvud taget de förhållanden, vilka våra ekonomer framställer som utmärkande för det kapitalistiska produktions-sättet. Men underbart att säga: under dessa förhållanden upphör kapitalet att vara kapital!

I sådana kolonier finns ännu herrelös jord till hands i överflöd och står öppen för alla. Varje arbetare kan där i regeln producera självständigt: han är icke tvungen att sälja sin arbetskraft. Följaktligen föredrar var och en att arbeta åt sig själv i stället för åt andra. Därmed upphör penningar, livsmedel, maskiner och andra produktions-medel att vara kapital. De kan icke tillgodogöras utöver sitt värde!

Samma ekonomer som i de kapitalistiska länderna deklamerar så patetiskt om egendomens helgd och arbetsavtalets frihet, fordrar därför i nya kolonier, för att kapitalet där må kunna trivas, arbetarnas lösgörande från jordegendom och främjande av deras invandring på statens eller t. o. m. de förut ankomna arbetarnas egen bekostnad, med andra ord att arbetarna med makt ska skiljas från produktions- och livsmedlen och att det på konstlat sätt skall skapas en övertalig arbetarbefolkning, som faktiskt icke är fri, utan tvungen att sälja sin arbetskraft. Och där det förefinns en foglig arbetarklass, vilken man vågar bjuda något dylikt – i synnerhet om den tillhör en efterbliven ras – så proklamerar ohöljt tvångsarbete, slaveri.

”Samma intresse som i moderlandet får kapitalets sykofant, nationalekonomen, att teoretiskt förklara det kapitalistiska produktions-sättet vara sin egen motsats, samma intresse driver honom här (i kolonierna) *to make a clear breast of it* (att sjunga ut med språket) och högt proklamera motsatsen mellan de bägge produktions-sätten.”

Människan har förut i alltjämt stegrad mått blivit herre över naturkrafterna; därmed blir hon också herre över den samhälliga utvecklingen. "Först därefter", säger Engels, "ska människorna själva med fullt medvetande skapa sin historia, först därefter kommer de samhälliga orsaker, som de sätter i rörelse, att övervägande och i alltjämt stegrad grad också ha de verkningar, som med dem åsyftades. *Det är mänsklighetens språng från nödvändighetens rike in i frihetens*".